SLOVENSKO

Časopis pre Slovensko a slovenský svet
Ročník XXXV., 1,70 eur
4
Zima
2013

Ak by sme sa nepriklonili ku kultúre

Benka *podporuje umenie dodnes*

Jubilejné vo všedných radostiach a neodkladných povinnostiach

Národný pamätník vysťahovalectva

Knihy plné *vôní a chutí*

Prvý profesor klasickej filológie

SLOVENSKO
Časopis pre Slovensko a slovenský svet

Vydávajú Matica slovenská,
P. Mudroňa 1, 036 01 Martin,
IČO 00 179 027,
a Neografia, a. s.,
Sučianska 39A, 038 61 Martin-Priekopa,
IČO 31 597 912

Číslo 4/2013 /zima/december 2013
Ročník XXXV.
EV 4012/10

Šéfredaktor: Dušan Mikolaj
dusanmikolaj@gmail.com
Predseda redakčnej rady: Marián Tkáč
Grafický redaktor: Peter Ďurík
Jazyková redaktorka: Jana Farkašová
Adresa redakcie:
Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1,
036 01 Martin
Tel.: 00421 434 012 839,
fax: 00421 434 133 188

Cena výtlačku: 1,70 eur
Celoročné predplatné do zahraničia:
Európa 20 eur, ostatné štáty sveta 30 USD
Rozširujú: Vydavateľstvo Matice slovenskej
Martin, PNS, Mediaprint Kapa
Predplatné a objednávky zo SR
i zahraničia zasielajte na e-mailovú adresu:
periodika@matica.sk

Sadzba, zlom a príprava
tlačových podkladov: Peter Ďurík
Reprodukcia, tlač: Neografia, a. s.,
Sučianska 39A, 038 61 Martin-Priekopa,

Zadané do tlače 9. decembra 2013,
vydané 16. decembra 2013.
Nevyžiadané rukopisy a fotografie
redakcia nevracia.
Podávanie novinových zásielok povolené OZ
SaRP Banská Bystrica,
č. j. ISSN 0231-7303

Fotografia na obálke: Dušan Mikolaj

3 Ak by sme sa nepriklonili ku kultúre
4 **Blaho národa podmieňuje jeho duchovný rozvoj**
9 Jubilejné vo všedných radostiach a neodkladných povinnostiach
14 **Benka podporuje umenie dodnes**
16 Maliarske osobnosti, spriaznené duše
18 **Detské ilustrácie prežiarili jesennú Bratislavu**
20 Mĺkve histórie zvonivých svedkov
22 **Susedné hrady vo svetle histórie**
24 Peter Ďurík – Je dôležité byť užitočný tam, kde žiješ
26 **Rýdze farby Slovenska – srdca Európy**
28 Národný pamätník vysťahovalectva
30 **O austrálskych cestách utečenca**
32 Lekár k detským srdiečkam
34 **Prvý profesor klasickej filológie**
36 Architektonické mosty
38 **V tristoročnej Irši**
40 Fotografuje celá rodina
42 **Hronského Život bez oddychu**
43 Kanadský „Štefan Furdek“
45 **Knihy plné vôní a chutí**
47 Od Hronského k súčasným migrantom

OBJEDNÁVKA

Od čísla ..... 2013, v počte ..... kusov,
za jednoročné predplatné 30 USD, 20 eur (pre zahraničných odberateľov),
6,80 eur (pre odberateľov na Slovensku)
Meno: .....
Adresa: .....
.....
Mesto: ..... Krajina: ..... PSČ: .....

Poznámka: Túto objednávku (s potvrdením o zaplatení) pošlite na adresu:
Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovensko

SUBSCRIPTION

Beginning number 2013,
for one year subscription of $ 30, eur 20
Name: .....
Address: .....
.....
City: ..... State: ..... ZIP: .....

Note:
Send this subscription, address:
Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia

AK BY SME SA NEPRIKLONILI KU KULTÚRE

Zámerne nedopovedám zmysel titulku príhovoru, ktorý je zároveň mojím posledným edičným vystúpením na pozícii šéfredaktora tohto časopisu. Azda by som mohol písať aj na sentimentálnejšiu nôtu. Práca v ňom sa mi totiž spája s príchodom do Matice slovenskej, redaktorčil som v Slovensku od jeho opätovného vychádzania v polovici roka 1977 celé desaťročie, prispieval som doň aj po odchode do Bratislavy (nepriamo som sa zaradil medzi tých, ktorí prestávali veriť, že v jej martinskom sídle nastanú túžobne očakávané zmeny). A od polovice roku 2008 ho redigujem na externej pozícii (inými slovami: na vlastnom počítači „z petržalského bytu"). Nepovažujem to za celkom štandardné, ale z dlhodobej úcty k vydávajúcej inštitúcii som ponuku prijal ako jej dočasné východisko. A vykonával ju s vedomím, že je dobrou príležitosťou na zavŕšenie mojej novinárskej práce (a azda nie celkom nadnesene: neraz i osobnej misie pre Slovenky, Slovákov v „šírom svete" a rovnako u nás doma), s ktorou som začínal pred viac ako štyrmi desaťročiami.

Nechám však spomienky bokom, žiada sa mi (a rovnako i patrí) vyjadriť k októbrovému valnému zhromaždeniu Matice slovenskej v Martine. Dokorán sa na ňom otvárali viaceré vážne otázky týkajúce sa našej národnej inštitúcie priam bytostne. Neviem, či si všetci diskutujúci naplno uvedomovali, čo svojimi (neraz konfrontačne mierenými) vystúpeniami vyvolávali medzi členmi svojej „vlastnej matičnej rodiny" – a ešte vážnejšie: na odozvu svojich slov na verejnosti. Zdalo sa, že za najpodstatnejšie považovali rekapitulovať prvé pôsobenie vtedajšieho predsedu MS a tým nasmerovať najmä vlastné očakávania a ambície do nadchádzajúceho volebného obdobia. Môžeme pritom kývnuť plecami, že vystúpenia nejedného zo schválených kandidátov na post predsedu a na pozície členov výboru MS zapadli do ducha „demokraticky otvorených prejavov", aké sa stále častejšie šíria na parlamentnej pôde, keď mnohí poslanci vehementne bojujú za tie „svoje" strany (čím si v nich poisťujú najmä vlastnú stoličku). Ak by sme však mali brať takýto bojovný štýl ako nebodaj prípustnú normu vhodnú aj na matičnú pôdu, potom sa vskutku treba obávať o ďalšiu výraznú stratu dobrej povesti MS, ktorú má na verejnosti i bez toho už dosť naštrbenú.

Jedno z východísk z nelichotivého postavenia Matice a jej kvalitatívnych smerovaní sa sľubuje v aktívnej účasti mladej generácie. Nie je to nijaká novinka, ak nazrieme do dejín MS, popri „baťkoch" sa v nej do vážnych robôt neraz púšťali muži v „Kristových rokoch". Dodnes priam hmatateľne vnímame skutky najmä tých, ktorí prichádzali do Martina po obnovení jej činnosti na začiatku roku 1919 (a z ktorých mnohí, žiaľ, na sklonku druhej svetovej vojny doslova utekali do exilu v zahraničí). Sympatické a doslova príznačné pre ich prácu bolo, že ani vo svojom mladom veku sa nemuseli rozhliadať okolo seba, začali naplno, Slovensko vnímali ako nedeliteľný celok, poznali jeho dejiny a konali v úcte k duchovným a národným hodnotám reprezentovaným rukolapnými skutkami svojich predkov. Konkrétne výsledky do budúcna by sme mali očakávať od záujmu o MS zo strany podnikateľov. Aj im matiční činovníci zo spomínaného obdobia zanechali také hmatateľné odkazy, akými zostáva popri druhej budove MS napríklad už historický objekt tlačiarne, ktorá má matičné majetkové pokračovanie v modernom subjekte súčasnej Neografie. Verme, že podnikateľský duch súčasníkov svojimi investíciami do MS pri ich zhodnocovaní bude mať na zreteli aj podporu matičných aktivít predovšetkým na úrovni miestnych odborov v tých regiónoch, kde sa namiesto prepychu usádza materiálna bieda.

Naše národné ambície v každých režimoch a štátnych útvaroch narážali na politické opatrenia, oprávnené požiadavky na svojbytné uplatnenie prechádzali tvrdými redukciami. Zdalo by sa, že už dve desaťročia, teda od vzniku súčasnej samostatnej Slovenskej republiky, je národné také samozrejmé, za aké sa vyhlasuje povedzme majetková privatizácia „národných pokladov". O to citlivejšie preto vnímame, že práve v tomto druhom jubilejnom desaťročí štátu a 150. výročí založenia Matice slovenskej sú národné témy akoby vedome a cielene posúvané kamsi na okraj (skeptici hovoria: priam do zabudnutia). Nie sú na to potrebné analýzy, stačia denné príklady z vysielania verejnoprávneho média, Televízie Slovenska zvlášť. A Ministerstvo kultúry SR akoby v tom hralo nielen druhé, ale dokonca snaživé husle. Neraz koná v duchu, že všetko podstatné u nás sa už zabezpečilo presunutím kompetencií (teda zodpovednosti) zo štátu na regióny. Ak sa prvému mužovi rezortu nedostane času prísť ani na hlavné matičné jubilejné oslavy, vzniká otázočka, aký by mohol byť jeho postoj k miestnym odborom MS v malých dedinkách učupených v romantických údoliach prekrásnej „krajinky".

V našom jubilejnom roku sme zaiste mnohí a neraz sledovali, ako sa správame k tomu, čo je výsostne naše a čo by mala mať Slovenská republika vytrvalo na zreteli na všetkých štátnych a občianskych úrovniach. Vo chvíľach, keď som iba neveriacky krútil hlavou a cítil som sa dosť bezradne, som sa vracal o štvrťstoročie späť, k oslavám 125. výročia založenia Matice slovenskej. Vtedy som sa v rozhovore s národným básnikom Milanom Rúfusom pre náš časopis spýtal, či inštitúcia má byť v prvom rade vedeckou, alebo sa má usilovať, v duchu svojich tradícií, o čo najširší a živý kontakt s národom. Odpovedal: „Čo z nej bude, závisí vlastne od nás. Ak sa opatrnícky budeme báť jej ‚prebujnenia', zatvoríme ju do kabinetu a urobíme z nej vedeckú inštitúciu. Aby aj bola, aj nebola. Ak ju budeme naozaj chcieť za pomocníčku pri skultúrňovaní tohto ešte vždy kultúrne vratkého národa, otvoríme jej parádny výmenok, pustíme ju medzi ľudí, rozšírime jej členskú základňu, pokiaľ ľudia budú o ňu stáť."

Písal sa vtedy rok 1988 a „do roka" sa básnikove slová začínali naplňať. Teda ak máme na zreteli „oživotvorenie" činnosti matičnej členskej základne, lebo aj na ňu po politickom kádrovaní padlo „globálne embargo" za všetkých, ktorí sa z najprirodzenejších ľudských túžob nevedeli zmieriť s vojenskou okupáciou v auguste 1968. Keď sa uvoľnilo, už roku 1990 prišli do Martina stovky delegátov z celého Slovenska s novými (alebo presnejšie opätovnými) nádejami. Na tohtoročné VZ MS prišla do Martina podstatne iná „zostava". A zdá sa mi, akoby si matičiari priniesli so sebou podstatne menej spoločných ideálov. O to väčšie výkony sa od nich očakávajú – ak má každý váhou vlastnej osobnosti konať tak, aby prispel k navráteniu plnej dôvery MS pred širokou a dosť kriticky naladenou spoločnosťou.

Dušan Mikolaj

Blaho národa podmieňuje

Hovoríme s Mariánom Tkáčom, opätovne zvoleným predsedom MS

Prvý rozhovor Mariána Tkáča v Martine po vyhlásení výsledkov voľby predsedu Matice slovenskej v októbri 2013

V predvolebnej kampani na predsedu Matice slovenskej (MS) i priamo na októbrovom valnom zhromaždení MS kandidáti uchádzajúci sa o vedúce postavenie na čele MS na nasledujúce štyri roky aj viacerí členovia pôsobiaci vo výbore MS či priamo zamestnaní v inštitúcii počas 20-ročného pôsobenia predchádzajúceho predsedu uvádzali ako jeden zo svojich hlavných tromfov voči vašej kandidatúre členstvo v štruktúrach ŠtB. Nie som investigatívny novinár, ba ani občiansky netúžim po takýchto formách „hľadania zaručene spoľahlivých právd", pretože proklamovaná snaha po „očiste spoločnosti" sa rýchlo premenila najmä na svojský politický či dokonca súkromný boj o nové výnosné pozície. Namiesto hľadania obligátnych „potvrdení" či „vyvrátení" ma väčšmi zaujíma vaša minulosť spred roka 1989, dokladajúca praktické i osobnostné oprávnenia uchádzať sa o funkciu predsedu MS.

Takže k mojej minulosti spred roka 1989 pravdu a len pravdu, lebo podľa sv. Jána Evanjelistu „pravda oslobodzuje". Opakujem, že mám odložené viac-menej všetky texty, ktoré som od roku 1962 (teda od svojich trinástich rokov) uverejňoval. Môžem na nich jednoznačne preukázať, že vždy som bol národne orientovaný. Prikladám ukážku z textu, ktorý som roku 1986 (teda tri roky pred novembrom 1989) poslal do *Nedele*, čo bola literárna príloha *Nového slova*: „... postavme priamo na Bratislavskom hrade alebo aj popri cestičkách na Hradnom vrchu sochy Samovi, Mojmírovi, Pribinovi, Rastislavovi, Svätoplukovi, Konštantínovi, Metodovi, Gorazdovi... A nezastavme sa pri tom, naplňme bratislavské námestia, parky a nábrežie sochami Hurbana, Kollára, Šafárika, Francisciho, Bela, Bajzu, Fándlyho, Bernoláka, Moysesa, Kuzmányho. Využime možnosti, ktoré nám naša spoločnosť dáva, a dohoňme, čo sme zmeškali vinou neblahej histórie spred 90 – 100 rokov, keď ostatné národy stavali pamätníky svojim hrdinom (a pomáhali sme im pri tom aj my). Naši veľkí muži v ničom za nimi nezaostávajú." O mojom zásadnom postoji vo veci národa svedčia napokon moje knihy (napísal som ich dosiaľ 26, osobitne v tejto súvislosti upozorňujem na *Pravdivý slovenský príbeh*, ktorý vyšiel už trikrát, na *Päť slovenských rodov* či na najnovšiu obrázkovú knihu *Naše dejiny v obrazoch*) a moja rozsiahla publicistika (viac ako tisíc textov).

Národne uvedomelo som konal aj vo všetkých funkciách, ktoré som zastával. Ako riaditeľ štátneho rozpočtu na ministerstve financií (od roku 1986) som „zápasil s Prahou" o dostatok rozpočtových prostriedkov pre Slovensko, čomu pomáhali a cenili si to príslušní ľudia na celom Slovensku. Uvádzam citát z *Národnej obrody* z 19. novembra 1999, kde sa v článku *Ako sa rodilo múzeum Andyho Warhola v Medzilaborciach* vyjadril jeho zakladateľ Michal Bycko takto: „Vďaka M. Tkáčovi z MF SSR vyhradili na tento účel 6 miliónov Kčs." Deväťnásteho januára 1990 ma minister financií Michal Kováč vymenoval za svojho námestníka a chcel by som zdôrazniť, že na základe výsledkov hlasovania pracovníkov ministerstva, a to napriek tomu, že som až do 11. decembra 1989 bol členom komunistickej strany. Mal som potom na starosti ceny a dane a z tejto pozície som napríklad presadil, že už na Silvestra 1990 vydalo slovenské ministerstvo osobitný cenník veľkoobchodných cien, ktorý umožňoval napr. hlinikárni v Žiari nad Hronom fakturovať ceny zodpovedajúce realite a nevytvárajúce stratu. Dvadsiateho tretieho októbra 1990 sme v bratislavskom Kryme dokončili text vyhlásenia *61 krokov k slovenskej identite*, o ktorom sa Eduard Chmelár vyjadril takto: „Akokoľvek bizarne to znie, popri aktívnych politikoch treba za otcov nezávislosti považovať aj autorov výzvy *61 krokov k slovenskej identite* z 23. októbra 1990 Mariána Tkáča, Jaroslava Chovanca, Milana Ferka a Michala Gašpara, v ktorej predstavili pomerne podrobný a dovtedy najucelenejší program zvrchovanosti (v podstate samostatnosti) Slovenska, o ktorý sa neskôr čiastočne opieralo HZDS i SNS, hoci v tom čase Vladimír Mečiar ešte verejne a jednoznačne opakovane deklaroval lojalitu k zachovaniu spoločného štátu." (*Slovo*, 16. januára 2008). V rokoch 1990 – 1992 bol som členom komisií na prípravu sloven-

jeho duchovný rozvoj

skej i federálnej ústavy, kde som jednoznačne presadzoval slovenskú zvrchovanosť. Na Donovaloch koncom mája 1992 som sa stal jedným z troch hovorcov *Kongresu slovenskej inteligencie*, ktorý sa jednoznačne vyslovil za slovenskú samostatnosť. Od 23. októbra 1992 (pričom slovenská vláda ma odsúhlasila už 6. septembra) som vo funkcii viceguvernéra Štátnej banky česko-slovenskej pre Slovenskú republiku pripravoval založenie Národnej banky Slovenska a vznik slovenskej meny. Podpísaný som na prvej emisii slovenských bankoviek, pričom som mal vplyv na ich vzhľad.

Chcem pripomenúť či zdôrazniť, že toto všetko – prospešné pre národ – som mohol robiť na základe negatívnych lustračných osvedčení, ktoré mi v čase platnosti lustračného zákona vydalo Federálne ministerstvo vnútra v Prahe s podpisom ministra Jána Langoša. Jedno nesie dátum 21. 1. 1992, druhé 28. 2. 1992, obe majú rovnaké č. j.: 1D-2427/1-013/1-LU-91. Časový posun pri vymenovaní do funkcie viceguvernéra Štátnej banky česko-slovenskej zo 6. septembra na 23. októbra 1992 spôsobilo práve overovanie mojich lustrácií kanceláriou vtedy úradujúceho prezidenta ČSFR Jana Stráskeho.

Ak by som teda bol agentom ŠtB, musel som sa ním stať až po tomto dátume, teda po roku 1992! Kto verí, že by úradníci pražského Federálneho ministerstva vnútra boli takí nedôslední práve pri lustráciách človeka, ktorý sa na verejnosti veľmi aktívne zasadzoval za slovenskú samostatnosť? Veril som, že sú to dostatočné „skúsenosti“, ako hovoríte, praktické i osobnostné oprávnenia, uchádzať sa o funkciu predsedu MS.

Aké skúsenosti ste získali počas predchádzajúcich troch rokov na predsedníckej pozícii v MS, ktoré vás nabádali pokračovať v tejto práci – a najmä: čoho sa s ohľadom na doterajšie skúsenosti musíte vyvarovať, v čom bude štýl vašej práce iný?

Skúsenosti? Také i hentaké. Predovšetkým som zistil, že Slováci ostali dobrým národom, že v Matici je dnes tridsaťtisíc aktívnych členov – a verím, že ich bude aj viac, ktorí zadarmo a s nadšením pestujú slovenskú kultúru, udržujú tradície. To je matičný základ a najväčší poklad, v jeho existencii je zmysel Matice, iste aj popri nadšených vedcoch a bádateľoch. Zistil som, žiaľ, že v Matici je aj skupinka „trúdov“, ktorí do úľa nechcú nosiť nektár. Dovoľte odcitovať v tejto súvislosti slová matičného funkcionára z prvého matičného obdobia Štefana Závodníka z knihy *Včelár na Slovensku* (1871): „Povaľači títo (sú) totiž celkom zbytoční, ktorí pracujúcim včeličkám zhola v ničom nepomáhajú. A preto je vždy na zásobu pokrmu bohatší ten úľ, v ktorom menej trúdov sa nachodí.“ Pravdaže, ani ja nie som bez chýb a omylov, aj keď – ak dovolíte na dokreslenie – k niektorým chybám ma priviedla tvrdohlavosť tých členov matičného výboru, ktorí sa nestotožnili s mojím úsilím vrátiť Maticu doprostred národa, predovšetkým objasniť matičné kauzy, súvisiace predovšetkým s nerozumným podnikaním so zbierkou na Národný poklad. Verím, že v Matici bude funkčný výbor, funkčné jeho predsedníctvo, že sa budem mať s kým radiť a pružne prijímať kolektívne rozhodnutia.

Po dlhej, neraz konfrontačnej rozprave na VZMS matičiari 19. októbra 2013 rozhodovali v tajnej voľbe o novom predsedovi MS a členoch výboru MS

Staré príslovie „všetkým sa nikdy nezavďačíš“ potvrdzuje dávnu pravdu aj v súčasnosti. Na príklade MS to možno „ilustrovať“ od jej vzniku pri tom najpodstatnejšom – pri jej členskej rodine od zakladajúcich členov po aktivistov miestnych odborov v malých obciach, ktoré od konca 90. rokov minulého storočia doslova zmizli zo zreteľa centrálnej kultúry. Ak by ste mali prijať „zdrvujúcu kritiku“ vášho pôsobenia i na tomto poli, v čom ste zvolili nesprávnu cestu?

Tri predchádzajúce roky boli mojou akousi „krížovou cestou“. Od presadzovania potrebného matičného programu zameraného či využívajúceho tisícky našich členov organizovaných v miestnych matičných odboroch i v Mladej Matici ma odťahovali obštrukcie či dokonca útoky zo strany matičných nespokojencov. Veď si len uvedomme, že matičný výbor sa vlastne nedostal k rokovaniu o matičnom programe, jeho uskutočňovaniu, podpore, hľadaniu nových ciest, lebo ho väčšina statočne a zo všetkých síl „brzdila“. Balvany, ktoré hádzali pod moje nohy, boli naozaj ťažko prekonateľné. Matičné úspechy, ktoré sme dosiahli, akoby vovádzali do zúrivosti nielen ideových nežičlivcov Matice, ale aj niektorých členov matičného výboru. Podaktorí z nich, ako aj niektorí bývalí zamestnanci Matice, ktorí museli odísť pre absolútne zanedbávanie pracovných povinností, písali výzvy na moje odstúpenie, na „obrodu Matice“, šírili po internete nenávistné a často vymyslené jedovité informácie. Mám zmysel pre kritické sebahodnotenie, ani mne sa všetky zámery nepodarili, ale cesta, po ktorej Matica vykročila, je cestou veľkej nádeje. A keďže odporcovia mali toho málo, čo mi mohli vyčítať, hovorili o akýchsi mojich „nedemokratických“ praktikách, na rokovaní matičného výboru hlasovali zásadne proti mojim návrhom, prípadne na rokovanie výboru ani neprišli. A to ani na jeho slávnostné zasadanie pri 150. výročí Matice slovenskej. Po krachu nadácie pomenovanej po Matici slovenskej, aj keď s Maticou na základe listu Markuša (ako predsedu správnej rady nadácie) Markušovi (ako predsedovi Matice) z roku 1997 pretrhla väzby, chýbali peniaze na širšiu podporu miestnej a regionálnej kultúry. Budeme hľadať rezervy, dal som prísľub, že na podporu miestnej Matice prispejem aj zo svojho platu, čo splním, a za podpory nového matičného výboru moje a vôbec matičné aktivity už budú len a len o šírení jej dosahu na naše dediny, ale i mestá. „Starších“ i nových matičiarov.

Náročné postavenie má MS v spoločnosti už od skončenia druhej svetovej vojny, keď sa jej ústredná pozícia v spoločenských vedách tvrdo odsúvala do osvetárskej sféry. Aký zmysel má v súčasnosti usilovať sa s limitovaným počtom zamestnancov inštitúcie o formovanie vedeckých odborov, keď Slovenská akadémia vied (SAV), univerzity a vysoké školy oplývajú stovkami vedeckých zamestnancov, pedagógov? O čo sa MS usiluje prakticky, keď chce mať vlastných vedeckých a odborných pracovníkov? Sústredí sa „iba“ na skúmanie vlastných dejín a odbornú správu archívnych artefaktov alebo má právo, rovnocenné s povinnosťou, vykonávať činnosti kvalitatívne na celoštátnej úrovni? Inými slovami: aké úlohy stoja v tejto sfére pred MS na najbližšie štyri roky?

Veď práve! Uvedomujeme si toľké množstvo mozgov v našej vede. Len keby im nechýbala slovenskosť v zmysle pátrania po pravde z nášho, slovenského hľadiska, čo je bežný prístup u našich susedov v okolí i vo svete – kde české či maďarské dejiny, ale nielen dejiny, majú celkom prirodzene svoju „českosť“ či „maďarskosť“! Ale aj keby slovenskosť bola prirodzenou súčasťou aktivít SAV, univerzít a vysokých škôl so stovkami zamestnancov, bolo by namieste aj alternatívne skúmanie, bádanie a vysvetľovanie „právd“.

A okrem toho – a to sú úlohy pred matičnou vedou na najbližšie štyri roky – sú tu celé oblasti aktivít, také významné pre slovenskú súčasnosť, ktorým sa nevenuje náležitá vedecká či odborná pozornosť. Ide napríklad o fenomén slovenskej kultúry v najširšom zmysle, ktorú v zahraničí už prinajmenšom od 18. storočia „produkovali a produkujú“ Slováci, ktorí sa tam ocitli zväčša cestou za chlebom. Kultúra – to sú nielen dejiny, ale aj prítomnosť napríklad literatúry či jazyka a z prítomnosti vyplývajúca budúcnosť. Spolu s Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí by sme sa chceli podieľať na rozbaľovaní problémov už len okolo pojmu, kto je „zahraničným Slovákom“. Je tu v komplexe a vo vnútorných súvislostiach – často skrytých – stále neprebádané martinské obdobie slovenského obrodenia, siahajúce až do roku 1707 (snem v Ónode) a podobne. Ale aj matičná história má svoje neznáme zákutia, do ktorých by sme mali vstúpiť, ak chceme rysovať matičnú budúcnosť.

Marián Tkáč krátko pred vyhlásením výsledkov voľby predsedu a členov výboru Matice slovenskej na roky 2013 – 2017. Vedľa neho sedí Jozef Šimonovič, moderátor valného zhromaždenia MS a novozvolený prvý podpredseda MS, a po jeho ľavici druhý podpredseda Marián Gešper

Člen presedníctva MS spisovateľ a publicista Drahoslav Machala podpisuje cez prestávku valného zhromaždenia jeden zo zväzkov svojej Slovenskej vlastivedy (vo Vydavateľstve MS z plánovaných ôsmich zväzkov vyšli už štyri)

Na verejnosti akoby sa už celkom zabudlo na matičnú traumu na prelome predchádzajúceho storočia do súčasného. Pripomeňme preto, že vyvstala z rozhodnutia vlády SR a poslancov Národnej rady SR, po ktorom sa budova MS na martinskej Hostihore dostala definitívne do majetku Slovenskej národnej knižnice (SNK), ba MS nepatrí ani historicky prvá budova, čo možno charakterizovať bárs športovou terminológiou tak, že súčasná politická moc vysoko porazila naše národné a duchovné tradície. Zostane tento svojský stav už mimo zreteľa MS?

Je to vážna, ale zároveň aj citlivá téma. Je nepochybne správne, že štát sa chcel a chce starať o svoje najväčšie bohatstvo, ktorým je národná spisba, knihy. Že teda SNK je štátnou inštitúciou, plne financovanou zo štátnych zdrojov, rovnako ako inde vo svete. Pri oddeľovaní SNK od Matice slovenskej však vznikli určité – ako to nazvať? – nedorozumenia, ktorých výsledkom je aj akési znárodnenie matičného spolkového majetku, konkrétne napríklad prvej matičnej budovy, ale i literárnych pamiatok, teda Slovenského národného literárneho múzea, ktoré patrili i mali by patriť Matici. Tie veci by sme chceli uviesť na správnu mieru. Ja verím, že ak, vašimi slovami, „politická moc vysoko porazila naše národné a duchovné tradície“, že politickú moc – trochu predsa len inú ako na prelome storočí – presvedčíme o korekcii, ktoré nastali v hektických časoch „delimitácie“. Napokon delimitačné protokoly sú naďalej otvorené a my sa budeme usilovať o pre národ prospešný dohovor.

Čas ukazuje, akoby časť tohto priveľkého koláča doteraz celkom nestrávila ani SNK. Ako spomínate, pri preberaní majetkov sa s archívom či vecnými matičnými pamiatkami totiž automaticky poštátnilo aj Slovenské národné literárne múzeum (SNLM). V súčasnosti omladené vedenie SNK síce zmenilo jeho názov na všeobecné literárne múzeum, ale akoby práve tento interný (vôbec však nie legislatívne podložený) akt mal „poriešiť“ postavenie svojbytnej národnej kultúrnej inštitúcie, ktorá azda ani v jednom štáte Európskej únie nie je súčasťou vrcholnej knižničnej ustanovizne. Nechýbalo MS počas trinástich rokov ani SNLM a nebude jej chýbať ani v najbližších rokoch, keď mnohé regionálne literárne múzeá, pamätné domy, izby spisovateľov po Slovensku priam zúfalo potrebujú centrálnu metodickú pomoc (o materiálnej radšej nehovoriac)?

Áno, tento stav evidujeme a veríme v dobrú vôľu, ktorá zostúpi v záujme národa medzi nás, teda medzi MS a vedenie SNK, aby tieto dve z najvýznamnejších národných kultúrnych inštitúcií či ustanovizní ťahali za jeden povraz na úžitok všetkým. Najmä našej národnej kultúre, ktorej „pamäťová zložka“ je taká dôležitá pre našu národnú budúcnosť.

Popri SNK má ministerstvo kultúry vo svojej správe sieť národných inštitúcií, pod samosprávnymi krajmi sú desiatky múzeí, galérií, osvetových stredísk, v ktorých je zamestnaných niekoľko stoviek odborných a organizačných pracovníkov. Ako s nimi spolupracujú domy, miestne odbory MS, ako by mohla byť odborná pomoc verejných inštitúcií tým matičným účinnejšia?

Spolupráca – či zjednocovanie sa – v centre i na úrovni miestnej a regionálnej

Riaditeľ Vydavateľstva MS Stanislav Muntág „za knižným pultom", na ktorom ležali celé desiatky titulov obsahovo nadväzujúcich na matičnú edičnú politiku z čias správcovstva Jozefa Cígera Hronského, významného spisovateľa národnej modernej spisby

je na jednej strane veľmi potrebná, na druhej strane závisí od vôle viacerých. Nielen od ústredia MS, SNK, Národného osvetového centra či Ministerstva kultúry SR, ale aj od miestnych a regionálnych zložiek Matice i štátu. V mene Matice na regionálnej úrovni konajú predovšetkým naše domy, ktorých je 21 a sú v každom kraji, aj keď nie vo všetkých krajských mestách (nie sú v Trnave a Trenčíne), ako aj oblastné pracoviská, ktorých je 15. Ich partnermi sú predovšetkým osvetové strediská a knižnice v zriaďovateľskej pôsobnosti samosprávnych krajov. Partnermi miestnych odborov MS i Mladej Matice sú predovšetkým obce a mestá, resp. mestské časti. Treba priznať, že úroveň spolupráce je rozdielna, že závisí tak od matičných subjektov, ako aj od samosprávy či ňou zriaďovaných inštitúcií. Ostáva mi len veriť, že zviditeľňovanie Matice našimi rozmanitými aktivitami, jej účasť pri tvorbe miestnej a regionálnej kultúry pritiahnu k efektívnej a plodnej spolupráci čoraz viac predovšetkým predstaviteľov samosprávy. Vychádzame pritom z myšlienky, že aj – či najmä – v treťom tisícročí by sa mohol stať štát bez podpory kultúry len akousi úradníckou mašinériou bez ducha.

Narastá okruh intelektuálov a umelcov, ktorí stále otvorenejšie spochybňujú potrebu Matice slovenskej v súčasných časoch. Žiaľ, utvrdzuje ich v tom samotná inštitúcia, čím sa výrazne oslabuje aj jej základné existenčné postavenie garantované tradíciou – alebo povedzme platnou legislatívou. Čo všetko musí urobiť MS sama, aby vyvrátila narastajúcu kritiku, a v čom sa môže spoliehať na garantovanú ochranu spoločnosti?

Žiaľbohu, je to tak, a vinu kladiem napoly pomerom v Matici v posledných dvadsiatich – dvadsiatich troch rokoch, ale napoly aj úplne inej ako tradičnej orientácii našich médií, a to najmä verejnoprávnych. Uvedomujem si, že sláva minulá veští slávu budúcu len vtedy, ak Matica dokáže odpovedať na výzvy dneška. Zjednocovať spoločnosť, uchovávať jej pamäť a byť myšlienkovou dielňou, zásobárňou riešení vo viacerých oblastiach života – aspoň tak sa vyjadrujú niektorí politici. Nežičlivcom odpoviem slovami nimi rešpektovaného Václava Havla zo 16. mája 1990, podľa ktorého je „Matica centrum politickej vzdelanosti, ako jej križovatka a zároveň ako strážkyňa identity slovenského národa". Vinou osudu aj našou vlastnou lenivosťou sú Slováci jedným z najmenej sebavedomých národov Európy a možno aj sveta. Preto potrebujú vlastenecký, identitu tvoriaci spolok, ktorý zároveň naplní smernicu UNESCO z roku 2003 o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva, zastane sa Slovákov vo svete i doma, v dedinách a mestách zmiešaného jazykového územia, kde sú v menšine. Slováci potrebujú Maticu ako priestor na sebavyjadrenie a prehĺbenie identity, slovenskosti, ako ochrankyňu trvalých hodnôt, potvrdzovanie tradícií a ich invenčného rozvíjania, ako ustanovizeň, ktorá ponúka lásku a úctu k predkom, s ktorými sa musíme zhovárať a radiť. Matica ponúka to, čo na Slovensku neponúka nikto.

Preto opakujem, že trvá v čase. Ak bude mať Matica aj naďalej odvahu byť tvorcom a strážcom národnej duchovnosti, bude mať ambíciu konať mravne a stane sa svedomím národa, ochrankyňou osobností, ktoré sa zaslúžili o národ a štát. A z toho vyplýva, že bude mať dosť síl stať sa aj vizionárkou slovenskej budúcnosti. Matičiari sa nesmú rozpakovať postaviť sa pred politikov ani pred kňazov a povedať im aj nepríjemné pravdy. Ale Matica musí sama vo svojom strede nájsť vždy toľko sebakritickosti, aby jej poznanie a vízie pôsobili v národe obrodzujúco. Matičiari predsa nemôžu verejne kradnúť, a ktorí to urobili, tých musí stihnúť spravodlivý trest. Chceme predsa budovať spravodlivú spoločnosť, nie spoločnosť zbohatlíkov, kmínov, mediálnych zapredancov a ohlupovačov národa! Matica bude prinášať to, čo iní neprinášajú. Musí o tom verejnosť presvedčiť. To sa dá tak, že verejnosť, každý Slovák pocíti, že mu Matica pomáha. Že mu hovorí z duše. Národu, ktorý schudobnel práve vtedy, keď dopustil, aby nad všetkým vládli peniaze, treba niečo vrátiť. Ak nateraz nie peniaze, tak určite zachovanie a rozvíjanie tradičných, vekmi overených kresťanských hodnôt, ktoré bulvárna tlač zámerne rozkladá, no najmä pestovanie mravnosti! Lebo v mútnych vodách sa najlepšie loví.

Naša budúcnosť je v pestovaní vlastenectva v podobe hodnej začiatku tretieho tisícročia. V poznávaní histórie, ktorá sa interpretuje zo slovenských hľadísk a ktorú píšu vlastenecký autori, nie najatí žoldnieri. Zaslúžia si naši mladí utajovanie dejov a hrdinov, na ktorých by mali byť pyšní? Potrebujú informácie, namiesto plytkej „pohodovosti" a pestovania kultúry zábavy, ktorou sa pohodlne prekrývajú otázky bytia a ťažká sociálna situácia. Mladí potrebujú kultúru, na ktorej vyrastal tento národ. Je najvyšší čas chrániť štátny slovenský jazyk, číre slovenské slovo, ba presadzovať vysielanie slovenskej hudby, ľudovej aj populárnej, najmä vo verejnoprávnych médiách, v školách, na ulici. Som proti tomu, aby sme zatvárali slovenské školy, najmä nie na jazykovo zmiešanom území, ale vráťme starostlivosť o ne do rúk štátu! Načo sme potom vytvárali vlastný štát, keď sa nevie postarať ani o takúto základnú vec: o vzdelanie detí v materinskom jazyku?! Naši predkovia vedeli, že blaho národa podmieňuje jeho duchovný rozvoj, musíme to vedieť aj my.

Tento národ potrebuje múdrych vodcov, ako boli napr. Moyses, Francisci, Cíger Hronský, zdravý vzduch, vodu, ale najmä obrobené polia. Aký paradox: naši mladí odchádzajú za prácou do sveta, pričom naše polia zarastajú tŕním, vidiek sa vyľudňuje a my jeme nezdravé potraviny z dovozu. Kam sme si to schovali niekdajší dobrý sedliacky rozum? Matica chce, aby súčasťou našej vlasti ostali aj desaťtisíce Slovákov, ktorí si musia hľadať obživu v krajinách Európskej únie, treba doplniť európsku legislatívu tak, aby v štátoch únie, kde pracujú a platia dane Slováci, ale aj Česi či Poliaci, dostali zo zdrojov toho štátu aj duchovnú potravu, a to v rodnom jazyku. Iba tak sa môže uchovať kultúrna rôznorodosť Európy. Naša príležitosť zakotviť tento princíp príde roku 2016, keď budeme predsedajúcim štátom únie. Veď hádam nikto nechce, aby sa v európskom mori stratili menšie národy a ich príslušníci a Slováci uprostred nich.

Dušan Mikolaj
Foto: autor

Jubilejné vo všedných radostiach a neodkladných povinnostiach

Predpokladám, že po valnom zhromaždení MS vedenie národnej inštitúcie určí pružnejšiu mediálnu stratégiu, v ktorej sa aj redakcia časopisu Slovensko stane jej internou súčasťou. Zopakujem, čo dlhšie hovorievam k formovaniu obsahu matičných periodík. Partnermi týždenníka Slovenské národné noviny, mesačníka Slovenské pohľady a štvrťročníka Slovensko (propagačne tvrdohlavo označovaného sťa magazín) či Kultúry slova sú (presnejšie: mali by byť) aj každoročný Kalendár a zborníky vedeckých pracovísk MS. Inakšie sa stáva, že viaceré profily významných osobností národných dejín alebo pripomenutia historických udalostí bývajú v priebehu roka uverejnené aj v zborníku či v kalendári, v novinách i časopise. Verných čitateľov matičnej periodickej produkcie zaiste nadmieru neteší ani to, keď autori vychádzajú zo všeobecne známych a bežne dostupných informačných zdrojov. A celkom je ponechané na ich svedomí, ak článok s celými pasážami v rovnakom znení zašlú na uverejnenie tam – i tam.

Upozorňujem na tieto zlozvyky (inakšie ich neviem nazvať), ktorými sa navzájom uspokojujeme, že ani nie je tak potrebné pátrať po nových pramenných zdrojoch, lebo si v podstate vystačíme s opakovaním už predtým opakovaného. Zájsť do archívov, tešiť sa z vyhľadávania a objavovania neznámych faktov a skutočností, príťažlivo ich spracovať a zaujať nimi aj zorientovaného čitateľa – to akosi nepatrí medzi naše prioritné publicistické ambície.

Pritom si myslím, že vedenie MS by vedelo koordinovať obsah svojich periodík tak, aby sa témy v nich zbytočne nekrížili (pričom nepôsobí účinne, ak sa články na seba podobajú, akoby ich „jedna mater mala“). S ohľadom na periodicitu by potrebnú misiu najúčinnejšie plnili Slovenské národné noviny. Zmysel takejto činnosti sa násobí tým, že práve v nich aktívne pôsobí jeden z najrozhľadenejších slovenských novinárov s bohatými zahraničnými skúsenosťami.

Koncepcia nie je ideológia

Do nového roka chýbajú už iba dva-tri týždne, a nič nenaznačuje, že obsah periodík sa bude výraznejšie formovať v súčinnej spolupráci redakcií hneď od jeho začiatku. Ak sa tak má stať – čo si úprimne želám – popri ich šéfredaktoroch musí v inštitúcii pôsobiť koordinátor, ktorý bude dôkladne poznať dlhodobejšie koncepcie všetkých vydávaných titulov a zároveň bude informovaný o obsahu aktuálne pripravovaných čísel. Navrhujem to s plným vedomím toho, že sa na moju hlavu zosype kritika za to, že by som nedbal, aby sme sa vrátili do totalitných čias, keď dôkladne fungoval ideologický tlačový dohľad. Ocitli sme sa však v situácii, keď je „dovolené všetko, čo nie je priamo zakázané“, a ani sme sa pritom nenazdali, ako v „demokratických časoch“ ľudia na nejednom významnom poste vo verejnej službe hlboko zakopali svoje individualistické ambície.

Michal Eliáš na 2. sympóziu Matíc slovanských národov, ktoré sa konalo v Martine v rámci jubilejných osláv našej slovenskej, referuje o téme, ktorá mu je odborne i osobne zvlášť blízka

Národný výstup na Kriváň v roku viacerých významných jubileí Slovenska

Povinnosť využiť čo najúčinnejšie obsah každej strany matičnej periodickej tlače sa hlási o to najliehavejšie, že pre celé desiatky kvalitných spisovateľov, publicistov, vedeckých pracovníkov, pedagógov, ktorým je Slovensko bytostne životnou základňou, práve ona ponúka aspoň skromný publikačný priestor. Dobre totiž vieme, že väčšina novín a časopisov je ústretovo otvorená iba (a priam výhradne) tým, ktorí zaiste i v treťom desaťročí samostatnej Slovenskej republiky majú „predvolené právo" klásť jej zo všetkých možných uhlov medzinárodne vážne a úzkostlivo spochybňujúce otázky o potrebe existencie.

Matne si spomínam na víziu, že práve Matica slovenská by mohla redakčne pripravovať, vydávať, tlačiť a predávať aj denník. Bolo by to fajn, hoci už z ekonomicky laického pohľadu vieme, že to vôbec nie je lacný špás. A že od nadšenej myšlienky k úspešnej realizácii vedie cesta cez tvrdú prípravu. Ak sme sa medzitým myšlienky celkom nevzdali, potom je tu bezprostredná možnosť pozrieť sa na internetový portál (alebo ak chcete webovú stránku) Matice slovenskej a analyticky zhodnotiť jeho obsah, poslanie a smerovanie. Keď budeme mať dostatok konkrétnych dôkazov, že je informačne dynamicky a názorovo podnetný, možno sa vedenie inštitúcie vráti k úvahám o potrebe denníka a začne hľadať ďalších spoľahlivých partnerov na formovanie konkrétnych predstáv.

Bez širšej dlhodobej spolupráce ostaneme iba v polohách vízií a pekných predstáv. A nielen pri mediálnej politike.

Slovensko a obraz slovenského sveta

Končí sa nám rok viacnásobných, bytostne slovenských jubileí. Počas dlhej zimy boli aj dni priam s jarnou atmosférou. Tá sa vniesla do Martina napríklad počas vedeckej konferencie *Matica slovenská v národných dejinách*. Podstatná časť príspevkov vyšla tlačou v zborníku. Z mojej pracovnej pozície v tomto časopise som sa prirodzene venoval *Slovensku*. Budúci rok si pripomenieme, že uplynulo osemdesiat rokov, čo začalo vychádzať ako kultúrno-osvetový mesačník. V rokoch 1934 – 1952 ho vydávala Ústredná komisia MS v Martine ako členský časopis. Medzi matičnými periodikami bol najrozšírenejší a obľúbili si ho i slovenskí čitatelia vo svete. Roku 1937 v 4. čísle historicky prvého matičného *Slovenska* vtedajší tajomník a neskôr správca Matice slovenskej Jozef Cíger Hronský v príspevku *Slovenská Amerika sa nespreneverila svojej krásnej minulosti národnej* hodnotil výsledky deväťmesačnej pracovnej cesty skromnej matičnej delegácie za krajanmi do Severnej Ameriky uskutočnenej na prelome rokov 1936/37 takto: „Americko-slovenský život zasluhuje si v plnej miere, aby sa neodbavil len zvedavosťou a rečami, ale musí sa vytvoriť stav tak, aby sme neustále mali pred očami Slovákov spoza mora, musíme nielen o nich hovoriť a písať, ale s nimi naozaj úprimne žiť."

Popri inom v ňom konštatoval, že „bez kriku, bez hluku, tak ako dôstojnosť MS vyžaduje, prichystala MS podrobnejší program, aby ho mohla predostrieť slovenskej Amerike". Ten vytlačili v brožúrke *Matica slovenská slovenskej verejnosti v Amerike* a tajomník národnej inštitúcie už vtedy zdôraznil, že je to program celého Slovenska, ba aj štátu.

Po trištvrte storočí od *Cesty slovenskou Amerikou*, ako J. C. Hronský nazval svoj dvojdielny cestopis (i takpovediac správu „zo služobnej cesty"), ostáva iba zmierlivo konštatovať, že v našich národných dejinách sa podobná misia už nezopakovala. A s takmer zaručeným smútkom dodať, že ostáva uzavretou kapitolou, vhodnou na skúmanie historikov, publicistické reflexie či ako podnet na niekoľko diel literatúry faktu. Čo nasledovalo po spomenutej dôkladne pripravenej návšteve, je všeobecne známe. Čoskoro nastali vojnové časy, krátko po nich prišli dve mocné exulantské vlny. Odplavili zo Slovenska do Európy a zámoria stovky rozhľadených intelektuálov, vzdelaných a tvorivých Slovákov a Sloveniek, ich rodín, známych i naveky zabudnutých rodákov.

Po prevrate vo februári 1948 sa – v tvrdej honbe na „národné čarodejnice" – z vydavateľskej scény vytratil aj časopis Slovensko. Do matičného vydavateľského spektra ho prinavrátil prvý platený predseda MS Vladimír Mináč, spisovateľ podobných kvalít, národnej orientácie, hoci povedzme iného ideového zamerania ako jeho predchodca spod Poľania. Slovensko po nútenej štvrťstoročnej pauze začalo opäť vychádzať uprostred roka 1977 ako mesačník.

Po dvanástich rokoch na pozadí prelomových udalostí v pomerne krátkom čase začal časopis naplno uplatňovať to, čomu by sa pravdepodobne potešil aj Hronský. Už po niekoľkých rokoch si však u nás doma začali do všetkých sfér verejného života prerážať cestu praktikanti hrubých kapitalistických smerovaní. Zrazu na časopis „nebolo peňazí", jeho periodicita sa z mesačnej zmenila na dvojmesačnú, až začal vychádzať raz za štvrťrok, istý čas dokonca nepravidelne či s rozdielnym počtom strán.

Spolupráca po krajanskej línii

Matica slovenská však napriek mnohorakým problémom časopis Slovensko zachovala. Po zániku *Slovenského zahraničia*, ktoré vydával Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí (ÚSŽZ), predstavitelia oboch inštitúcií uvažujú o možnej vydavateľskej spolupráci, ktorá by pomohla zvýšiť počet vydaných čísel Slovenska zo šty-

História stredovekej Levoče, podobne ako mnohých iných miest na Spiši, je vďačným námetom na povesťové i vecné literárne spracovanie

roch na šesť čísel ročne. I tu však naplno platí to, čo som spomenul pri iných periodikách: nový rok je predo dverami, a tak sa tieto ušľachtilé želania môžu naplniť najskôr roku 2015.

A keď sme pri krajanoch, o niečo aktívnejšia je nedávno založená *Nadácia Národného pamätníka slovenského vysťahovalectva*. Podrobnejšie o predstavách vybudovať v hlavnom meste Slovenskej republiky dôstojnú architektonickú „poctu" všetkým Slovenkám a Slovákom, ktorí sa už pred tromi storočiami pomerne húfne poberali zo svojho domova na Dolnú zem a postupne do rozličných častí sveta, píše správca nadácie Claude Baláž. Myšlienku pocty a úcty celej slovenskej krajanskej a migračnej pospolitosti, ktorú skupina verných udržiava ako plamienok reálnej nádeje, nateraz podporili MS aj ÚSŽZ. Uskutočnili sa prvé rokovania s predstaviteľmi Bratislavy, so Spolkom architektov Slovenska, návrh budú určite podporovať členovia Umeleckého odboru MS (UO), ktorý na začiatku 90. rokov minulého storočia patril medzi najaktívnejšie a bol otvorený tvorivým ľuďom zo všetkých oblastí umenia.

Národní aktivisti pri Svätoplukovi

Mimochodom, o obnovenie činnosti UO MS sa nezastupiteľnou mierou pričinil Drahoslav Machala. Bol jeden z jeho zakladateľov a aktívnych členov, na obnovujúcom zhromaždení minulý mesiac v Jozefínskej knižnici MS v Bratislave sa stal jeho predsedom. A keďže je popri svojej neutíchajúcej činorodosti i členom predsedníctva MS, je to záruka funkčného prepojenia plánovaných aktivít s inštitucionálnou zložkou. Na jeho podnet predseda Matice slovenskej Marián Tkáč pozval v jeseni na nádvorie Bratislavského hradu k soche kráľa Svätopluka desiatky verejných činiteľov, historikov, umelcov a kultúrnych pracovníkov, ktorí počas dvadsiatich rokov samostatnosti novodobej Slovenskej republiky svojimi skutkami a verejnými vystúpeniami konali neraz so zreteľom na postavenie a pôsobenie našej národnej ustanovizne. Mal pripravených pätnásť medailí a osemdesiat pamätných listov, ktorými ocenil ich zásluhy pri vzniku Slovenskej republiky.

Na hradný vrch v našom hlavnom meste prišla väčšina z pozvaných. Súčasťou slávnostného podujatia bola promócia *Zlatej knihy Slovenska* ktorú zostavil Drahoslav Machala v odbornej spolupráci s historikom prof. Richardom Marsinom. Plne ju charakterizuje podtitul *Dokumenty slovenskej štátnosti*, ktoré výrečne vypovedajú o tom, čo neradi počujú tí, ktorí sa doteraz nevedia stotožniť s existenciou nášho štátu. Kniha prináša reprezentatívny výber dokumentov, bohato ilustrovaný a doplnený stručnými komentármi. Sleduje takmer dve tisícročia cesty Slovákov od najstarších písomných zmienok gréckych a rímskych kronikárov, reprodukuje prvé zmienky o Slovanoch, zaznamenáva dejinné medzníky na ceste Slovákov stredovekom a počiatkami novoveku, zverejňuje prvé písomné doklady používania slovenčiny, kľúčové dokumenty a pramene z čias „prebudenia národov" až po novodobé míľniky na ceste k dnešnej Slovenskej republike.

I v tejto publikácii sa potvrdzuje, že Svätopluk je neodmysliteľnou súčasťou našich a zároveň stredoeurópskych dejín. Napokon, zdôrazňujú to viacerí historici. Prof. Matúš Kučera už v *Postavách veľkomoravskej histórie* píše, že prvé hodnotenia osobnostného významu veľkomoravského kráľa urobili už jeho súčasníci. Jedno z prvých diel znalca stredovekých dejín (publikované pred štvrťstoročím) vyšlo nedávno vo vydavateľstve Perfekt už vo štvrtom vydaní. Aj tento fakt nesmierne dráždi nejedného z amatérskych hodnotiteľov národných dejín Slovákov a nadnárodných kazateľov. Ich verejné vystúpenia v súkromných médiách zriaďovaných za výdatnej podpory zahraničného kapitálu majú ambície pôsobiť priam hystericky. Skupinovo vyvolávajú dojem, že spravodlivo prevrávajú v mene väčšiny, a teda v podstate takmer všetkých občanov Slovenskej republiky. Utvrdzuje ich v tom neraz i naša mentálna ústupčivosť, čo je nevyvrátiteľným argumentom na veľkorysú štátnu finančnú podporu povedzme hodinového filmu, vysielaného vo verejnoprávnej televízii, v ktorom jeho tvorcovia nenechajú na nebohých ani súčasných Slovákoch čo len nitku suchú.

Družná schôdzka na Kriváni

Matica slovenská býva organizačne pri viacerých spoločných stretnutiach na pamätných miestach Slovenska. Väčšinu organizujú, prirodzene, domy a miestne odbory MS, niektoré nadobudli národný charakter, na výstupe na Kriváň sa spolu s našimi turistami zúčastňujú desiatky zahraničných. Ak si naplánovali výlet na hraničný vrch medzi Vysokými a Západnými Tatrami práve na sobotu uprostred augusta, mohli byť svedkami dôstojnej a bezprostrednej národnej púte najmä mladých Slovenie a Slovákov, ktorí nepotrebujú dlhánske prejavy o vlasti a národe. Vidia, cítia a viacerí sú pripravení aj konať popri svojich základných pracovných a rodinných povinnostiach – ak ich, pravda, k tomu podnetne nabádajú významné koncepcie štátneho charakteru a celospoločenského zmyslu. S uznaním zaznamenávam, že ani súčasná generácia sa nestratí vo svete, migračné štatistiky však vôbec netešia. Ba sú priam varovným upozornením, že štát by mal problémy s nezamestnanosťou riešiť. Spoliehať sa na to, že čiastočne sú pri tom

Na odovzdávaní ocenení predsedu Matice slovenskej na Bratislavskom hrade pri soche kráľa Svätopluka sa zúčastnili aj predseda Národnej rady Slovenskej republiky Pavol Paška, jej poslanci a významné osobnosti

„nápomocní" naši mladí migranti, je nedôstojné, ba priam krátkozraké.

Cestou na Kriváň sú po jednej strane Tichá a Kôprová dolina, dovidieť aj na Štrbské pleso. I menej vnímavý návštevník Tatier zaznamenáva kontrasty medzi kamennou krásou a zničenými lesmi, medzi ochranárskymi pravidlami národného parku a ambicióznymi investíciami najsolventnejších finančných skupín na Slovensku. A ešte zložitejšie je dopátrať sa podstaty toho, čo sa v „najmenších veľhorách sveta" začalo diať po symbolickom 19. novembri 2004, keď víchrica za hodinu a pol vyvrátila s koreňmi stromy na väčšine územia Tatranského národného parku. Zdesenie domácich obyvateľov trvalo najkratšie, nebola to totiž prvá ani posledná katastrofa v horskom kraji. V krátkom čase prichádzala finančná pomoc od návštevníkov a „milovníkov" Tatier. Súbežne s odstraňovaním kalamity, teda pílením a odvážaním dreva, sa však začala odhaľovať opačná stránka starostlivosti. Nad prísunom peňazí začali prevládať ambície zisku, čo sa stalo hnacím pohonom pre zelených aktivistov, ktorí až agresívne tvrdili, že dlhodobo hospodársky spravovaný les si teraz konečne musí pomôcť sám. Na viacerých územiach dosiahli svoje, lesníci si sami sebe dali zákaz ďalšej ťažby, takže idealistickú ideológiu našich „ochranárov" odkazujúcu na „samoobnovu lesa" vrele duplikoval kôrovec. Ten zo stromov zváľaných do smutných pyramíd a veľkoplošných prepadlísk prelietal na zvyšné, čo si napriek víchrici dovolili ešte rásť. Pri neutíchajúcom apetíte nenápadného, no nesmierne usilovného škodcu im zachutili aj parádne limby (borovice limbové), ktoré by sme s ohľadom na komornosť nášho územia a s metaforickou paralelou mohli nazvať „slovenskými sekvojami".

Informácie v médiách sa na ľudí hrnú, akoby chceli zasypať ich právo na vlastný úsudok. Prudký mediálny tok sa prevalil aj ponad tatranské lesy. S násobnou potrebou sa mi preto žiada pripomenúť jednu z radu spoločensky potrebných publikácií Vydavateľstva MS. Je ňou pomerne útla kniha *Tatranské (dez)ilúzie* s podtitulom *Príbeh našich veľhôr alebo ako sa národný park mení na lunapark*. Napísal ju Anton Marec (1953), ktorý na prahu svojej dospelosti prišiel do Vysokých Tatier, aby si vyskúšal robotu horských nosičov, pracoval v ich chatách, v lesoch, športových strediskách, novinárčil. Po celý čas pritom zbieral skúsenosti na svoje prózy, povesti z tohto prostredia i širšej oblasti historického Spiša či na diela literatúry faktu.

Azda všetky jeho diela sa sústreďujú na tatranské prostredie. Spomínaná knižka je istým spôsobom sumárnym prierezom hospodárenia, investovania do objektov slúžiacich na ubytovanie, rekreáciu, liečebnú starostlivosť, na športovanie v tomto území. Žiaľ, nemala takú čitateľskú (a nijakú verejnú) odozvu, ako by si jej obsah zaslúžil. Pochopili by sme, že problémy Vysokých Tatier spred deviatich rokov majú podstatne hlbšie zakorenenie, ktoré sa ako kosodrevina budú ešte dlho rozrastať k svojským konaniam na území národného parku aj v najbližšej budúcnosti. A s ohľadom na svojské privatizácie od začiatku 90. rokov minulého storočia a novodobé developérske investície zostanú vlastne dlhodobé.

Archívni bádatelia a digitalizácia

Michal Eliáš (1934) patrí popri Mišovi Kováčovi-Adamovi (1930) či Imrichovi Sedlákovi (1933) medzi najskúsenejších matičných literárnych historikov. Jeho aktivity nedávno ocenilo pamätným listom medzinárodné grémium navrhujúce výročné Ceny E. E. Kischa. Vnímame ho s osobitým zreteľom na tohtoročné jubileum MS, v ktorom jej dlhoročný pracovník s mladíckou energiou zostavil na knižné vydanie viaceré tituly.

Po absolvovaní Vysokej školy pedagogickej v Bratislave Michal Eliáš pracoval ako stredoškolský profesor v Komárne a prednášal na Pedagogickej fakulte v Nitre. Do Matice slovenskej v Martine prišiel roku 1965, istý čas v nej viedol literárno-múzejné oddelenia, svoj výskum sústredil na archívne pramene staršej slovenskej literatúry. Mnohé z nich zúročil práve vo vydaniach publikácií z dejín MS. Nateraz najnovšia Eliášova kniha má podnetný názov *Kde mŕtvi žijú a nemí hovoria*. Ako sa píše v anotácii, v jej prvej časti sú udalosti začiatkov našich moderných národných dejín sprevádzané dokumentmi o účinkovaní významných osobností od vzniku Matice slovenskej, ktorí jej svojimi skutkami vtlačili originálnu pečať. V druhej časti autor zverejňuje menej známu zložku staršej slovenskej literatúry. Spomína v nej popri známych autoroch aj tých, ktorí dotvárali slovenskú literárnu a spoločenskú scénu aj kontaktmi s osobnosťami iných kultúr a skúsenosťami získanými vo svete.

Knihu možno vnímať aj ako vyjadrenie osobnej úcty k archívu. Nezastupiteľným miestom pre

Eliáša a viacerých bádateľov sa stal práve Archív Matice slovenskej. V jeho bohatých fondoch nachádzali a sprístupňovali významné dokumenty potvrdzujúce kultúrnu a duchovnú históriu slovenského národa. A bokom neodkladali ani zdanlivo okrajové listiny, pretože práve ony vedia popchnúť zberateľa a záchranára k zostaveniu informácií do podoby, ktorá svedčí o tom, že významné udalosti prebiehali na pozadí každodenného života jednoduchých ľudí a osobnosti mali svoje vášnivé záľuby a nekaždodenné zvyklosti.

Noha mnohých našincov medzi regály a sejfy takejto inštitúcie nikdy nevkročila, pre nejedného je však priam „čarovným miestom, v ktorom myšlienky osobností po ich smrti ožívajú, žijú a ďalej pôsobia a ich ústa, ktoré sa zatvorili a onemeli v hrobe, znova prehovorili a hovoria". Predpokladáme, že v nasledujúcom roku Archív MS naplno rozvinie jednu z celospoločensky vážnych činností, akú jej história nepamätá. Súvisí totiž s novými technológiami, ktoré umožňujú rýchle spracovanie pramenných materiálov, ich uchovávanie a sprístupnenie záujemcom podstatne zjednodušeným spôsobom. Vlani MS totiž vypracovala projekt na digitalizáciu „pamäťových a fondových inštitúcií, jeho archivovanie, sprístupňovanie a zlepšenie systémov jeho získavania, spracovania a ochrany". Na jeho realizáciu získala nenávratný finančný príspevok z fondov Európskej únie.

Krajania po auguste 68

Krátko po hlavných oslavách matičného historického jubilea a výstupe na Kriváň sme si v tichosti pripomenuli, že 21. augusta uplynulo už 45 rokov odvtedy, čo Sovietsky zväz zavelil na tvrdú okupáciu vtedajšieho Československa. Spomína na to aktuálne architekt Peter Lizoň žijúci na Floride vo svojej knihe, ktorá čoskoro vyjde vo Vydavateľstve MS. Tento militantný akt podnietil emigráciu mnohých až do Austrálie, odkiaľ sa redakcii opakovane a vytrvalo pripomína Ján Vrtielka. Naposledy listom, ktorý mu poslal Ján Čičmanec, autor spomienkovej knihy so zdanlivo fantazijným, ale v skutočnosti reálnym názvom Vyrastal som v brazílskej Bratislave (vyšla vlani vo VMS v edícii Slovenský svet). Vyznáva sa v ňom o vydaní knihy a pochvalných odozvách ľudí z jeho okolia s takou radosťou, akú si u nás doma naplno ani nevieme predstaviť. A posmelený priateľom začal svoje spomienky prekladať do portugalskej „brazílčiny".

Kto zráta straty Slovenska odchodmi našich ľudí do sveta a kto sa čo len pokúsi posúdiť ich tamojšie prínosy pre našu vlasť? U nás to zaujíma nemnohých, takže ani nestihneme sledovať, koľkí významní zomreli mimo nej. Siedmeho júna sme sa na diaľku lúčili s vrútockým rodákom Karolom Gulejom (narodil sa 14. augusta 1916 v susednej obci Priekopa). Aj on opustil Slovensko po roku 1968 a usadil sa so svojou rodinou v bavorskom Mníchove. Nepatril medzi „klasických krajanských aktivistov", v tichu archívov sa však vytrvalo venoval svojej celoživotnej láske: skúmaniu drotárskej histórie.

Slávnostne odhalenie Šeríkovho Srdca pre Slovensko v jednej z centrálnych obcí niekdajšej Drotárie. Vpravo je Milan Gura, primátor Čadce, pre ktorú drotársky majster zhotovil „mestské srdce". Na pódiu stoja starostka Dlhého Poľa Dana Veveričíková, po jej pravici odborná pracovníčka Považského múzea Katarína Hallonová

Karol Guleja s básnikom a vysokoškolským pedagógom Jozefom Mokošom pri svojej návšteve Slovenska v lete 2008, keď vo vydavateľstve Perfekt vychádzala kniha Odrôtovaný svet Karola Guleju

Keď sa po dlhých dvoch desaťročiach v emigrácii smel do svojej domoviny vrátiť, až do svojho vysokého veku vytrvalo podnecoval súčasníkov, aby mali na pamäti, že tisícky pracovitých, zručných a tvorivých rodákov spod javorníckeho hrebeňa povýšilo v rozličných častiach sveta staručké primitívne remeslo na vysokú podnikateľskú, ba i umeleckú úroveň. Mnohé zo svojich archívnym dokladov a materiálnych zbierok daroval do Považského múzea v Žiline. Práve v ňom sú mnohé artefakty, ktoré zhromaždil a roku 1940 vystavil ako mladý učiteľ v Dlhom Poli. A v tejto obci, do ktorej sa vracal ako do svojej rodnej, zriadili v niekdajšej škole na jeho počesť a na pripomenutie drotárskych tradícií muzeálnu expozíciu. Toto leto si na neho v plnej úcte zaspomínali miestni občania, hostia aj drotárski remeselníci, ktorí sa každoročne schádzajú na tvorivých dielňach a vystavujú svoje plastiky či šperky v neďalekom Bytčianskom zámku. Juraj Šerík, pravnuk vo svete uznávaného drotárskeho majstra Jozefa Holánika-Bakeľa, pri tejto príležitosti predstavil svoje originálne Srdce pre Slovensko.

Dušan Mikolaj
Foto: autor

Benka podporuje umenie dodnes

Všestranný umelec, maliar a ilustrátor, významná osobnosť zakladateľskej generácie našej výtvarnej moderny. Z finančnej pozostalosti Martina Benku roky udeľujú ceny mladým. V tomto roku sme si ho pripomenuli ešte intenzívnejšie.

Maliar života a mýtu rodnej zeme, tvorca prirodzenej apoteózy toho, čo spontánne nazývame slovenskosťou. To všetko je národný (od prvého do posledného písmena obsahu slova) umelec Martin Benka, hoci údel mu „kázal" žiť v Prahe až tri desiatky rokov... Veľa z uvedeného nám ozrejmí pohľad na Benkove roky vzdelávania sa. Je to predovšetkým inšpiratívna mozaika spolupôsobenia talentu, vôle a schopnosti húževnatého človeka na vytvorenie vynikajúceho diela. Ktoré potom nadšene, priam do bodky tohto (po)citu, venoval národu. Ľuďom, ktorých rýdzo miloval, i celku, ktorého tradície i prejavy si ctil a cieľavedome ich zvečnil. Poznal svoje korene, hrdo sa k nim hlásil a chcel ich vetviť i ponúkať na obdiv ďalej.

Martin Martinovi domovom

Skôr ako vstúpime do dejov Benkovho života, je dôležité, aby sme tohto výnimočného človeka pochopili v zmysle slov historičky umenia a kurátorky Múzea Martina Benku Moniky Válekovej: „Benka daroval celý svoj majetok – diela, osobné predmety, finančnú hotovosť i dom, v ktorom prežil posledných dvanásť rokov života – štátu. Jednoducho, prial si, aby jeho dielo patrilo všetkým. Bol skromným človekom, ktorý si nepotrpel na vlastné pohodlie. Hoci to možno dnes znie nadnesene, Benka ho skutočne obetoval národu ako službu. To sa spája s jeho ďalšou výraznou osobnostnou črtou – nesmiernou pracovitosťou a húževnatosťou. Prejavili sa už v jeho mladom veku, keď aj napriek prekážkam a nepriazňam osudu vytrvalo kráčal za svojím cieľom. Dôkazom toho je rozsiahla a početná tvorba, ktorú zanechal." Zahľaďme sa teda na skicu k širokému farbistému plátnu Benkovho života. Narodil sa 21. septembra 1888 v Kostolišti (vtedajšom Kiripolci) v rodine tesára a príležitostného robotníka ako najmladší zo šiestich detí. Skromnosti a citlivému vzťahu k ľudom ho naučila matka, často spomínal, že celý život mu bola vzorom skromnosti a dobroty. Bez pátosu treba povedať, že práve spomienky na jemnú matku a pracovité ruky otca sprevádzali Benku vždy a všade. Tri koruny, priam ako tie rozprávkové!, s ktorými ho roku 1903 vyprevadili do sveta, mal stále pred očami. Nedovolili mu spreneveriť sa tým, spomedzi ktorých vyšiel. V rokoch 1903 – 1906 sa učil za maliara-natierača v učňovskej škole v Hodoníne. Nadanie a chuť tvoriť však zvíťazili nad rutinou natieračskej štetky. Už nasledujúce dva roky nájdeme Benku vo Viedni v súkromnej maliarskej škole českého maliara Neumanna. Tu si talent mladého Slováka všimol český novinár a spisovateľ Jan J. Langner, ktorý mu zabezpečil profesionálne maliarske školenie u významného českého krajinkára Aloisa Kalvodu. U neho získaval Benka majstrovské ostrohy v rokoch 1909 – 1914. Počas nich absolvoval viaceré tvorivé cesty na Šumavu a takmer každoročne na Moravské Slovácko. Už ako akademický maliar sa Benka presťahoval do svojho prvého ateliéru na pražských Kráľovských vinohradoch. Roku 1913 sa na výstave v Rudolfine objavil Benkov obraz *Smrekový les* ako jeho prvé vystavené dielo. Kritika bola priaznivá.

Mladí ocenení za rok 2012: sprava Libor Komosný, Paulína Neshybová a Stanislav Kiča

Dobrý deň, majstre!

Čas letel. Hoci túžil mať ateliér v Malackách, tam nedostal ani pozemok. Prijal teda ponuku z Martina od priateľov z Matice slovenskej. Po viac ako troch desiatkach rokov v Prahe sa tak ocitol v samom strede stredného Slovensku. Martinovi (sic!) v Martine postavili dom a mesto sa mu prajne stalo doživotným domovom. Od spomínaného okamihu sa kolesom času premlelo viac ako sedem desiatok rokov a my stojíme v menej rušnej časti dnešného Martina. Pred napohľad nenápadným domom na Kuzmányho ulici, ku ktorému nás privádza chodník obklopený nízkym živým plotom. Veľké drevené dvere a nad nimi strohý nápis *Múzeum Martina Benku*.

Sme tu dobre, využijeme možnosť nahliadnuť do jedinečného múzea v spoločnosti jeho dlhoročnej kurátorky a znalkyne Benkovho života a diela Anny Oláhovej: „Múzeum predstavuje autentické prostredie, život a výtvarné dielo národného umelca Martina Benku. Dom, v ktorom žil a tvoril od začiatku roka 1959 do sklonku života, bol postavený na jeho súkromné účely ako bytový priestor s ateliérom a malou obrazárňou. Benka roku 1960 formou darovacej zmluvy odovzdal štátu podstatnú časť svojej tvorby (5 200 diel) a čiastočne sprístupnil verejnosti práve ateliér a obrazáreň. K zbierke pribudla roku 1973 pozostalosť umelca – diela menšieho formátu, umelecké predmety, predmety vo vzťahu k umelcovi a zariadenie interiéru (okolo 4-tisíc položiek). Odbornou starostlivosťou o umelcov odkaz bolo poverené Slovenské národné múzeum v Martine. Múzeum Martina Benku je širšej verejnosti sprístupnené od roku 1973, pripomíname si teda 40. výročie. Expozícia predstavuje len nepatrnú časť z mimoriadne rozsiahlej a rôznorodej umelcovej tvorby. Vystavené diela podávajú prierez tvorbou, vývojovými etapami jeho maliarskeho rukopisu, ako i zastúpenie jednotlivých tém a lokalít Slovenska pravidelne sa objavujúcich na jeho obrazoch." Takto poučení vstupujeme do neveľkej haly, kde nás víta niekoľko krajiniek, drevený stôl a stoličky realizované podľa návrhu samotného umelca (domáci pán bol aj dizajnérom, úspešne sa zaoberal návrhmi tvarov i dekóru úžitkových predmetov). Najmä však, rovno oproti dverám „tróni" busta Martina Benku spod sochárskych rúk jeho priateľa Fraňa Štefunka. Človek má zrazu pocit majstrovej prítomnosti a mimovoľne sa mu na pery derie pozdrav: „Dobrý deň, Martin Benka, dobrý deň, majstre!"

Pohľad do inšpiratívneho ateliéru

Ocenenia priam od majstra

Stúpame po úzkych schodoch, príjemnú spoločnosť nám robia citlivé krojové štúdie z rokov 1935 – 1943. Sme na poschodí v doteraz útulne pôsobiacej pracovni. Tá často hostievala neveľký (Benka bol vždy tak trochu samotár) okruh umelcových priateľov. Tu sa v príjemnej atmosfére konali oslavy životných jubileí, tu sa zdôveroval s tvorivými plánmi do budúcnosti či rozoberal aktuálne dianie. Vieme, že v tejto priam človečinou nasiaknutej miestnosti sa Benka v posledných rokoch života zdržoval najviac. Sedel prevažne za písacím stolom, kde pokračoval v písaní pamätí (za minimálne jedno pozorné prečítanie stojí ich knižné vydanie s názvom *Za umením*) a filigránsky precízne vybavoval početnú korešpondenciu. Medzi týmito stenami sa rodila drobná úžitková či voľná tvorba – vynikajúce knižné ilustrácie (pripomenieme aspoň veleslávne *Prostonárodné slovenské povesti*), exlibrisy, návrhy na známky... Dokladom uznania Benkovho prínosu je diplom umiestnený na čestnom mieste nad stolom – Strieborná medaila zo Svetovej výstavy v Paríži, udelená mu roku 1937 za obraz *Krajina z Terchovej*. Mimochodom, roku 1998 vydala Slovenská pošta známku presne s týmto motívom a tá bola tiež ocenená na celosvetovom fóre – získala tretie miesto na svetovej filatelistickej súťaži WIPA vo Viedni.

Osobná knižnica i voľne vystavené artefakty svedčia o mnohostrannosti záujmov: olejomaľby a štúdie, návrh opony pre Divadlo P. O. Hviezdoslava v Bratislave. Opäť nechýba sám Benka, tentoraz jeho podobu z 30. rokov 20. storočia zachytáva busta Aloisa Bučánka. Pečať umelcovej osobnosti najväčšmi nesie, pravdaže, vedľajší ateliér. Okrem Benkovmu srdcu blízkych diel oči i dušu návštevníka potešia predmety úzko súvisiace s jeho osobnými záujmami. Majster úprimne obdivoval a po dlhé roky zhromažďoval tradičné ľudové nástroje, a tak tu vidíme krásnu keramiku, pastiersky riad, ľudový odev aj hudobné nástroje. Nezakryté zrkadlo umelcovej duše, veď všetko toto výrazne stálo ako inšpiračné zdroje pri jeho vlastnej maliarskej tvorbe. Priam hmatateľný je často sa opakujúci motív matky s dieťaťom, potvrdzujúci vrúcny vzťah, úctu i obdiv k žene v úlohe matky. Skrátka – madona s dieťaťom, to je asi ten najsprávnejší (Benkov i náš) uhol pohľadu. Môžeme sa kochať v takpovediac všeobecne známych Benkových dielach: *Jar v Sliačoch*, *Oráčiny pod snehom*, *Jesenné dni* či *Prosté melódie*.

No azda najviac uchváti, poteší a núti k čo najdetailnejšiemu „pozorovaniu“ jedinečný 24-dielny cyklus *Strážcovia a ochrankyne Slovenska* z rokov 1939 – 1942, spojený svojho času v jednej knihe i s majstrom poetického slova Valentínom Beniakom. Nad nami, symbolicky až na „rímse“ pod stropom, defilujú ženy a muži v charakteristických ľudových odevoch z jednotlivých regiónov Slovenska. Chcelo by sa skríknuť – krása na nebesiach! Zaujímavou súčasťou ateliéru sú i Benkove sochárske pokusy či výtvarné diela jemu blízkych umelcov, doplnené o reprodukcie diel európskych majstrov.

Dostatočne známy je Benkov obdivný vzťah k múze hudby. Dôkazom sú podobizne najobľúbenejších hudobných skladateľov. Hudba bola skutočne neodmysliteľnou súčasťou jeho tvorivého života, spomínate na hodiny husličiek kapelníka Prachára? Miloval hudbu, ľudovej piesni venoval viaceré diela. Ba aktívne sa jej venoval ako interpret, komponista a upravovateľ. Zvlášť vynikol ako tvorca originálnych huslí, ktoré nájdeme v presklenej vitríne. Vytvoril nový typ huslí, za dvadsať rokov ich bolo trinásť, a pridal aj viacero sláčikov. Inšpiroval sa ľudovou ornamentikou, ktorú štylizoval podľa vlastného cítenia. Unikátne je hudobné pódium ozvláštnené tradičným ľudovým umením. Tu rád v kvartete s priateľmi muzicíroval počas nedeľných odpoludní.

Hneď za ateliérom je spálňa. Skromná a účelne zariadená tým, čo si Benka doniesol z rodičovského domu: posteľ, stôl a pár stoličiek, sekretár, za dverami truhla. Na stenách keramika, olejomaľby a štúdie krojov z celého Slovenska. Veď vieme, že bol na cestách so skicárom azda po celom Slovensku. Hľadal inšpirácie na najtypickejších miestach v okolí Martina, Ružomberka, na Považí i Orave, na Liptove, ale aj v Košiciach, Šariši. „Príroda mi bola studnicou, knihou, z ktorej som čerpal poučenie, ateliér mi bol svätyňou,“ povedal raz. Práve na tieto slová si spomínam, keď hľadím na vešiak s pracovnými plášťami v jeho spálni a vedľa v ateliéri už šumia vzrušené zvuky „zobúdzajúcej“ sa spomienkovej slávnosti.

Ocenenia mladým

Už vieme, že Benka zanechal v testamente štátu celý svoj majetok a z jeho finančnej pozostalosti sa udeľuje – podľa jeho ďalšieho prajného želania – Cena Martina Benku. Tá smeruje prevažne k mladým talentom, ktoré už prejavili pozitívne umelecké cítenie a tvorbou sľubujú progres. Tak to bolo aj v posledný tohtoročný septembrový štvrtok v priestoroch spomínaného múzea pri príležitosti 125. výročia narodenia umelca. Opäť sa v ňom stretli príbuzní, rodáci, pamätníci (tentoraz až z ďalekej Kanady), spolupracovníci i obdivovatelia. Aby nielen spomínali, ale ďalej šírili cenný ľudský i umelecký odkaz. Cena je tradične určená výtvarným umelcom a teoretikom umenia, ktorí svojimi prácami významne obohatili v danom roku slovenskú kultúru a umenie. Zámerom je, pravdaže, aj ich motivácia k ďalšej tvorbe. Diela posudzuje a na ocenenie vyberá Správa pozostalosti Martina Benku pôsobiaca pri Fonde výtvarných umení v Bratislave. Cenu Martina Benku za rok 2012 – bola udelená už štyridsiaty prvý raz – získala hneď trojica mladých ľudí. Sochár Stanislav Kiča za výtvarnú tvorbu, Libor Komosný (obaja absolventi VŠVÚ v Bratislave) za výborné výsledky počas štúdia i diplomovú prácu a Paulína Neshybová (absolventka Filozofickej fakulty UK v Bratislave) za diplomovú prácu na tému *Kláštor františkánov v Hlohovci v období baroka*. Slávnosť pokračovala položením venca na umelcov hrob a symbolickým poďakovaním sa za hodnoty, ktoré Martin Benka rozvinul v slovenskom výtvarnom umení i celkovo v kultúre.

IGOR VÁLEK
FOTO: AUTOR

Maliarske osobnosti,

Slovenské maliarstvo prešlo od druhej polovice 20. storočia niekoľkými závažnými zmenami. Postupne sa objavili viaceré osobnosti, ktoré dávali jeho vývinu impulz, energiu a smer. Medzi nimi zastáva osobité miesto tvorba akad. maliara Michala Jakabčica (1930 – 2001) a akad. maliarky Viery Žilinčanovej (1932 – 2008).

Michal Jakabčic

Rodák z rázovitého Klenovca stojí takpovediac rozkročmo nad klenbou vplyvov, čo zmietali slovenskou maľbou v danom období. Od počiatku maľoval obrazy, ktoré sa podobajú samy na seba tak, až sú nenapodobiteľné. Ako už dávnejšie postrehol umelcov priateľ spisovateľ a esejista Vladimír Mináč, „Jakabčic je poučený svetom, ale nemôže a nechce sa vytrhnúť z hĺbok domácej hliny: pasuje sa s dôverne známou matériou a pritom vie, že táto matéria ostáva jeho osudom."

Nemožno pritom obísť fakt, že ho vždy lákala senzibilita a univerzalizmus bardov modernej maľby, ako boli Paul Cézanne, André Derain, kubisti, Lasar Segall, Carlo Carrà, Giorgio de Chirico, ale aj slovenský nadrealizmus a svetové surrealistické hnutie. Najskôr na neho zapôsobil vlastný profesor Ján Mudroch, u ktorého Jakabčic študoval na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave. Neskôr to boli skúsenosti z expresionizmu, fauvizmu a tvorby niektorých príslušníkov Parížskej školy. Treba však zdôrazniť, že Michal Jakabčic sa nikdy neodvolával na veličiny typu Marca Chagalla či Henriho Rousseaua. Mal svoje vlastné detstvo, ktoré nosil v duši a ktoré „zarámoval" do svojich obrazov. Niekedy sa dokonca zdá, že maľoval vnútornú stálosť nemožného, na pohľad nepravdepodobného bytia. To znamená nehybný, zvláštny svet, ktorý na pohľad ustrnul. Tam, niekde mimo nás...

Pretože Michal Jakabčic nikdy neopustil „dokonalú" maľbu vlastných predstáv, fantázie a imaginácie. Boli, sú a ostali to ostrovy jeho vlastného sveta, sveta motívu, umenia. A keď je už reč o genealógii maliarovej kreativity, nemožno obísť ďalší zdroj: svetový básnický lyrizmus 20. storočia. Jeho esenciu stelesňuje v prvom rade dielo ruského symbolizmu: Sergej Jesenin, Velemir Chlebnikov, Jurij Oleša, Osip Mandeľštam, z domácich autorov zasa Milan Rúfus, Ján Stacho, Miroslav Válek. Tam niekde sa rodila a dozrievala poetická imaginácia Jakabčicovej tvorby, ktorú dnes nemožno nahradiť ničím a nikým. Je to imaginatívne maliarstvo, označované pojmami magický alebo poetický realizmus. Má svoj autentický pôvod, model a Jakabčic predvádza na plátne jeho duchovné formy zhmotnené vo farbe a v tvare. To všetko pomocou náročných technologických postupov a vysokého profesionálneho majstrovstva.

Obrazne povedané, Michal Jakabčic je bytostný maliar, ktorý maľuje to, čo cíti a vidí básnik. Platí to najmä o obrazoch z vrcholného obdobia umelcovej tvorby (keď sa centrom jeho záujmu stal svet vnútorných zjavení, svet autentickej reflexie skutočnosti presiaknutej fantáziou a poetickou imagináciou), plných spirituality, kde sa spája, snúbi „priezor" do dospelosti so zázračnou krajinou detstva, kde sa skutočný príbeh z reality metaforicky prelína s atmosférou modrého kohútieho rána a to zasa s krehkou príťažlivosťou mesiaca, kde mrazivý svit tajomného strieborného kotúča je plný na počudovanie malých, krehkých, zamatovo mäkkých obláčikov.

Maliar nás svojimi obrazmi oslovuje, vyzýva na dialóg, zároveň vzbudzuje pocity úžasu, s akými zvykneme stáť pred ikonami či gotickými tabuľovými maľbami. A za celým týmto jeho snažením sa skrýva prefíkaná, usmievavá, inokedy vážna a prekvapená tvár maliara, ktorého jedinou túžbou bolo znova započuť v ľudskom odľudštení a nepokoji jasnozrivý hlas úprimnosti, čistoty, harmónie a poriadku.

Michal Jakabčic: Blízkosť strateného času, 1998

spriaznené duše

Michal Jakabčic: Akt, 1994

Aj preto sa obrazy Michala Jakabčica stretli s veľkou odozvou na prestížnych výstavách výtvarného umenia v Sao Paole, Cagnes-sur-Mer, Sofii, Helsinkách, Paríži, Tokiu, vo Washingtone, v Bratislave, Prahe, Nitre, Žiline, Trenčíne, Košiciach. Dostal Národnú cenu a Cenu poroty na Festivale medzinárodnej maľby v Cagnes-sur-Mer vo Francúzsku v rokoch 1971 a 1980, Cenu Cypriána Majerníka v rokoch 1969 a 1972, Hlavnú cenu na Medzinárodnom bienále maľby v Košiciach roku 1976 a Zlatú medailu (Grand Prix) na prestížnom Jesennom salóne (Salon d´Automne) v Paríži roku 1983 – ako dosiaľ jediný zo slovenských výtvarných umelcov.

Viera Žilinčanová

Obrazy Michala Jakabčica nachádzajú v niektorých prípadoch svoju „spriaznenú dušu“ v tvorbe maliarky Viery Žilinčanovej. V spoločnom manželskom zväzku (a tiež v jednom ateliéri) zotrvali v čase od zosobášenia sa až do smrti. Tá prišla pre každého zvlášť, osobitne. Nedokázala však narušiť vedomie ich spoločnej príbuznosti, nenarušila zväzok, o ktorom zvyknú písať básnici i publicisti tak dojemne a presvedčivo. Michal Jakabčic odišiel z tohto sveta ako prvý. Jeho stojan s čistým bielym plátnom, stolička, štetce, farby a všetko, čo mal pri maľovaní poruke (dokonca aj okuliare, akoby len pred chvíľou ledabolo odložené), ostali v ateliéri nedotknuté, na tom istom mieste. Až do chvíle, keď odišla z neho aj druhá z dvojice: maliarka Viera Žilinčanová.

Narodila sa v Nových Zámkoch, no celý svoj život prežila v Bratislave. Počiatky jej umeleckej dráhy sa spájajú s Vysokou školou výtvarných umení v Bratislave, kde študovala takisto u prof. Jána Mudrocha. Ako jedna z kľúčových postáv výtvarného umenia na Slovensku rozvíjala vo svojom diele tradíciu poetizmu a nadrealizmu.

Dá sa povedať, že všetky jej obrazy – vďaka svojej meditatívnej nálade – vyvolávajú v nás pocity tajomna, nostalgie, ale aj večnosti, ktorú maliarka objavovala takpovediac so súhlasom času. Hmota, priestor a čas, to sú veličiny, z ktorých vyrástla jej poetická imaginácia, súbor snov a fantastických predstáv, kde o napätie, zázrak, romantickú atmosféru i dráždivý úsmev nie je núdza. Aj to je dôvod, prečo viacerí stojíme pred nimi očarení z pocitu krásy a tajomna, ktoré nás zahaľuje imaginárnym závojom ticha. Vďaka tomu dokážeme azda lepšie pochopiť pravdu, ktorá je v maliarkiných obrazoch skrytá. Pravdu o nás, o našom bytí, o tom, čo ho spoluutvára. Napríklad prelínanie sna a skutočnosti. Naplno prúdi z týchto obrazov v obojstrannej symbióze maliarstva a hudby.

Vieru Žilinčanovú od počiatku lákala poézia a imaginácia. Azda aj preto ju niektorí znalci zaraďujú medzi surrealistov. Nie je to celkom tak, no na druhej strane ona sama nepovažovala dedičstvo surrealizmu za niečo cudzie a vzdialené. Prikláňala sa k jemnej, básnickej línii, ktorá vyviera z typu tzv. magicko-realistickej, lyricko-poetickej maľby 20. storočia. Zvlášť pokiaľ ide o odkaz takých osobností európskeho a svetového výtvarného umenia, akými sú René Magritte či Paul Delvaux. Viedol ju k tomu už pobyt v maliarskej škole rovnako svetoznámeho maliara Oskara Kokoschku v Salzburgu

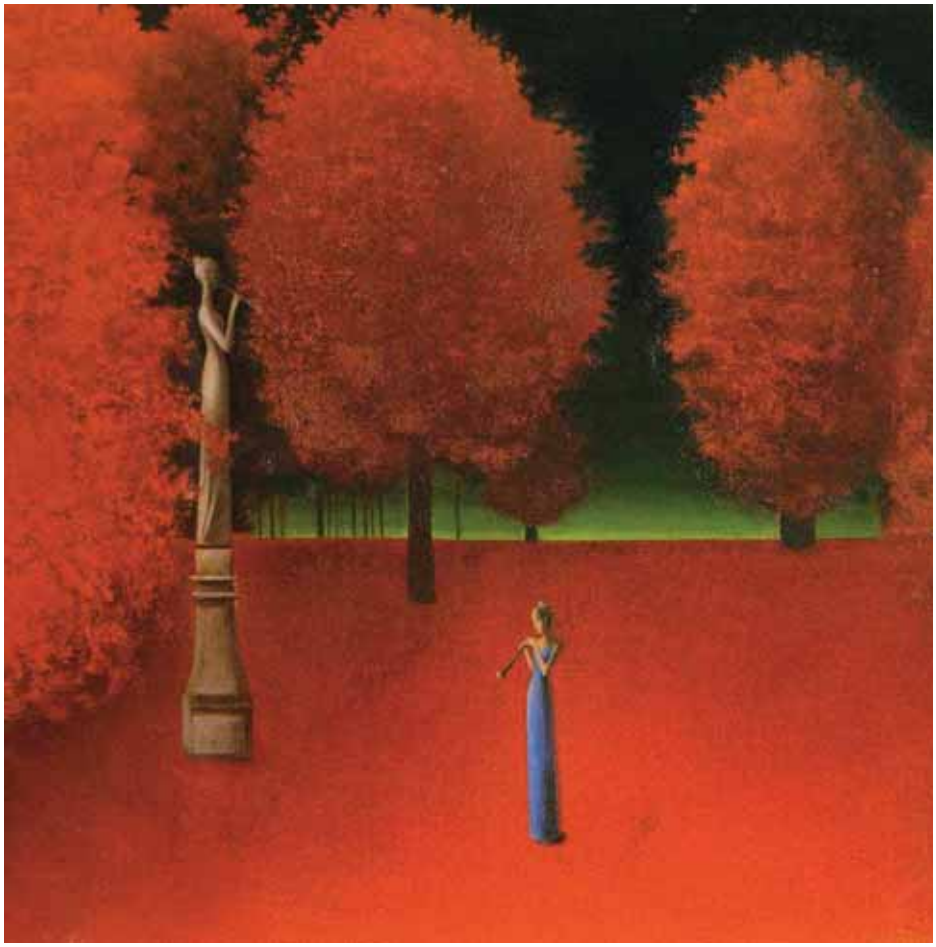

Viera Žilinčanová: Duo, 1984

(1956). Dovolím si povedať, že je to skutočná slávnosť maľby, ktorú nám vo svojich dielach maliarka kladie pred oči. Platí to o všetkých predchádzajúcich výstavách jej tvorby, či už v galériách Kenji Kurosawa a Shinby v Tokiu a Sappore, alebo v Il Saggiatore v Ríme a Perugii, vo Viedni, v Antverpách, Kodani, Paríži, Sao Paole. Viera Žilinčanová reprezentovala počas života naše výtvarné umenie na známych prehliadkach a festivaloch maľby v Bratislave, Košiciach, Trenčíne, Prahe, Brne, Havane, Krakove, Düsseldorfe, Štokholme, Bruseli, Berlíne, Paríži, Nice, Cagnes-sur-Mer, Berlíne, Zürichu, Montreale, New Yorku, kde získala medzinárodné ceny a uznania.

Sama raz povedala: „Realita a fantázia, napätie a smútok, ba aj podvedomá reflexia skutočnosti plnej absurdít – to všetko ma priťahovalo. Nedokázala som sa jej ubrániť. A, pravdupovediac, ani som sa o to nepokúšala."

V nadväznosti na poetizmus, nadrealizmus, fantazijné umenie priniesla vo svojich obrazoch nové autentické ponímanie sveta so zvláštnym nábojom, kde zohráva dôležitú úlohu práve hudba. Hudba ako motív, námet a predobraz vlastného sveta obrazu. Nie náhodou to bola práve Viera Žilinčanová, koho vybrali v 80. rokoch minulého storočia ako víťaza súťaže na výtvarný návrh a realizáciu scény a opony na premiéru baletu *Kytice* na motívy K. J. Erbena pri príležitosti znovuotvorenia zrekonštruovanej budovy Národného divadla v Prahe. A tiež príroda. Stromy a parky ponorené v zeleni a ohnivých farbách jesene. Maliarka vo svojich spomienkach hovorí: „Nikdy som nemala stojan postavený v plenéri. Maľujem, ako keď si niekto píše

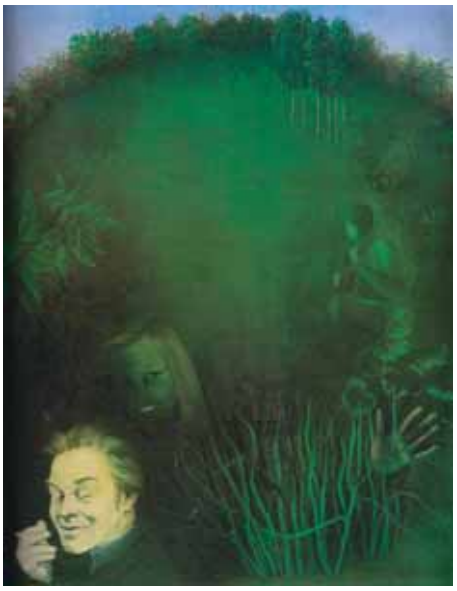

Viera Žilinčanová: V záhrade (autorka a jej manžel), 1978

denník. To, čo vidím, cítim, viem. Voľakedy, keď som začínala, ma veľmi zaujímala hmota v priestore. Potom ma priťahovali figúry, ženské torzá, osamotené predmety, zátišia. Napokon sa v mojich obrazoch akoby zrazu objavila krajina. Celé roky som chodila okolo nej, najmä tej, kde bývam v bratislavskom Horskom parku, a naraz ma uchvátila. Nemôžem sa vymaniť z jej objatia. Vidím ju všade okolo seba, v záhrade, z okna ateliéru, z terasy."

Viera Žilinčanová zbožňovala mestské parky. Mala rada Luxemburskú záhradu v Paríži, park Retiro v Madride, Kensingtonské záhrady v Londýne, Anglickú záhradu v Mníchove, no parkami parkov boli pre ňu iba dva: Shinjuku v Tokiu a Horský park v Bratislave. V prvom sa zeleň ideálne snúbi s vodou, kameňmi, so záhradnou architektúrou. Legenda hovorí, že maliar Claude Monet si na sklonku života dal vo svojom sídle v Giverny vybudovať jazero s leknami, ktoré toľko razy namaľoval, inšpirovaný práve týmto parkom. No a Horský park? Ten bol a ostal pre Vieru Žilinčanovú stelesnením jej „rodného miesta", genia loci. Maľovala svoj svet a odkrývala ho na plátnach obrazov viac než päť desaťročí. Zároveň jej šlo o to, aby nám tieto obrazy kládli pred oči možnú odpoveď alebo odpovede na otázky o zmysle ľudskej existencie. Podarilo sa jej to. Jej maliarska tvorba je originálna a osobitá. Je synonymom autentického prejavu moderného slovenského výtvarného umenia, kde sa predstava prelína so skutočnosťou, poznané s neznámym, ríša tvarov so zakódovaným systémom myšlienok.

Obaja, Michal Jakabčic i jeho manželka Viera Žilinčanová, vstúpili do európskych a, nebojme sa povedať, svetových kontextov výtvarného umenia. Ich meno sa pripomína často za hranicami – či už je to Japonsko, Taliansko so samotným Rímom, alebo Francúzsko, USA. Obrazy oboch vyjadrujú maliarsky zhmotnený výraz psychického stavu, a zároveň stelesňujú nové ikonické symboly skutočnosti. Možno ich považovať za miesto, kde sa skutočné prelína s nadreálnym, predstava so skutočnosťou, poznané s neznámym, ríša tvarov so zakódovaným systémom myšlienok, ktoré treba odtajniť, alebo (ak chceme) odkliať. To je tiež dôvod, prečo máme právo hovoriť o ich tvorbe ako o fenoméne, ktorý je nám blízky, pretože sen a imaginácia, to sú veličiny, ktoré boli vždy pre nás a pre Slovensko charakteristické.

Ľubomír Podušel
Foto: archív

Detské ilustrácie prežiarili jesennú

Keď japonský princ Fumihito Akišino a princezná Kiko Akišino plánovali v júni tohto roku oficiálnu návštevu Slovenska, ich poradcovia im odporučili navštíviť Bibianu, organizáciu, ktorá zastrešuje svetoznáme podujatie Bienále ilustrácií Bratislava. Bienále sa stalo naším vývesným štítom a nie je nič ojedinelé, keď cudzinci po tom, ako prezradíte, že pochádzate zo Slovenska, zareagujú slovami: „Áno, Slovensko, tam máte Bienále."

Čoskoro polstoročná

„Bienále ilustrácií Bratislava (BIB) sa blíži k svojej polstoročnici. Za tento čas sa z BIB stala nielen prestížna a meritórna medzinárodná súťaž originálov ilustrácií kníh pre deti a mládež, ale aj unikátny fenomén rešpektovaný vo svete detskej knihy. Svet si veľmi rýchlo uvedomil výnimočnosť tejto koncepcie. „Bratislavská súťaž ilustrácií postavená mimo knižných veľtrhov, a teda aj mimo tlaku komercie a všakovakých marketingových lobingov vydavateľov, sa stala nekompromisným strážcom umeleckej kvality bez akýchkoľvek mimoumeleckých kalkulácií a benefitov," hovorí Zuzana Jarošová, generálna komisárka BIB. Vysoká úroveň kníh, ktoré sa dostanú na súťažnú prehliadku, je zaručená náročnými výberovými podmienkami. Autori prechádzajú sitom národných kôl a v Bratislave sa tak zídu tí najlepší z najlepších. Počas tohtoročného 24. ročníka to bolo 362 ilustrátorov zo 49 krajín, ktorí tunajšiemu publiku predstavili skoro 2 400 ilustrácií. Hlavnú cenu si po prvýkrát odniesla autorská dvojica, konkrétne zo Švajčiarska. Ilustrátorky Nina Wehrleová a Evelyne Laubeová si odvážne vybrali jednoduchú techniku kresby, ktorou znázornili biblický príbeh veľkej potopy. Zlaté jablká (druhé najvýznamnejšie ocenenie BIB) sa odgúľali väčšinou do Ázie a jedno do Mexika. Mexická laureátka Irma Bastida Herrerová cenu označila za obrovskú satisfakciu jej dlhoročnej práce a za nesmierny impulz do ďalšej tvorby. Ako dodala, ilustrátor v dnešnom svete potrebuje cítiť, že jeho práca má zmysel, pretože vydavateľstvá sa umeleckou kvalitou neriadia. Práve naopak. Potrebujú jednoduché uniformné ilustrácie,

väčšinou robené počítačovými programami, aby knihy boli predajné bez rozdielu na celom svete. Pre tento problém sa aj tohtoročné medzinárodné sympózium, ktoré tradične sprevádza Bienále, venovalo téme národnej identity ilustrácie v súčasnom globalizovanom svete.

Už vo vyše 100 krajinách sveta

Význam BIB potvrdzuje už samotný fakt, že podujatie sa kontinuálne organizuje od roku 1967. Vo vtedajšom socialistickom štáte umelci nemali možnosť vycestovať, tak našli spôsob, ako sa oboznámiť so svetovou tvorbou – vymysleli Bienále. Odvtedy cestuje ostatný svet k nám. Organizátori podujatia sa však neuspokojili s takýmto konštatovaním a postupne stále viac rozvíjajú spoluprácu so zahraničím, vďaka čomu putovná výstava najlepších prác každej edície BIB počas dvoch rokov zavíta do rôznych kútov všetkých piatich kontinentov. Viaceré galérie v Japonsku organizujú výstavy toho najlepšieho z BIB už viac ako 15 rokov, v USA päť rokov, v Číne a Indonézii sa s detskou ilustráciou ocenenou na BIB stretnú v nastávajúcom období po prvý raz.

„Špeciálnu výstavu sme organizovali počas Valného zhromaždenia OSN v New Yorku, kde je problém dostať sa, no oni sami si vyžiadali práve našu výstavu. A ešte by som rada spomenula jednu z najreprezentatívnejších výstav v Iowe, v Československom národnom múzeu a knižnici," dopĺňa Zuzana Jarošová.

Bienále sa pravidelne zúčastňuje aj na veľtrhu detskej knihy v Bologni a, samozrejme, prostredníctvom ďalších výstav preputuje celú Európu. Len v Bratislave ju tento rok videlo vyše 13 000 návštevníkov. Ťažko odhadnúť, kam sa táto cifra vyšplhá po tom, ako sa BIB vráti z ciest po plánovaných vyše 100 krajinách sveta. Isté je, že štatistiky nebudú napĺňať len detskí návštevníci. Už v Bratislave sa pomedzi výstavné panely prechádzalo mnoho dospelých. Povedané slovami Viery Anoškinovej, vedúcej sekretariátu BIB: „V mnohých dospelých ešte vždy drieme duša dieťaťa a pri prezeraní si vystavených prác sú schopní odhodiť stres a vnímať diela s detskou čistotou. Dokážu tak vstúpiť do čarovnej záhrady, kde je možné všetko."

MÁRIA MANGOVÁ
FOTO: ARCHÍV

Bratislavu

Nina Wehrle, Evelyne Laube: Veľká potopa, Grand Prix 2013

Stella Dreis: Rozprávky bratov Grimmovcov, Plaketa BIB 2013

Mĺkve histórie zvonivých svedkov

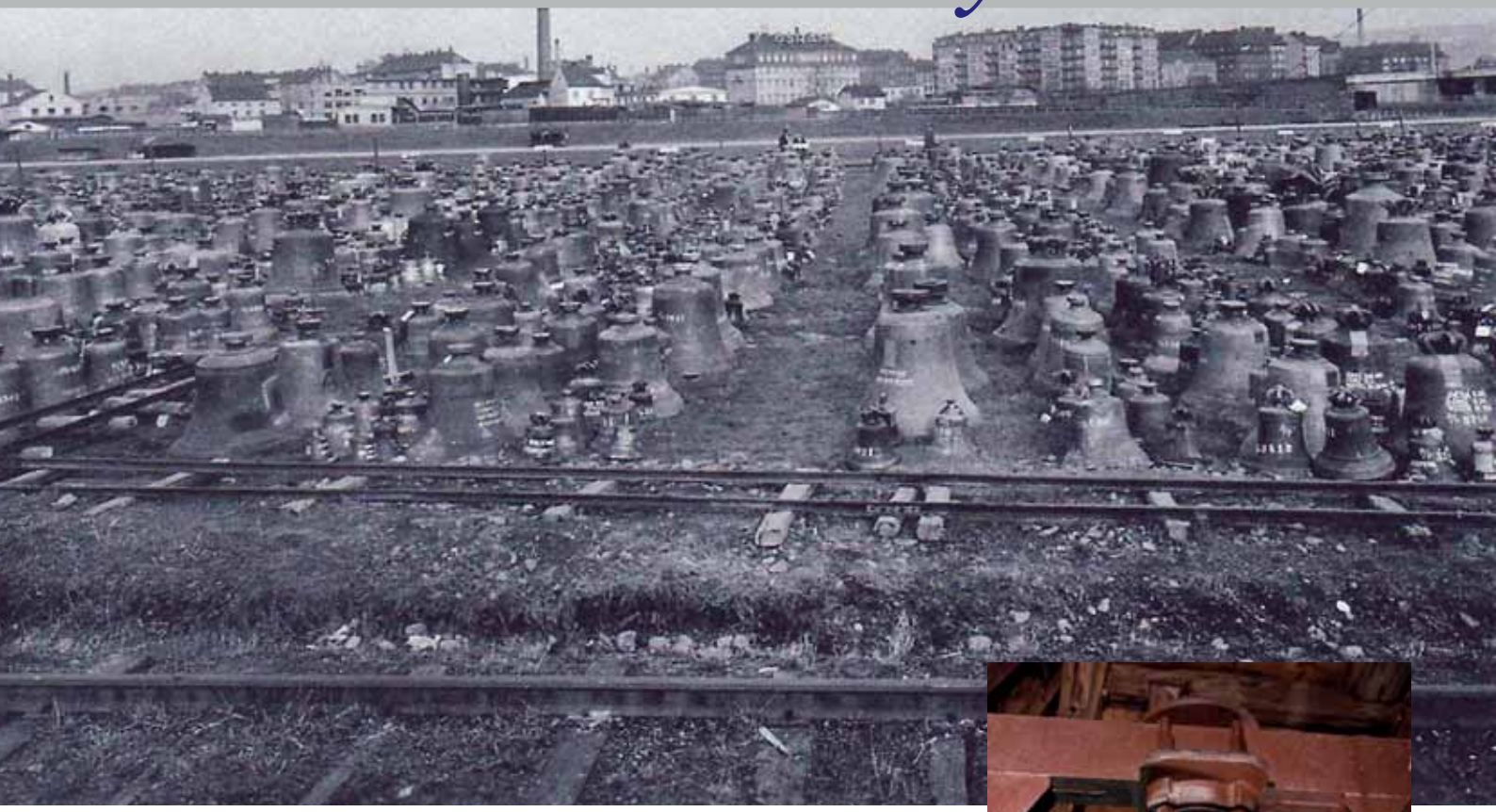

Blížia sa najkrajšie kresťanské sviatky, ktoré sú z duchovného pohľadu založené na kresťanskej viere a tradícii. Ľudia si od dávnych čias stavajú kostoly. Aj dnes ich považujeme za studňu v záhrade, za slnko na nebi, za srdce v tele človeka, za objekt, čo dáva každému mestu či dedinke osobitý ráz i tvár. Prvý slovenský kostol bol vysvätený roku 828 v Nitre za vlády kniežaťa Pribinu. Neodmysliteľnou súčasťou kresťanských kostolov sú zvony. Majú svoj rodný list, svojho výrobcu, svoju púť. Nepoužívali sa iba na náboženské účely, ohlasovali požiare, povodne, príchod vzácnych hostí, vpád nepriateľských vojsk a ešte v nedávnych desaťročiach sa im pripisovala nadprirodzená moc proti búrkam a víchriciam. Dodnes symbolizujú pokoj a mier, vítajú, oznamujú, zvolávajú, varujú i odprevádzajú.

Hlahol deviatich storočí

Hlahol zvona nás sprevádza od kolísky až po hrob. Na Slovensku sa šíri deväť storočí. Prvé zvony zhotovovali z niekoľkých kovových dosiek, neskoršie ich kovali z plechu. Liať ich začali koncom 13. storočia a rozmach ich výroby zaznamenávame až do konca 15. storočia. Najstarší liaty zvon sa spomína roku 1057. Písomne doložená zmienka o zvonároch po roku 1124 sa nachádza v kláštore Bzovík (oblasť Hontu).

S výrobou zvonov sa vyvíjalo zvonolejárstvo. Prvý zvonolejársky majster pochádzal zo Spišskej Novej Vsi a volal sa Konrád Gaal. Zvonolejárstvo sa rozširovalo postupne. Okolo roku 1828 bolo známe v Bratislave, Trnave, Banskej Bystrici, Prešove a Košiciach. Najvýznamnejším slovenským predstaviteľom tohto remesla v Pešti bol Jozef Pozdech (1811 – 1878), rodák z Hrnčiaroviec pri Trnave. Na Svetovej výstave roku 1873 vo Viedni získal zlatý kríž s korunou a medailu za pokrok. Najznámejšou dominantou na Dolnej zemi obývanej Slovákmi je evanjelický kostol v Bekéšskej Čabe v Maďarsku a v ňom z terajších troch zvonov ten, ktorý doň roku 1873 daroval Pavel Marik.

Ozveny v srdciach krajanov

Boli to práve zvony, ktoré v časoch biedy, chudoby a utrpenia vyprevádzali Slovákov aj do ďalekej cudziny. Smutný hlahol lúčenia ešte dlho počuli v cudzine. Mnohí naši krajania z Oravy, Kysúc, z východu či zo

západu Slovenska naň dlho nezabudli. Kresťanská viera mala hlboký význam v čase sťahovania Slovákov na Dolnú zem od konca 17. storočia. Podobne v období vysťahovalectva do zámoria, najmä do Spojených štátov amerických v 80. rokoch 19. storočia, aj počas ďalších emigračných vĺn pred prvou svetovou vojnou a po nej či roku 1968. Práve v cudzom svete krajania cítili potrebu zakladať spolky, ktoré mali zvyčajne kresťanský charakter, a ďaleko od svojej vlasti nachádzali slobodu vyznania viery. O duchovný život našich krajanov v zahraničí sa staralo mnoho významných kňazov a slovenských farností, ktoré v emigrácii približovali Slovensko a posilňovali vieru a nádej do budúcnosti. Chcem spomenúť aspoň jedného z nich, Štefana B. Romana, zakladateľa a prvého predsedu Svetového kongresu Slovákov. Aktívne sa zapájal do mnohých podujatí „za Boha a za národ". Svojou životnou filozofiou dospel k názoru, že človek musí byť slobodný, aby mohol byť zodpovedný. Sloboda bez zodpovednosti totiž vedie k anarchii a tým aj k životnému krachu. A zodpovednosť bez slobody sa protiví prirodzenému poriadku, vedie často k otroctvu a pasivite. Dejiny nás budú súdiť nielen podľa toho, čo sme vykonali, ale aj podľa toho, čo sme vykonať mali.

Turčianske pripomenutia

Amatérsky kampanológ a nadšený skúmateľ histórie František Záborský (okrem iného aktívne prispel na zariadenie Pamätnej izby Jonáša Záborského v Záborí) svojimi činmi osobitne upovedomoval na hodnoty tejto línie kresťanskej tradície, čo podnietilo Zuzanu Kmeťovú, riaditeľku Turčianskeho kultúrneho strediska v Martine, do organizovania podujatí *Zvony Turca*. Zdokumentovali nimi 26 zvonov v obciach Valča, Dražkovce, Veľký Čepčín, Necpaly, Príbovce, Sučany aj v Martine v Kostole evanjelickej cirkvi a. v. na Memorandovom námestí.

Každý z týchto zvonov má svoj zaujímavý príbeh.

Už pri prvom podujatí v rímskokatolíckom Kostole povýšenia sv. kríža vo Valči som si uvedomil, že na zhotovenie zvonov prispievali zo svojich ťažko zarobených peňazí aj krajania. Ako vieme, za prvej svetovej vojny sa zvony rekvirovali. Vyšlo nariadenie vziať všetky zvony okrem pamätných a najstarších spred roku 1700. Za kilogram rekvirovanej zvonoviny vtedy vyplácali štyri koruny (Valča takto „získala" 461 korún a 86 halierov). Po skončení vojny sa miestni veriaci zbierali na kúpu štyroch nových zvonov, ktoré sú v obci dodnes. Na zvony prispeli Ján Ďurovčík z Ameriky 8 190 korún a Jozef Chajník 5-tisíc korún. z darov amerických Slovákov z Valče získali po výmene dolárov (1 dolár bol 80 korún) 22 940 korún.

Najväčší zvon sv. Cyrila a Metoda z roku 1922 má na plášti dvadsaťcentimetrový reliéf sv. Cyrila a Metoda. Je na ňom nápis: *Svätí Cyrille a Metode, apoštolovia obrodeného Slovenska, orodujte za nás. Pre valčiansky boží chrám obetovali veriaci farnosti a americkí Slováci roku pána 1922*. Keď sa z Clevelandu v USA vrátili do rodnej obce na dôchodok Ľudovít Tomčány s manželkou, na kúpu dvoch ďalších zvonov pre valčiansky kostol darovali 16 676 korún. Na stredne veľkom je nápis: *Svätý Ľudovíte Kráľu, oroduj za darcu tohto zvona, 1923*. Na najmenšom, umieračiku, je nápis: *Obetoval Ľudovik Tomčany roku pána 1923*. Štvrtý zvon z roku 1923 má na sebe nápis: *Ďakujeme ti, Ježišu, že si nás vykúpil svojím svätým krížom*. Všetky štyri zvony odliala firma Adalberta Hillera v Brne. Z historicky vzácnych v obci sa zachoval len zvon z roku 1591. Je bez reliéfu a mena zvonolejára s nadpisom: *Verbum domini manet inaeternum anno domini 1591* (v preklade: *Slovo pánovo buď zachované naveky*). Keď Valča získala štyri nové zvony, najvzácnejší bol premiestnený do rímskokatolíckeho Kostola sv. Šimona a Júdu v Príbovciach.

Rezonancie všetkých veží

Krajania z Ameriky prispeli aj na zvony v Sučanoch, rodisku Ďurka Langsfelda a Milana Hodžu. Brnianska firma R. Maňoušek a spol. roku 1922 odliala tri zvony. Na stredne veľkom je nápis: *Dnes uslišíteli hlasu mého, nezezatvrdzuje srdce svého*. Na venci je nápis: *Z dobrovoľných obetí nadobudla matkocirkev ev. a. v. Sučany v r. 1922*. Na najväčšom zvone je nápis: *Nadobudla z milodarov obetí cirkev ev. a. v. v Sučiansku, 1922*. A krajania darovali peniaze na zakúpenie kryštáľových lustrov do evanjelického kostola v Necpaloch.

Na vzácnom 326-ročnom zvone v Dražkovciach zvonili už v časoch vládnutia uhorského panovníka cisára Leopolda I. (1657 – 1705). Rok 1686, uvedený na zvone, nám pripomína definitívnu porážku tureckej bašty v Budíne. Turecké dobyvačné vojny a divá expanzia trvali na území Uhorska a okolia takmer 150 rokov. Za uhorskú korunu bojovali, krv vylievali a zomierali státisíce Slovákov. Dozvieme sa niekedy, ako tento starý zvon s latinským nápisom (ktorý v preklade znamená: *Prebuď sa, ty, ktorý spíš, a vstaň z mŕtvych a zasvieti sa Tebe Kristus*) prežil v čase, keď mnohé iné odvliekli a pretavili na kanóny, bojové gule, zbrane?

A aký príbeh má zvon svätého Cyrila a Metoda z roku 1985? V ňom si kresťanský svet pripomínal 1 110. výročie od smrti arcibiskupa Metoda. V Matici slovenskej v Martine sa k tomuto výročiu uskutočnila významná odborná konferencia. Veriaci, ktorí navštevovali Kostol sv. Heleny v Dražkovciach, navrhli vykonať dobrovoľnú zbierku na nový zvon, venovaný svätcom Cyrilovi a Metodovi. Keďže politické zriadenie nebolo veriacim naklonené, zvon priviezli do Dražkoviec počas hviezdnej noci. Krátko pred polnocou nákladné auto s vypnutými svetlami nehlučne zaparkovalo pri zadnej časti kostola. Všetko sa dialo bez hlasného hovoru. Mocní chlapi do štvrtej hodiny rannej vytiahli 260-kilogramový zvon po drevených schodoch do veže. Potajme bol aj vysvätený. Je na ňom nápis: *Ku cti sv. Cyrila a Metoda, dedičstvo otcov, zachovaj nám, ó, pane. Ulil Josef Tkadlec Helenkov, 1985*.

V rímskokatolíckom Kostole sv. Ladislava v Necpaloch sú zaujímavé zvony z roku 1935. Na jednom je nápis: *Dedičstvo otcov, zachovaj, nám, ó, pane*. V kostolnej veži sa nachádza aj zvon váženého a zámožného pána Dionýza Franklina s odliatkom jeho podobizne.

Podobne by sa dalo písať o mnohých. O tých v Turci či v mnohých ďalších oblastiach Slovenska. Každý zvon má svoj rodný list, technické dáta a najmä svoju históriu. Ľudia zvonom rozumeli a zvony by zo svojej duše určite radi hlaholili aj známu melódiu piesne *Keď sa Slovák preč do sveta poberal*.

Daniel Zemančík
Foto: autor a archív

Susedné hrady

Neďaleko Humenného stoja dve zrúcaniny hradov. Na kopci v blízkej obci Jasenov sa týčia zvyšky Jasenovského, v štyri kilometre vzdialenom Brekove stoja zrúcaniny Brekovského hradu. Obe sa stali predmetom úsilia záujmových združení. Kým Združenie na záchranu Brekovského hradu píše svoju históriu už ôsmy rok, záujmové združenie s podobným zameraním v Jasenove má za sebou dvojročné úsilie.

Brekovský hrad

Pri rannom zadeľovaní prác na stavenisku

Brekovský hrad

Postavili ho v 13. storočí a patril do sústavy hradov na uhorsko-poľskej ceste. Roku 1446 sa pod jeho hradbami stretli v boji vojská Mateja Korvína a poľského kráľa Kazimíra IV. V rokoch 1484 – 1488 bol hrad v rukách Zápoľskovcov, ktorí zdokonalili jeho opevnenie. V polovici 16. storočia sa majiteľ hradu František Kendy pridal k opozícii proti kráľovi Ferdinandovi Habsburskému, za čo kráľovské vojsko hrad po dobytí zbúralo. Roku 1575 ho znovu opravil a obnovil Mikuláš Drugeth. Roku 1644 hrad napadli povstalecké vojská Juraja Rákociho a takmer celý ho zničili. Čiastočná oprava sa striedala s obdobiami protihabsburských stavovských povstaní na konci 17. storočia. Po nich hrad pustol.

Najstaršie jadro hradu má oválny pôdorys a je umiestnené na najvyššom mieste vápencového brala. K nemu sa pripája veža na juhozápade. Tak vyzeral hrad po stavebných prácach na prelome 13. a 14. storočia. Drugethovci k veži pristavali dvojtraktový palác a predhradie. Pri rozširovaní predhradia za Štefana Zápoľského starú hradbu nahradili novým murivom. Vo štvrtej etape stavebných prác vystavali neskorogotickú baštu pri vstupnej bráne a zo západnej strany pristavali polygonálnu budovu.

Objavovanie medzi ruinami

Pre tohtoročné letné horúčavy som si na cestu k Brekovskému hradu privstal. Nebol som sám. Podobne uvažovali tí, ktorí pracujú na jeho oprave. Občianske združenie uzatvorilo zmluvu s uchádzačmi o prácu, ktorých mzdy hradí Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Už piaty rok sem prichádzajú aj dobrovoľníci z viacerých krajín sveta. Tohto roku na prelome júla a augusta prišli desiati – zo Španielska, z Ukrajiny, Ruska, Francúzska, Číny a Taiwanu.

„Verím, že na hrade ešte objavíme miestnosti, o ktorých dosiaľ nikto netuší," hovorí riaditeľ Združenia na záchranu Brekovského hradu Stanislav Macinský. „Začali sme prvého júla, zamestnaných je tridsať ľudí, časť robí murárske práce, ďalší sa podieľajú na archeologických prácach, iní kosia okolie, maľujú brány a závory. Tento rok sme začali opravovať vonkajší múr na druhom nádvorí. Je dlhý približne štyridsať metrov, hrúbka okolo jeden a pol metra. Pôvodný múr bol vysoký možno päť až šesť metrov nad terajšiu úroveň. Na objekte prvej brány sú už skoro hotové prvé dve delové strieľne, chceme obnoviť štyri. Navrch dávame dubové drevené preklady, jeden váži zo sto sedemdesiat kíl. Archeológovia začisťujú celé prvé horné nádvorie, treba ho odvodniť, vyrovnať a urobiť podlahu."

Archeologička Ivana Strakošová z humenského Vihorlatského múzea ho dopĺňa: „Tohto roku sa zameriavame na miesta, ktoré je podľa rozhodnutia krajského pamiatkového úradu potrebné začistiť. Tiež treba určiť úroveň terénu, ktorá by mala rešpektovať pôvodné úrovne hradu. Momentálne robíme priečnu sondu v jadre hradu na južnom paláci, a práve tá by nám mala určiť úroveň úpravy terénu. Priebežne sa nám darí, keďže sme našli pôvodnú kamennú podlahu. A dopĺňame murivo pri východnej strane hradu, aby sa celý areál dal uzavrieť. Plochu horného predhradia musíme vyčistiť a zbaviť všetkých predchádzajúcich nánosov a násypov. Podstatou týchto prác je, že ruiny treba doplniť a zakonzervovať tak, aby ostali pre ďalšie generácie. Posledným nosným bodom tohtoročnej sezóny je výskum pri vstupnej bráne, ktorá je značne poškodená a treba ju doplniť."

A čo na hrade našli? V minulom roku boli najzaujímavejšie gotické kachlice zo 14. storočia s figurálnou výzdobou (postavou muža a ženy), renesančné kachlice s rastlinnou, geometrickou výzdobou. A množstvo zvyškov keramiky, ktorá ešte čaká na spracovanie, pretože kúsky treba polepiť a dať im patričnú podobu. Našli tiež delovú guľu, ktorá zrejme po výstrele skončila v múre. „Tohtoročný nájdený materiál nie je taký bohatý. Sú to úlomky kuchynskej keramiky, hrnce, džbány, pokrievky, železné predmety – najčastejšie klince, kovania z dverí alebo rámov, niekedy aj súčasti odevu. O tom, že hrad slúžil ako strážny a že sa tu bojovalo, svedčia nájdené železné guľky. Zaujímavé sú kusy kamenných architektonických prvkov, ktoré zdobili okná či dvere, pretože sa dajú zakomponovať do samotnej opravy," hovorí archeologička. Riaditeľ združenia tuší pri odkrývaní tajomstiev hradu ďalšie prekvapenia: „Našli sme miestnosti, o ktorých existencii nevedeli ani obyvatelia obce.

vo svetle histórie

Zrúcaniny Jasenovského hradu

Keď sme odkopali násyp hliny, zistili sme, že je tam veľká miestnosť. Miestností, o ktorých nevieme, je podľa mňa ešte veľa. Niekde je aj trojmetrový násyp, takže pod ním sa môžu nachádzať rôzne prekvapenia. Chladnejšie mesiace, keď sa už nebude dať murovať, chceme využiť práve na čistenie násypov, pričom sa môže nájsť niečo, čo už dvesto rokov nikto nevidel. Nikto totiž nevie popísať, ako hrad vyzeral. Najstaršie dobové fotografie sú len spred sto rokov, jedna dochovaná maľba má stopäťdesiat rokov, to je však len zlomok histórie hradu. Keby sa nám podarilo objaviť čosi nové, možno by sme sa posunuli k starším časom."

Na ozrejmenie toho, čo robia nadšenci zo Združenia na záchranu Brekovského hradu (a nielen oni, pretože hrady sa obnovujú na celom Slovensku), poslúžila Noc hradných zrúcanín 17. augusta. Vtedy hrad osvetlili a na priestranstve pred vstupom vystúpili šermiari. Aby pripomenuli, aké to bolo, keď bol na Brekovskom hrade čulý život.

Jasenovský hrad

Vznikol pravdepodobne po vpáde Tatárov v 13. storočí. V listinách sa prvýkrát spomína roku 1328, resp. 1330 ako *castrum Jezenew*. Postavili ho pravdepodobne Račkaiovci. Drugethovcom patril po bitke pri Rozhanovciach po roku 1312 až do 17. storočia. V 16. storočí za čias Gabriela Drugetha v ňom razili falošné mince. Na razenie poľských grošov na začiatku používali cenné, neskôr menej hodnotné kovy. Majstra Mikuláša za túto nezákonnú činnosť popravili v Prešove roku 1551. Roku 1644 hrad obsadili vojská Juraja Rákociho a pri obliehaní ho ťažko poškodili. V 18. storočí patril hrad Čákiovcom, v 19. storočí Andrášiovcom. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia rozpadávajúce sa múry hradu zakonzervovali, časť objektu zastrešili, dokončenie prác zastavila prvá svetová vojna.

Horný hrad pozostával z paláca, zo štvorhrannej veže a z kamenných hradieb, ktoré postavili začiatkom 14. storočia. V prvej tretine 15. storočia hrad opevnili. V súvise s tureckým nebezpečenstvom postavili niekoľko delových bášt so strieľňami na západnej a juhozápadnej strane. Baštu postavili aj pri vstupnej bráne. V polovici 16. storočia dobudovali opevnenie, ktoré v 17. storočí obklopili delostreleckými bastiónmi.

Pri obnove Jasenovského hradu pomáhajú aj mladí dobrovoľníci. Aj počas tohtoročných letných prázdnin v rámci programu Obnovme si svoj dom pracovalo na ňom od júna do novembra dvadsať miestnych ľudí, koncom júla a začiatkom augusta k nim pribudlo desať dobrovoľníkov zo šiestich krajín, ktorí sem prišli v rámci svojej dovolenky, voľného času či prázdnin. Medzinárodný kemp organizačne, materiálne a finančne pomohol zabezpečiť starosta obce so svojimi pracovníkmi. Od riaditeľa Združenia na záchranu Jasenovského hradu Alexandra Daňa sme sa dozvedeli, že sa v tomto roku vo väčšej miere zamerali na murovanie, pretože v tejto oblasti je na Jasenovskom hrade situácia oveľa horšia ako v Brekove. Murivo je poškodenejšie, obnovujú veľké výpadky v severovýchodnom nároží hradu a zachraňujú pilier, ktorý hrozil zrútením. Pokračujú aj v zameriavaní múrov a získavaní posudkov statika.

Kemplíderka Daša Obercianová z Inex Slovakia a Denis Krylov z Petrohradu

Ing. Alexander Daňo

Popritom vykonávajú dve archeologické sondy. Archeologička Ivana Strakošová nám priblížila doterajší postup: „Moje archeologické sondy na Jasenovskom hrade vyplývajú z postupu stavebných prác, pretože musím odkryť miesta, kde chýba murivo, ísť do zeme, aby sme zachytili základ alebo zvyšok múru, potrebný na doplnenie steny. Nálezový materiál na hrade je zatiaľ chudobný, pretože sa vlastne len začína." Našli sa iba úlomky keramiky, ani jeden ucelený kus.

„Jasenovský hrad má oproti okolitým síce zachovaný veľký objem muriva, ale staticky veľa kriticky ohrozených miest, ktoré treba opravovať. Pod niektoré sa podpísal zub času, na východnej strane si statik všimol trhliny, ktoré zapríčinilo zemetrasenie. V prvom rade musíme zachraňovať kritické miesta, lebo darmo by sme obnovili časť objektu, ak by sa štyri pätiny hradu ďalej rozpadávali," uviedol riaditeľ združenia.

Dobrovoľnícke skutky

Jeden z dobrovoľníkov, 20-ročný Denis Krylov prišiel z Petrohradu, kde študuje na vysokej škole automatické systémy. „Slovensko i tunajšia príroda sa mi veľmi páči, chcem sa viac dozvedieť o krajinách bývalého sovietskeho bloku. Som u vás po prvý raz a rád by som sa sem ešte vrátil," povedal.

Kemplíderka Daša Obercianová zastupovala občianske združenie Inex Slovakia. „Združenie na záchranu Jasenovského hradu podalo projekt na usporiadanie dobrovoľníckeho kempu. Zverejnili sme to na našej webovej stránke a v spolupráci s podobnými organizáciami z iných krajín sme vybrali ľudí, ktorí prejavili záujem prísť sem a pomôcť," uviedla. Na otázku, ako si vysvetľuje záujem mladých o takéto aktivity, hovorí: „Mladí majú o takéto kempy záujem. Škoda len, že mnohí ešte nevedia o možnosti, ako pomerne lacno cestovať po celom svete, naučiť sa nový jazyk alebo spoznávať novú kultúru." K dobru pridala vlastnú skúsenosť: „Spíme v stane a v malej chatke uprostred prírody, náš partner nám prostredníctvom obecného úradu zabezpečuje stravu a všetko ďalšie, čo potrebujeme. Pre mnohých dobrovoľníkov je to prvý kemping, a je rovno v lese, takže to vnímajú ako novú životnú skúsenosť."

Marián Šimkulič
Foto: autor

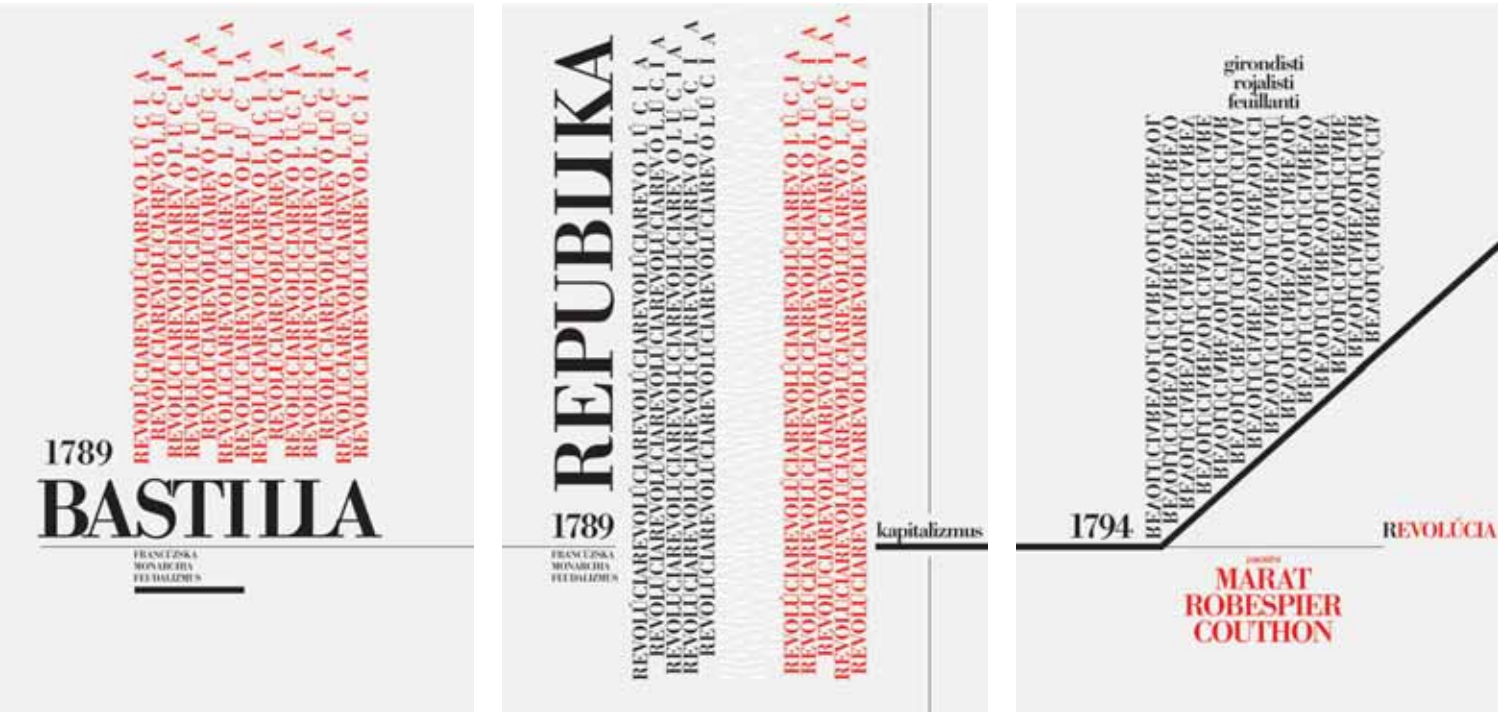

Typografické pojednanie témy Francúzskej revolúcie – bronzová medaila IBA 1989 – Lipsko

Peter Ďurík sa sám označuje za typografického puritána. Netreba ho však brať celkom vážne. Tischoldovský purizmus v istom období dominoval natoľko, že zákonite jeho dogmatické zásady zvetrávali. A Ďurík, aj keď ctí písmo, narába s ním spôsobom, ktorý už nie je puritánsky. Písmo je jeho hlavným vyjadrovacím prostriedkom.

O jeho typografii, ako vyššie avizujem, písať veľa nebudem, nemám k už napísanému veľmi čo dodávať. Za tie roky sa stal uznávanou slovenskou autoritou v oblasti knihy. Pracoval však aj pre mnohých iných klientov, najmä v stredoslovenskom regióne, ale tiež inde. Je tvorcom množstva značiek, riešil vizuál mnohých kultúrnych akcií v Martine

ĎURÍK Peter

Je dôležité byť užitočný tam, kde žiješ.

Gemini Poland
1993

Ekoplagát
1983

Turčianske
slávnosti folklóru
1987

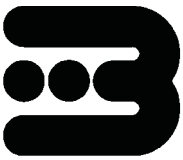

Všeobecná
úverová banka
1990

Univerzitná
nemocnica
2006

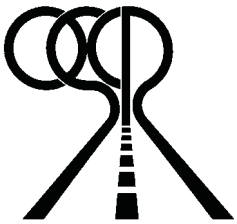

Okresná správa
cestovného ruchu Poprad
1988

Foto Braňo Konečný

a Žiline, získal viacero ocenení doma aj v zahraničí. A pretože som sa stal v poslednom období aj historikom nášho fachu, môžem zodpovedne prehlásiť, že Ďurík má v histórii slovenskej typografie už isté miesto...

...Od roku 1966 je riadnym členom Skupiny 29. Bol mu vystavený aj certifikát s členským podielom 5,8. Skupina 29 má totiž nemenne päť členov a toto je pätinový podiel na čísle. Je členom jej predsedníctva, zakladajúcim členom a je aj nositeľom titulu Zaslúžilý člen Skupiny 29 a najvyšších vnútroskupinových vyznamenaní.

LUBOMÍR LONGAUER
Úryvky z katalógu k výstave

Pocta Skupine 29 – typografická koláž – 1996

Socha piešťanských parkov – pozvánka – 1990

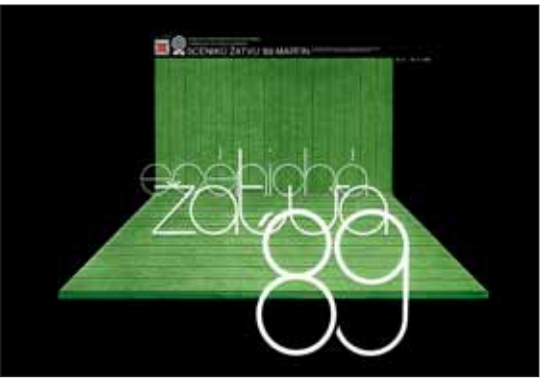

Scénická žatva '89 – plagát

Milan Lechan: Učebnica na prestávku – úprava dvojstrany – 1994

Apokalypsa – 2000

Milan Lechan: Učebnica na prestávku – úprava dvojstrany – 1994

Rýdze farby Slovenska

„Už v knihách *Čarovný svet Tatier* a *Slovensko – Čarovná krajina* ste ma presvedčili, že to s fotografiou myslíte vážne, že nemilujete len Tatry, ale že kdesi vo vašom srdci je aj strašne veľa miesta pre krásnu fotografiu," napísal v súvislosti s vydaním zatiaľ poslednej knihy ružomberských fotografov známy umelecký fotograf Karol Kállay. Patril k tým, ktorí si uvedomili, že fotografie Ivana Kenéza, Igora Čombora a Ľubomíra Schmídu „nie sú len popisom skutočnosti, nie náhradou, ani kópiou, ale skutočnosťou, ktorá hovorí sama za seba". Ich spoločná cesta za dobrou fotografiou smerovala nielen po Slovensku. Fotografovanie, ktorým sa takpovediac dotkli „koreňa veci" ako milovníci hôr aj ľudí, ich pred časom zaviedlo až do Himalájí. Kállay vtedy napísal: „Mal som veľkú radosť, že som mohol pracovať na knihe o Himalájach a byť aj kurátorom výstav v Banskej Bystrici, v Bratislave a v Ružomberku." Aj podľa neho krásnu fotografiu treba robiť vytrvalo, lebo „takých tvorcov každým dňom ubúda. Na škodu tohto sveta, ktorý je, našťastie, stále aj svetom ľudí," poznamenal pred rokmi, už nebohý Karol Kállay (1926 – 2012).

Fotografie troch autorov videli už i v Bruseli a v závere roka 2013 usporiadali výstavu v spolupráci so Slovenským veľvyslanectvom v Canberre v austrálskom Sydney. Kurátor Pavol Schwarcz pri-

srdca Európy

Autori putovnej výstavy: I. Kenéz, I. Čombora a L. Schmída

Pri príležitosti Svetového dňa zeme otvorili kolekciu fotografií Ivana Kenéza v sídle OSN

pravil už po druhýkrát zaujímavé podujatie (v sále strediska inštaloval nedávno aj kresby zo Slovenska pod názvom *Metamorfózy XX. storočia*). Výstava umeleckých fotografií, ako potvrdil slovenský konzul Vladimír Rendek, prináša aktuálne postrehy z každodenného života Slovenska. „V našom stredisku, ktoré má svoj duchovný a národný obsah, sa už v minulosti uskutočnilo veľa podujatí. Výstava *Slovensko, naša zem* je v Austrálii ojedinelým podujatím."

„Tento spôsob dotyku so Slovenskou republikou svet už dávno potreboval, povedzme si pravdu, napriek občasným návštevám domova chýbal aj nám," povedal na vernisáži kurátor Pavol Schwarcz, ktorý pri svojich návštevách rodnej vlasti chodí s fotoaparátom a s otvorenými očami. „Počas tohtoročnej návštevy som sa zoznámil s autormi fotografií. Slovo dalo slovo a I. Kenéz, I. Čombor a L. Schmída myšlienku vystavovať v Austrálii privítali. Ivan Kenéz v tejto súvislosti povedal: „Nie je vždy prosté opísať slovami prírodu a jej metamorfózy, ktoré sú nosnou témou môjho subjektívneho výtvarného ponímania krajinárskej fotografie. Reportáž, záznam obrazu o skutočnej krajine, v jej neustálych premenách by mala byť zrozumiteľnou výpoveďou fotografa. Hmly a iné pozoruhodné atmosférické úkazy, ako napríklad oblaky tých najfantastickejších tvarov, cez svetelné priezory – imaginárne svetelné koncerty dávajú autorovi šance exponovať neopakovateľné podoby prírody, trvajúce často iba pár okamihov. Pre fotografujúceho je to skutočné šťastie, šťastie okamihu. Som práve pritom, vo chvíli, keď na scéne prírodného divadla, najprirodzenejšieho na svete ‚čaruje' matka príroda. Prijímam to nie v duchu odvážnemu šťastie praje, ale s pokorou v srdci. Krajinu, jej vrcholy masívov nemožno ani dobyť alebo nad nimi zvíťaziť. Len v partnerskom súzvuku obohatiť svoj život a život iných."

Vernisáže výstavy fotografií venovaných Slovensku otvoril honorárny konzul SR v Sydney Ing. Milan Neklapil. „Chlieb a príroda je najčastejšou odpoveďou na otázku, čo sa na Slovensku našincom žijúcim v Austrálii páči najviac. Mladšie generácie, tie uprednostňujú prírodu, aj preto výstava *Slovensko, naša zem* je tematicky rozdelená na štyri ročné obdobia. Cez veľké okienka filmového pásu pohľad až na neskutočnú krásu slovenskej prírody," potvrdil P. Schwarcz.

Kolekciu vyše štyridsiatich fotografií, ktorú prví návštevníci premenovali na „farebný ornament", vystavujú v Sydney od 3. novembra 2013.

Len máloktorému fotografovi sa podarilo vystavovať takmer súčasne na dvoch kontinentoch. Pri príležitosti Svetového dňa zeme, niekoľko hodín po austrálskej vernisáži, otvoril sólovú kolekciu fotografií Ivana Kenéza pod názvom *Rýdze farby srdca Európy – Slovenska* v New Yorku, v sídle OSN podpredseda vlády a minister zahraničných vecí a európskych záležitostí SR Miroslav Lajčák. Podujatie je zároveň pripomenutím 20. výročia vzniku Slovenskej republiky, ako aj 20 rokov úspešného členstva SR v OSN. Na vernisáži v priestoroch sekretariátu OSN sa zúčastnili aj zástupca generálneho tajomníka OSN pre komunikáciu a verejné informácie Peter Launsky-Tieffenthal, zástupca generálneho tajomníka OSN pre koordináciu politík a medziagentúrne záležitosti Thomas Gass. Ohlasy na Kenézove fotografické obrazy s tematikou slovenských hôr a lesov boli pozitívne.

LADISLAV HÁMOR

V jubilejnom cyrilo-metodskom roku sa na pôde Matice slovenskej v jej Jozefínskej knižnici v Bratislave konal 7. okrúhly stôl k problematike slovenského zahraničia. Účastníci sa venovali otázkam súčasného stavu a perspektív budovania pamätníka slovenského vysťahovalectva. Pri tejto príležitosti sa 4. júla konalo ustanovujúce zhromaždenie Nadácie Národný pamätník slovenského vysťahovalectva (NPSV). Zakladateľmi nadácie sú Združenie nezávislých expertov pre otázky dejín a života zahraničných Slovákov, Matica slovenská a Migrácia SK. Členmi prvej správnej rady sa stali Ing. Marián Tkáč, PhD., Ing. Ján Bílik, Dušan Mikolaj, správcom nadácie je Dr. Claude Baláž. Prioritou Nadácie NPSV je realizácia pamätníka v Bratislave ako budúcej národnej kultúrnej pamiatky. Nová nadácia preto vyzvala na spoluprácu slovenskú verejnosť doma i v zahraničí, pričom pri realizácii pamätníka sa očakáva všestranná pomoc a podpora ústavných, štátnych i verejných orgánov a inštitúcií Slovenskej republiky. Záujemcovia budú môcť sledovať aktuálny stav príprav a budovania pamätníka na webovej stránke nadácie www.vystahovalectvo.sk.

Národný pamätník vysťahovalectva

História stabilizovaná v prítomnosti

Migrácia ľudstva sa stala prirodzenou súčasťou v dejinách našej planéty. Oddávna až podnes zásadným spôsobom ovplyvňuje celkové dianie vo svete. Exodus národov je dodnes živý a tvorí neoddeliteľnú súčasť svetových dejín, histórie jednotlivých národov či rodinných spoločenstiev. Odchody ľudí z miest, kde sa narodili a kde mali korene ich predkovia, bývali ochudobnením národov, avšak aj obohatením, ak si diaspóra uchovala duchovné prepojenie s pôvodnou vlasťou. Vtedy sa stáva imanentnou súčasťou nielen minulosti, ale i súčasnosti a budúcnosti.

Tieto skutočnosti sa stali určujúcimi pri stanovení ich dôležitosti a významu pre väčšinu emigračných a imigračných štátov a sú determinujúce pri tvorbe a výkone štátnej politiky vo vzťahu k súčasným migračným pohybom a vlastným menšinám a komunitám žijúcim v zahraničí. Jedným z konkrétnych výstupov je budovanie a existencia pamätníkov venovaných tejto problematike. Majú dve základné podoby: architektonicko-symbolickú a múzejno-inštitucionálnu. Obe sa vzájomne dopĺňajú a neraz tvoria jeden celok. Na priblíženie uvádzame prehľad štátov, kde už jestvujú: Argentína, Austrália, Belgicko, Brazília, Česko, Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Holandsko, Írsko, Izrael, Južná Afrika, Kanada, Libanon, Malta, Nemecko, Nórsko, Portugalsko, San Maríno, Slovinsko, Spojené štáty americké, Srbsko, Španielsko, Švajčiarsko, Švédsko, Taliansko, Veľká Británia.

Spomeňme aspoň tri pamätníky z najvýznamnejších.

Ellis Island v USA

Pre verejnosť ho otvorili v rokoch 1976 a 1984. V americkej histórii išlo vtedy o najväčšiu investíciu do historického reštaurovania. Projekt stál 160 miliónov dolárov a bol financovaný z darov poskytnutých The Statue of Liberty-Ellis Island Foundation v spolupráci s National Park Service. Roku 1982 prezident Ronald Reagan požiadal predsedu Chrysler Corporation Lee Iacoccu o zvýšenie finančných prostriedkov na obnovu a zachovanie Sochy slobody a Ellis Island. Následne bola založená Liberty-Ellis Island Foundation. Získavanie finančných prostriedkov nadácie vyvolalo nebývalú reakciu a občania USA prispeli na opravy, reštaurovanie a údržbu týchto dvoch veľkých pamiatok viac než 600 miliónmi dolárov. Po reštaurovaní Sochy slobody nadácia obrátila pozornosť na obnovu Ellis Islandu, ktorý sa stal najväčším symbolom amerického prisťahovalectva.

Keď 10. septembra 1990 otvorili na ostrove Ellis Island pre verejnosť Immigration Museum, bolo to dva roky pred plánovaným termínom. V komplexe je umiestnené aj divadlo, knižnica, nahrávacie štúdio orálnej histórie (histórie vyrozprávaných spomienok) a imigračné exponáty. V tomto roku nadácia obnovila dve budovy (celkovo ich je päť), rozšírila a modernizovala múzejnú knižnicu, štúdio orálnej histórie, vytvorila Orientačné centrum pre deti a Ellis Island Living Theatre. Nachádza sa tu história Ellis Islandu z rokov 1892 – 1954, keď pôsobil ako centrum a vstupná brána pre prisťahovalcov do Spojených štátov. Ellis Island spolu so Sochou slobody sú vyhlásené za národný pamätník. Dnes múzeum navštívia ročne takmer 2 milióny ľudí.

Nemecké emigračné centrum

Nachádza sa v meste Bremerhavene, otvorili ho 8. augusta 2005 a obsahovo patrí k najväčším emigračným múzeám v Európe. V rokoch 1815 až 1914 sa väčšina z 233 miliónov európskych emigrantov vysťahovala do USA. Emigrácia sa začala v 19. a pokračovala aj v 20. storočí. Európania boli v pohybe. Nie menej ako 7,2 milióna mužov, žien a detí cestovalo v rokoch 1830 – 1974 do mesta Bremerhavenu, aby sa v prístave nalodili na zaoceánske lode smerujúce na americký kontinent. Až 3,7 milióna Nemcov, 3,4 milióna východných a juhovýchodných Európanov a 100-tisíc Škandinávcov, všetci hľadajúc lepší život. Bremerhaven v severnom Nemecku sa tak stal najväčšou európskou bránou emigrácie, preto niet divu, že Nemecké emigračné centrum (NEC) práve v ňom otvorilo emigračné múzeum.

NEC ponúka v múzeu nielen poznanie, ale i relaxáciu, potešenie a napätie. Divadelne hraná výstava umožňuje návštevníkom spoznať emigráciu naživo. Prítomné migračné fórum ponúka v múzeu aj vlastný prieskum, ktorý vám umožní pustiť sa do individuálneho hľadania svojho pôvodu, či nájsť význam svojho priezviska. Program dopĺňajú špeciálne výstavy a kultúrne podujatia.

Imigračné múzeum Austrálie

Nachádza sa v Melbourne, v historickej budove Starej colnice, otvorili ho roku 1998. Austrália je krajinou prisťahovalcov na južnej časti zemegule. Stala sa cieľom pre obyvateľov z niekoľkých desiatok štátov. Múzeum je zamerané na etnické skupiny a národnosti aj na širšiu komunitu. Nachádza sa v centre mesta a skúma príbehy ľudí z celého sveta, ktorí sa sťahovali do štátu Victorie od roku 1800 až po súčasnosť. Príbehy ožívajú vďaka súčasným prejavom memorabílií, pohyblivých obrazov a počítačovej interaktivity. Múzeum sa stalo populárnym cieľom pre mnohých turistov z celého sveta.

Aká je dnes situácia na Slovensku?

Život slovenských menšín, komunít i jednotlivcov v zahraničí vnímame predovšetkým v kontexte slovenských národných dejín, ale nemôžeme obísť skutočnosť, že v novom prostredí sa stali aj súčasťou dejín iných krajín a národov a tým obohatením celosvetových dejín. Pád komunistického režimu roku 1989, zmena politicko-ekonomických a štátnych štruktúr prináša súčasnú ekonomickú emigráciu a sezónnu migráciu slovenského obyvateľstva do zahraničia. Odhadujeme, že v súčasnosti žijú a pracujú v zahraničí približne 2 milióny slovenských vysťahovalcov a ich potomkov, z toho okolo 300-tisíc občanov Slovenskej republiky. Podľa neúplných údajov v súčasnosti odchádza zo Slovenska do zahraničia ročne viac ako 20-tisíc občanov, prevažne mladých ľudí vo veku do 30 rokov. Výsledkom súčasných európskych migračných pohybov je niekoľko desiatok miliónov Európanov žijúcich mimo krajiny svojho pôvodu, ktorým venuje náležitú pozornosť Rada Európy a Európska únia.

Roku 2003 sa v Solúne pod záštitou EÚ konal prvý summit európskych diaspór, ktorý v záverečnom odporúčaní zvýraznil potrebu vytvorenia pevnejších väzieb medzi európskym spoločenstvom a Európanmi v zahraničí.

Slováci sú roztratení po celom svete, každý svetadiel brázdi noha nášho rodáka. Sú úspešní vo všetkých oblastiach života. Vedci, podnikatelia, športovci, zruční remeselníci, všetci šíria dobré meno Slovenska a Slovákov za hranicami našej vlasti bez rozdielu, či sa narodili na Slovensku, alebo mali na Slovensku korene ich predkovia. Zoznam mien tých, čo sa zo Slovenska museli alebo chceli vysťahovať, by bol veľmi dlhý. Boli by to milióny mien. Niektoré sú známe, ale veľa ich je zabudnutých a neznámych. Každý z nich však v dejinách Slovenska a Slovákov zanechal nezmazateľnú stopu, a to bez rozdielu, či musel odísť z ekonomických, alebo politických dôvodov, alebo, jednoducho, chcel skúsiť niečo nové.

Aktuálna miléniová myšlienka

Dnes na Slovensku niet rodiny, ktorej príslušníci by v dávnej či nedávnej minulosti, ale i prítomnosti neodišli do zahraničia, a tento prirodzený migračný proces nezastaví ani budúcnosť. V rámci úvah a snáh o novej podobe usporiadania vzťahov Slovenskej republiky k Slovákom v zahraničí preto v pozadí neustále rezonuje myšlienka na vybudovanie pamätníka slovenského vysťahovalectva. Táto myšlienka a jej doterajšia realizácia má dve základné podoby. Prvou a staršou je zriadenie a vybudovanie múzea so stálou expozíciou, zbierkotvorná činnosť spojená so záchranou kultúrneho dedičstva Slovákov v zahraničí, jeho ochrana, spracovanie, sprístupňovanie laickej i odbornej verejnosti a prezentácia. Tou druhou podobou myšlienky je vybudovanie hmotného pamätníka slovenského vysťahovalectva v architektonickom, sochárskom a vo výtvarnom stvárnení, ktorý by aj navonok mal symbolickú podobu a bol by prejavom prepojenia medzi Slovákmi a ich potomkami, ktorí žijú v zahraničí, a tými, ktorí žijú na Slovensku.

Snahy o vybudovanie hmotného pamätníka sú spojené so zápalom jednotlivcov, ale i s prázdnymi slovami, sľubmi, so zjavnou i skrytou neochotou, s malým záujmom štátnych a verejných činiteľov a s tým spojenou frustráciou slovenského zahraničia. Prvým konkrétnym nositeľom myšlienky vybudovania hmotného pamätníka sa stal Dom zahraničných Slovákov v Bratislave. Z jeho iniciatívy a s podporou starostu mestskej časti Bratislava-Petržalka Vladimíra Bajana bol v júli 2000 na pravom brehu Dunaja v Sade Janka Kráľa položený základný kameň budúceho pamätníka. Základný kameňom je 4,5-tonový neopracovaný červený mramor venovaný Slovákmi z Maďarska. Slávnostný akt sa konal za prítomnosti delegátov krajanských spolkov z celého sveta, kameň posvätili zástupcovia rímskokatolíckej a evanjelickej cirkvi na Slovensku.

Prvý ideový zámer a projekt budúceho pamätníka slovenského vysťahovalectva vypracovali roku 2001 Dr. Claude Baláž, prof. Ing. arch. akad. arch. Miloslav Mudrončík, akad. sochár Imrich Vanek a Ing. arch. akad. arch. Viliam Znášik. Myšlienku pamätníka si osvojil a podporil aj vtedajší predseda Bratislavského samosprávneho kraja Ľubo Roman, podporu a pomoc projektu prisľúbil prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster. 9. októbra 2002 sa v Primaciálnom paláci v Bratislave uskutočnilo pracovné rokovanie za účasti primátora hlavného mesta SR Bratislavy Jozefa Moravčíka, Ľubomíra Romana a splnomocnenca vlády SR pre zahraničných Slovákov Clauda Baláža.

Roku 2008 Claude Baláž a Ing. Dušan Klimo vypracovali aktualizovaný ideový zámer, ktorý počítal s umiestnením pamätníka na Vajanského nábreží, v parku oproti budove Slovenského národného múzea. Vychádzali v ňom z toho, že Bratislava v minulosti plnila úlohu ústredného depozitu, kde sa sústreďovali slovenskí vysťahovalci pred svojím odchodom do cudziny, ale aj reemigranti po prvej a druhej svetovej vojne i v období prvej Slovenskej republiky. Preto sa ako najvhodnejšie javí jeho umiestnenie na ľavom brehu Dunaja, v priestore medzi historickým nástupiskom Propeler a budovou nového osobného prístavu. V tomto priestore sú už umiestnené viaceré významné pamätníky, ktoré sa viažu na slovenské, československé či uhorské dejiny (Ľ. Štúr, replika Korunovačného pahorku, bulharskí partizáni v SNP, Dunajská flotila Červenej armády, vznik Československej republiky a T. G. Masaryk).

Umiestnenie pamätníka na nábrežie Dunaja ako vodnej cesty a symbolu vody, ktorá odplavila tisíce slovenských vysťahovalcov do zámoria, by zvýraznilo jeho jedinečnosť. Realizáciou pamätníka by mesto získalo novú dominantu, ktorej ideový obsah by presahoval rámec Slovenskej republiky. Ideový zámer budúceho pamätníka predpokladal vytvorenie Múru vysťahovalcov, na jeho stenách by boli postupne umiestňované tabuľky s menami tých, ktorí odišli do zahraničia. V duchu cyrilo-metodských tradícií myšlienku spätosti Slovákov na Slovensku so Slovákmi žijúcimi v zahraničí a atmosféru spoločnej domoviny mal v strednom polkruhu dotvárať výrez v tvare historického cyrilo-metodského kríža a v ňom zvon, ktorého zvuk by sa symbolicky šíril do celého Slovenska, na všetky svetové strany, do všetkých končín, kde žijú Slováci a ich potomkovia. Uvedené riešenie počítalo s prepojením v duchovnej oblasti i ekumenickým, aby boli uspokojené predstavy a potreby aj všetkých veriacich a tým súčasne potvrdené tradície slovenských vysťahovalcov, ktorí s týmto dedičstvom svojich predkov odchádzali do šíreho sveta. Ako druhá možnosť umiestnenia budúceho pamätníka sa javí spomínané miesto v Sade Janka Kráľa v Bratislave-Petržalke.

V dejinách slovenského vysťahovalectva zohrala Bratislava významnú a nezastupiteľnú úlohu, ktorú pri súčasných migračných pohyboch plní doteraz. Bola a je miestom, v ktorom pôsobia štátne i neštátne inštitúcie zaoberajúce sa danou problematikou, pričom plnia funkciu tvorby i výkonu štátnej politiky Slovenskej republiky v starostlivosti o našich krajanov žijúcich v zahraničí. Práve oni sa totiž v minulosti veľkou mierou pričinili o národnú obrodu a vznik prvého spoločného štátu Slovákov a Čechov, aktívne sa zúčastnili na protifašistickom odboji v zahraničí, trvalo sa usilovali o vznik samostatnej slovenskej štátnosti, prinášali kvôli nej nemalé obete a dodnes si zachovávajú vrúcny vzťah k svojej vlasti a vlasti svojich predkov.

Slovenská republika a slovenský národ tu doma im je morálne zaviazaný a svoj dlh, ale najmä vzájomné permanentné duchovné prepojenie môže splatiť a uctiť si vybudovaním dôstojného pamätníka venovaného samým sebe a tým, „ktorí hnaní žitia nevôľou“ museli opustiť Slovensko. Nadácia NPSV je a bude otvorená všetkým, ktorí prejavia úprimný záujem a budú sa chcieť podieľať a spolupracovať pri napĺňaní týchto ušľachtilých cieľov. Pri ich dosahovaní potrebujeme všetci prekonať negatíva minulosti a presadzovať jednotu, rovnosť, solidaritu, bratstvo, zdravé vlastenectvo a spoločnú víziu pre budúcnosť slovensko-slovenských vzájomných vzťahov.

CLAUDE BALÁŽ
FOTO: (AJ)

Netypické memoáre

Autormi knihy s podtitulom *Neobyčajný životný príbeh Dr. Pavla Vitka: od remenárskych nití v Hranovnici cez útek pred totalitou po stavby priehrad, mostov a slovenský život v Austrálii* sú dvaja Pavlovia Vitkovia. Prvý z nich (nar. 27. 5. 1922) je rodák z Hranovnice pri Poprade, profesiou ekonóm a žije na predmestí austrálskeho Brisbane. Druhý (nar. 15. 5. 1964) vyrastal v Malých Ledniciach pri Považskej Bystrici, je novinár a žije v Bratislave. Menovci, ktorí nemajú spoločné rodinné korene, sa stretli za kurióznych okolností roku 1994 v Brisbane. Stali sa priateľmi a o desať rokov neskôr bratislavský Pavol Vitko navrhol svojmu menovcovi, aby o jeho nevšednom živote spoločne napísali knihu. Ako uvádza v úvode – kniha sa nerodila ľahko a príprava na jej vydanie im trvala skoro ďalšie desaťročie.

Rodák z Hranovnice pri Poprade Dr. Pavol Vitko práve začínal profesijnú kariéru. Bol poradcom generálneho riaditeľa Považských celulózok a papierní v Ružomberku a angažoval sa v Sociálnodemokratickej strane. Známe februárové udalosti roku 1948 úspešný štart mladého ambicióznego muža prerušili. Takmer v poslednej chvíli sa mu však podarilo emigrovať do Austrálie, kde musel začať celkom odznova. Túžba niečo v živote dokázať ho neuveriteľne poháňala, a tak sa postupne z čističa lokomotív vypracoval na finančného šéfa najväčšej austrálskej stavebnej firmy. Aj o tom hovorí kniha Kookaburru po slovensky spievať nenaučíš, ktorú v júni vydalo Vydavateľstvo Matice slovenskej (mimochodom, kookaburra je typický austrálsky vták, ktorého spev sa nápadne podobá ľudskému smiechu).

O austrálskych cestách utečenca

Nie celkom typické memoáre sú napísané v dvoch rovinách. V prvej rozpráva svoj osobný príbeh Pavol Vitko senior. Hovorí o svojom živote, ambíciách, životných výhrach i prehrách, o vlastnom vnímaní sveta. V kurzíve pod čiarou ich komentuje a rozoberá Pavol Vitko junior. V druhej línii jeho rozprávanie dokresľuje a vysvetľuje situácie, v ktorých sa odohrávali. Jeho prístup k posudzovaniu dejinných udalostí nie je v ničom odborný či encyklopedický. Ako novinár si zámerne zvolil iný, čitateľsky príťažlivejší postup. V poznámkach sa prihovára svojmu deväťnásťročnému synovi Samuelovi, ktorý žije v Bratislave, ako aj dvadsaťpäťročnej vnučke Dr. Vitka Vanese, ktorá žije v Brisbane. Aby aj títo mladí ľudia (a nielen oni) na Slovensku, v Austrálii (a nielen tam) lepšie pochopili pozadie dejín, na ktorom sa odohrávajú príbehy jeho austrálskeho menovca.

Ambície chudobného chlapca

Austrálsky Slovák Dr. Pavol Vitko pochádza z chudobnej rodiny slovenského remenára a čalúnnika, ktorý sa vyučil u strýka vo Viedni. Vitkov otec sa ako vojak v prvej svetovej vojne pridal k československým legionárom. Po matke má korene v Čiernej Hore, ale aj v južnom Poľsku. Jeho starý otec Alexander Vitko bol učiteľ a oduševnený národovec v Starej Ľubovni a vo Veľkej Frankovej. Na prelome 19. a 20. storočia ho počas zostrenej maďarizácie prepustili zo zamestnania, pretože napriek úradnému zákazu učil po slovensky. Spolu s rodinou sa ocitol v materiálnej núdzi, musel sa vysťahovať zo školského bytu do pivnice a zakrátko roku 1908 ako 46-ročný zomrel. Jeho osud vo vnukovi tiež posilnil národné povedomie a ambície niečo dokázať.

V Tasmánii začiatkom 50. rokov (vpravo) ako hlavný ekonóm stavby vodného tunela firmy Hochtief s riaditeľom výstavby Walterom Hänkem

Pavol Vitko (v strede) roku 1950 v Tasmánii na poľovačke s priateľmi na svojom prvom austrálskom aute

Mladý Pavol Vitko maturoval na gymnáziu v Spišskej Novej Vsi a už vtedy si spolu s kamarátom privyrábali opravou hodiniek. Ekonómiu začal študovať na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave a štúdium ukončil doktorátom roku 1946 na Obchodnej vysokej škole vo Viedni. V knihe úprimne priznáva, že vysokú školu by nebol skončil, keby si počas štúdia nebol prilepšoval pašovaním tovaru zo Slovenska do Viedne, ktorá bola vtedy súčasťou Veľkonemeckej ríše. Bol ľavičiar, ale cez vojnu sa neangažoval v žiadnej politickej strane ani v mládežníckom hnutí. Napriek tomu plasticky opisuje vojnové pomery na Slovensku a v Rakúsku. Po získaní doktorátu z ekonómie dostal veľmi dobré miesto poradcu generálneho riaditeľa veľkého štátneho podniku Považské celulózky a papierne v Ružomberku, ktorý zamestnával 1 500 ľudí. Ambiciózny mladý ekonóm asistoval generálnemu riaditeľovi najmä v oblasti personalistiky a zahraničného obchodu a publikoval v odbornej tlači. Ako mladý človek síce cítil ľavicovo, ale jednoznačne bol proti nastupujúcim totalitným praktikám komunistickej strany. Preto bol spoluzakladateľom Sociálnodemokratickej strany v Ružomberku a stal sa tajomníkom jej regionálnej organizácie. Hlavným cieľom tejto strany bolo stať sa opozíciou komunistom. Práve preto sa po roku 1948 mnohí sociálni demokrati dostali do väzenia. Zatykač bol vypísaný aj na Pavla Vitka.

Ekonóm aj podporovateľ národnostného života

Po riskantnom úteku z Československa do americkej zóny v Rakúsku prežil Pavol Vitko rok v utečeneckom tábore v Astene. Potom sa mu s manželkou a dvomi deťmi podarilo získať vysťahovalecké víza do Austrálie. Do Sydney priplávali 6. októbra 1949. Tam začínal pracovať úplne od nuly ako čistič lokomotív. Vďaka dobrým jazy-

Bývalý riaditeľ Transfield Queensland a neskôr riaditeľ a majiteľ stavebnej firmy Albem odovzdáva roku 1980 Pavlovi Vitkovi kľúčiky od nového Mercedesu ako pozornosť firmy

Na Lomnickom štíte roku 2007

Ako milovník vína navštívil roku 2008 aj Zemplínske múzeum v Trebišove, kde sa oboznámil s výrobou slovenského tokajského vína

kovým znalostiam ho však čoskoro vybrali za poriadkového policajta v imigrantskom tábore Greta. Neskôr si vlastným pričinením zohnal prácu v austrálsko-nemeckej firme International Construction. Od roku 1950 tam pracoval ako vedúci kancelárie riaditeľa a šéf administratívy pri výstavbe sídliska Inala v Brisbane. Neskôr prijal pracovnú ponuku od nemeckej firmy Hochtief, ktorá budovala veľké vodné dielo v Tasmánii. Ako tridsaťročný sa stal hlavným ekonómom výstavby. Po presune aktivít firmy do Európy odmietol lukratívnu ponuku v predstavenstve spoločnosti a presun do Nemecka. Najmä preto, lebo v Austrálii necítil hrozbu rozpínajúcej sa totality.

Niekoľko rokov podnikal sám s firmou Paul Vitko Construction. Bol aj riaditeľom kancelárie francúzskej firmy Dumas pôsobiacej v Austrálii. Jeho najvýznamnejšou pracovnou pozíciou bola funkcia finančného riaditeľa spoločnosti Transfield Queensland, ktorá bola v 70. rokoch minulého storočia najväčšou austrálskou stavebnou spoločnosťou. V čase najväčšieho rozkvetu firma zamestnávala až 10-tisíc ľudí. Pavol Vitko sa tak podieľal na výstavbe viacerých veľkých stavieb, mostov, ciest, infraštruktúry. Po rozpade Transfieldu roku 1980 pôsobil až do polovice 90. rokov minulého storočia ako projektový manažér a ekonomický poradca majiteľa a zároveň generálneho riaditeľa nástupníckej stavebnej firmy Albem.

V Brisbane bol Pavol Vitko aj členom Rotary klubu a zapájal sa do činnosti v rade svojej farnosti. Patril medzi spoluzakladateľov Združenia austrálskych Slovákov v Queenslande a slovenského vysielania národnostného rozhlasu v Brisbane. Vo svojom dome v Samforde hostil desiatky návštev zo Slovenska. Pomáhal slovenským i českým prisťahovalcom. Neskôr ako dôchodca až do roku 2007 viedol na Queenslandskej univerzite kurzy slovenčiny. Až do svojich 88 rokov bol oficiálnym súdnym tlmočníkom. V Brisbane je po ňom pomenovaná ulica. Dnes už s nežijúcou manželkou Anemarie vychovali tri deti, má vnukov i pravnukov. Ako významnú osobnosť, ktorá sa zaslúžila o dobré meno Slovenska a Slovákov v zahraničí, ho v rodnej vlasti prijalo viacero verejných činiteľov. Matica slovenská ho roku 2005 ocenila za pôsobenie v prospech Slovákov v Austrálii. Pavol Vitko však skromne hovorí, že v Austrálii urobilo veľa Slovákov v prospech slovenského života oveľa viac ako on...

Výzvy a odvaha

Je to všedný príbeh nevšedného života, alebo nevšedný príbeh všedného života? Ako pre koho. Podľa toho, ako sa kto stavia k životu, ako kto prijíma výzvy života či osudu. Hovorí sa, že každý z nás má osud vo svojich rukách a, zdá sa, že niečo pravdy na tomto tvrdení bude. Stačí sa zamyslieť nad príbehom Pavla Vitka, ktorý je načrtnutý v knihe *Kookaburru po slovensky spievať nenaučíš*. Príbehom, ktorý je miestami taký dramatický, že čitateľ nadobúda až dojem fikcie. A pritom sa ako na filmovom plátne odvíja život človeka, možno iba v niečom odvážnejšieho, smelšieho, ako sú ostatní. Pavla Vitka osud, podobne ako tisícky Slovákov, vyhnal do sveta. Bol jedným z tých šťastnejších, ktorým sa svet otvoril a on prijal jeho výzvy. Nikdy však nestál s natrčenou rukou, dobre vedel, že nič nedostane zadarmo, všetko si musí zaslúžiť, o všetko sa musí pričiniť sám. Preto sa usiloval, mal odvahu riskovať, ako aj zodpovednosť riešiť problémy. Stal sa vzácnym človekom, osobnosťou – svojou pracovitosťou, ktorou je naplnený celý jeho dlhý život.

História sa najlepšie dá pochopiť cez príbehy. Preto je dobre, že skúsený novinár Pavol Vitko nabral odvahu a prerozprával príbeh svojho austrálskeho menovca. Všetkým, ktorým nie je minulosť nášho národa ľahostajná. Všetkým tým, ktorí sa chcú z minulosti poučiť a načerpať z nej odvahu do zápasu s prítomnosťou a vieru v budúcnosť, lebo aj budúcnosť, podobne ako osud, máme vo svojich rukách. Navyše pripomenul typické vlastnosti príslušníkov malého stredoeurópskeho národa, vďaka ktorým sa nestratia vo svete. Je to najmä pracovitosť, usilovnosť, ale aj odvaha a húževnatosť čeliť problémom. To sú prednosti aj autora knihy, ktoré neraz preukázal ako investigatívny či vojenský novinár a publicista. Kniha je napísaná pútavým štýlom a môže dodať odvahu ďalším osobnostiam, ktoré sa ani v cudzom prostredí nezľaknú životných výziev a na ktoré môžeme byť časom hrdí. Za to tiež si obaja Pavlovia Vitkovia zaslúžia poďakovanie.

JOZEF LEIKERT
FOTO: ARCHÍV P. V.

Lekár k detským

MUDr. Zoltán Meško, významný slovenský lekár žijúci v USA, oslávil nedávno svoje 85. narodeniny. Narodil sa 3. novembra 1928 v Košiciach, kde roku l947 maturoval a nasledujúcich päť rokov študoval na Lekárskej fakulte v Bratislave. Roku 1952 sa vrátil do Košíc a nastúpil na detskú kliniku. Začiatok svojej klinickej praxe venoval všeobecnej pediatrii, po atestácii sa, inšpirovaný prof. MUDr. I. Jakubcovou, zameral na detskú kardiológiu. Už roku 1955 medzi prvými na Slovensku indikoval operáciu dieťaťa s otvoreným arteriálnym duktom.

Jeho ďalšia odborná prax pokračovala na mieste primára Detskej liečebne na Sliači, ktoré sa zameriavalo na liečbu ochorení srdca v detskom veku. Iniciatívne prispel k tomu, že po roku bola liečebňa premenovaná na Ústav pre liečbu vrodených a získaných ochorení srdca v detskom veku. Počas pôsobenia vo funkcii primára na Sliači Dr. Meško rozvinul aj intenzívnu prednáškovú a publikačnú činnosť. Jeho spoločná práca s Dr. Milanom Šomským Cor bovinum u detí po prekonaní reumatickej horúčky predstavovala výrazný dokument v detskej kardiológii.

Roku 1962 prichádza Dr. Meško na kliniku prof. Jakubcovej do Bratislavy, kde v pozícii vedúceho katetrizačného tímu zavádza mnohé, na vtedajšiu dobu pokrokové metódy v oblasti invazívnej kardiológie. Roku 1967 prvý na Slovensku indikoval BAS u dieťaťa s transpozíciou veľkých ciev a na zlepšenie diagnostiky vrodených chýb srdca so skratmi zaviedol farebné dilučné metódy počas katetrizácie srdca. Svoju publikačnú činnosť v tom období zameral predovšetkým na problematiku vrodených chýb srdca a ich diagnostiku. Jeho prezentácie sa stali príslovečné precíznosťou a premyslenosťou.

Emigrácia

V kritickom a pohnutom auguste 1968 Dr. Meško emigroval z Československa do západnej Európy. Rok strávil na Detskej klinike v nemeckom univerzitnom meste Tübingen na štipendiu Alexandra Humboldta. Roku 1969 odišiel do USA, kde sa vypracoval na popredného diagnostika v invazívnej kardiológii. Pracoval v Detskej nemocnici na Univerzite Johna Harvarda do roku 1974, potom prešiel na Detské oddelenie Downstate Medical Center v Brooklyne, N.Y., a roku 1978 do Kardiocentra svätého Františka v Roslyne, N.Y. Tam pôsobil do roku 1996.

Bol aj riaditeľom Katetrizačného laboratória pre detí. Je diplomatom American Academy of Pediatrics American College Cardiology. Počas svojej praxe v USA neustále udržoval mnohé pracovné i osobné kontakty so svetovými kapacitami detskej kardiológie a s kolegami v Bratislave. Roku 1999 bol vyznamenaný *Hynkovou medailou* na LF UK v Bratislave a roku 2008 *Zlatou medailou Slovenskej lekárskej spoločnosti* za významnú pomoc pri založení Detského kardiocentra v Bratislave.

Veľkorysá pomoc a starostlivosť

Čomu možno pripísať mimoriadny úspech MUDr. Meška v zahraničí? Jeho pracovitosti, húževnatosti, neustálemu a hlbokému štúdiu. Mal som možnosť osobne spolupracovať s jubilantom na Sliači a môžem potvrdiť, že jeho pracovné nasadenie a prístup k štúdiu bol obdivuhodný a jedinečný. So svojím vtedajším pracoviskom udržiaval kontakt aj počas pobytu v zahraničí. Posielal kolegom najnovšiu literatúru a nové informácie z detskej kardiológie, čím nepriamo pomáhal zlepšovať vedeckú komunikáciu a tým stierať „odborné vákuum“, spôsobené rokmi normalizácie.

Zlomom v jeho odbornej pôsobnosti bol november 1989, po ktorom sa pustil s veľkým elánom do realizácie myšlienky vybudovať na pôde Detskej fakultnej nemocnice v Bratislave centrum detskej kardiológie. Ako predseda vedeckej sekcie Slovensko-amerického kultúrneho strediska v USA medzi americkými a západoeurópskymi Slovákmi zorganizoval úspešnú zbierku (100-tisíc dolárov) a založil *Heart to Heart Foundation*, pomocou ktorej sa financovali dlhodobé pobyty našich kardiológov na prestížnych zahraničných pracoviskách a podujatiach. Z týchto prostriedkov bola vybudovaná aj odborná knižnica so zakúpením mnohých nevyhnutných súčastí diagnostického a chirurgického vybavenia nového pracoviska.

Dr.Meško spolu s profesorom Nadasom, vynikajúcim detským kardiológom svetového mena. Po odchode z Československa pracoval na detskej klinike profesora Alexandra Nadasa v Bostone

Osobná angažovanosť MUDr. Meška bola obdivuhodná. Sústavne osobne a písomne intervenoval u kompetentných odborníkov a politikov na Slovensku a presviedčal ich o nevyhnutnosti zriadenia kardiocentra v rámci Detskej fakultnej nemocnice v Bratislave. Myšlienka samostatnosti detského kardiocentra sa nakoniec zrealizovala a dnes dosahuje vysokú úroveň, má erudovaný ľudský i prístrojový potenciál na riešenie všetkých vrodených chýb srdca v detskom veku od narodenia. Jeho výsledky sú porovnateľné s poprednými pracoviskami nielen v Európe, ale aj vo svetovom meradle.

Prelomenie zamlčiavaného

Vznik detského kardiocentra zásadne zmenil charakter vývinu detskej kardiológie na Slo-

srdiečkam

V roku 1999 mu vyšla v slovenčine, angličtine i v maďarčine kniha Zamlčané sprisahanie o politických čistkách na Lekárskej fakulte UK a na Lekárskej fakulte UJPŠ v Košiciach v roku 1945 a po februárovom prevrate v roku 1948

MUDr. Zoltan Mesko s manželkou Juditkou

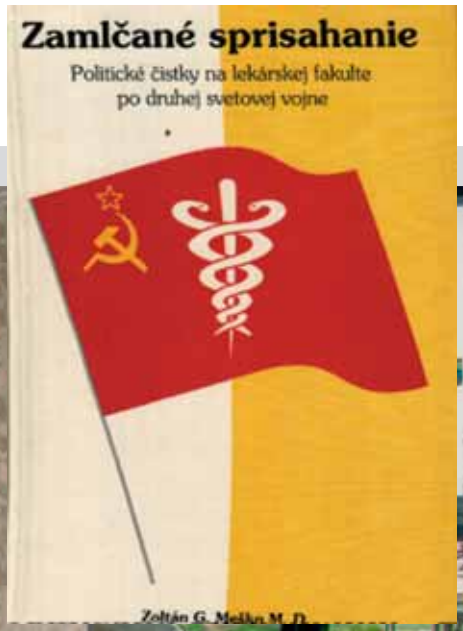

O osem rokov neskôr nasledovala kniha Po stopách komunizmu a míľniky slovenskej krútňavy

vensku. Dr. Meško je veľmi aktívny aj na dôchodku. V posledných rokoch sa venuje historickej publicistike, napísal dve pozoruhodné knihy, ktoré sa zaoberajú historickými súvislosťami Slovenska v priebehu minulého storočia. Roku 1999 mu vyšla v slovenčine, angličtine i v maďarčine kniha *Zamlčané sprisahanie* o politických čistkách na Lekárskej fakulte UK a na Lekárskej fakulte UJPŠ v Košiciach v roku 1945 a po februárovom prevrate roku 1948. Publikácia je jednou z mála, ktorá sa vážnejšie zaoberá zamlčiavanou skutočnosťou likvidácie slovenskej inteligencie. Ako lekár si vzal za úlohu preskúmať pomery na Lekárskej fakulte univerzity v Bratislave v rokoch 1945 až 1952 a následne i v Košiciach a zachytiť prepúšťanie profesorov a čistky poslucháčov komunistickým režimom. Po odchode českých profesorov v rokoch 1938 – 1939 nastúpila na lekársku fakultu prvá generácia slovenských lekárov. Koncom tridsiatych rokov tu bolo už dosť adeptov medicínsky na odbornej výške, aby mohli zodpovedne prevziať funkcie docentov. A táto prvá generácia, ktorá za ťažkých podmienok druhej svetovej vojny viedla lekársku fakultu, padla za obeť pseudoliberálnemu a komunistickému teroru po druhej svetovej vojne.

O osem rokov neskôr nasledovala kniha *Po stopách komunizmu a míľniky slovenskej krútňavy*. Podľa autorových slov je historickým prehľadom, či skôr mozaikou turbulentných čias od začiatku tzv. Priemyselnej revolúcie v 18. storočí (roku 1780 vo Veľkej Británii), ktorú nasledovali prudké otrasy v politickom, sociálnom a kultúrnom vývoji spoločnosti, ústiace začiatkom 20. storočia do uvedenia komunizmu na scénu Európy. Kniha pojednáva o začiatkoch komunizmu, o koreňoch tohto fenoménu v Európe a osobitne v Československu. Zoltán Meško v nej podal kvalifikovaný prehľad vývoja ideológie a praxe komunizmu. Poodhalil zákulisia politbýr, straníckych čistiek a totalitných praktík. Na zvláštny zreteľ si zobral vývoj komunistickej ideológie na Slovensku.

Ako predseda vedeckej sekcie Slovensko-amerického kultúrneho strediska v USA medzi americkými a západoeurópskymi Slovákmi zorganizoval úspešnú zbierku (100 000 amerických dolárov) a založil Heart to Heart Foundation, pomocou ktorej sa financovali dlhodobé pobyty našich kardiológov na prestížnych zahraničných pracoviskách a podujatiach

V súčasnosti pripravuje knihu o historických udalostiach prežitých v mladosti v jeho pôsobisku.

Šťastné súkromie

Záverom aspoň niečo z osobného života. Nevyspytateľné cesty života priviedli nášho jubilanta na Sliač, kde stretnutie so slečnou Juditkou patrilo medzi tie, ktorým sa hovorí osudové. Slečna Juditka sa stala jeho celoživotnou partnerkou, prinášala tie malé úlomky šťastia všedného života, bez ktorých by však nevznikali veľké myšlienky a diela. Bola mu oporou, láskou, múdrosťou, nezaplatiteľnou „všednosťou“ každodenných dní, ktoré svojou prítomnosťou rozjasňovala a robila výnimočnými. Spoločne prežili viac ako päťdesiat rokov šťastného života a vychovali dve deti, ktoré sú úspešné v kultúrno-umeleckej oblasti.

Prof. MUDr. Alexander Jurko, DrSc.
Foto: archív Z. M.

Prvý profesor

Prvého decembra uplynie sto rokov od narodenia nášho azda najvýznamnejšieho klasického filológa prof. PhDr. Miloslava Okála. Svojho rodáka si v poslednú septembrovú sobotu uctila aj jeho rodná obec Slovany, ktorá mu na budove obecného úradu odhalila pamätnú tabuľu, hneď vedľa mramorovej pripomienky ďalšieho slávneho rodáka prof. MUDr. Juraja Antala, ktorého storočnicu si pripomenula minulý rok.

Bolo príjemné v slnkom zaliatej dedine pod Malou Fatrou počúvať miestne pamätníčky, ktoré si tiež prišli uctiť svojho rodáka a živo si pritom vybaviť napríklad výlet slovianskeho JRD do Bratislavy v 60. rokoch, kde mladým zo zamestnancov večerný život slovenskej metropoly približoval práve Miloslav Okál, univerzitný profesor.

Bolo príjemné stretnúť špičkových slovenských klasických filológov či vydavateľov antickej literatúry, ktorých do Slovian pritiahla táto slávnosť. Zo Spojených štátov amerických priletel i syn prof. Okála Emile, univerzitný profesor geofyziky, ktorý v slovenčine predniesol pred zúčastnenými dojímavú reč približujúcu spletité rodinné osudy. Jej prepis je súčasťou tejto tematickej dvojstrany.

Profesor Daniel Škoviera, ktorý je nástupcom Miloslava Okála na Katedre klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave, prezentoval pred prítomnými svoju čerstvú knihu pripomínajúcu jeho osobnosť. Nazval ju Miloslav Okál. Prvý slovenský profesor klasickej filológie. Ako píše v anotácii, v názve knihy sa exponuje prvenstvo. A práve prvenstvo hralo v konaní Miloslava Okála veľmi dôležitú úlohu. Na prvý pohľad sa v jeho životnom diele kumuluje hneď niekoľko netuctových prvenstiev.

Na prvom mieste medzi Okálovými prvenstvami stojí fakt, že bol spomedzi Slovákov prvý, čo u nás dosiahol hodnosť riadneho univerzitného profesora v klasickej filológii; až po ňom nasledovali na bratislavskej univerzite Špaňár, Kuklica a Škoviera. Tomuto prvenstvu, pod ktoré sa podpísalo neutešené postavenie Slovákov ako svojbytného národa v uhorskom štáte a potom v rámci Československa a potreba vyrovnávať sa kultúrne vyspelejším Čechom, prikladal sám Okál nemalý význam.

Po druhé, Okál bol prvým prekladateľom prvého diela, o ktorom je doložené, že vzniklo na území dnešného Slovenska. Cisár Marcus Aurelius totiž zaznamenal v závere prvej knihy svojho filozofického denníka, že ju písal pri Hrone. Stalo sa to pravdepodobne roku 174 kresťanského letopočtu. Jeho druhá kniha bola dopísaná zrejme o rok neskôr na pravom brehu Dunaja v Carnunte, ktoré je vzdialené od nášho dnešného hlavného mesta sotva 10 km. Texty denníka sa navyše Okálovi páčili a rád z nich citoval dlhšie pasáže.

Po tretie, Okál bol prvý, kto do slovenčiny kompletne preložil homérske eposy, prvý výtvor európskeho písomníctva a zároveň básnické veľdielo. Napokon štvrté a azda menej nápadné Okálovo prvenstvo na Slovensku spočíva v tom, že novolatinské štúdiá urobil organickou časťou výskumu antického staroveku. Iste nie je prvenstvo ako prvenstvo, no všetky uvedené zároveň charakterizuje vysoký kvalitatívny štandard.

So svojou matkou

Stredoškolský profesor

klasickej filológie

Univerzitný profesor

So svojím bratom a rodinou

Na jednej z početných konferencií

Krajina menom Latinsko

Latinčina a gréčtina tvorila v medzivojnových časoch i v časoch prvej Slovenskej republiky integrálnu súčasť vyučovania aj na nižších stupňoch škôl. Ovládanie týchto jazykov a kultúry, ktorá sa za nimi ukrývala, bolo súčasťou všeobecného vzdelania. Cieľ bol jasný – aby mladý človek získal počas stredoškolského štúdia čo najširší rozhľad. Po druhej svetovej vojne v rámci bipolárnej ideologizácie sveta sa u nás západné jazyky dostali do nemilosti, latinčinu ako jazyk Vatikánu nevynímajúc. Postupne sa stratila aj zo školského prostredia.

Každý jazyk nesie so sebou aj kultúru. Preto aj za súčasným boomom angličtiny možno okrem prakticky pozitívnej stránky celosvetovej komunikácie vidieť aj kultúru napríklad Spojených štátov amerických, ktorá sa na krídlach jazyka šíri do ostatných štátov.

Ako v debatách po slávnosti prízvukoval Daniel Škoviera: „Výhoda je, že nemáme krajinu menom Latinsko. A tak latinčinu nikto nemôže pretláčať zo svojho národného záujmu. A to je dôležité, že tento jazyk žije bez toho, aby tu bol mocenský štátny útvar, ktorý ho forsíruje."

Aj v súvislosti so súčasnou výučbou klasických jazykov upozornil, že Európa stojí na troch pilieroch, a jedným z nich je klasické vzdelanie, teda antika: „Antika, kresťanstvo, rímske právo, to je základ európskej kultúry, či si to niekto želá, alebo nie. A úlohou našej katedry je priblížiť Slovensku, Slovákom, že naša kultúra je niekde zakorenená. A ona je zakorenená v antike. Aj svätí Cyril a Metod

prišli vlastne z antickej oblasti, Byzancia bola preniknutá antickou kultúrou. Našou úlohou je podnietiť študentov do tohto uvažovania. Ukázať im, že na Slovensku máme obrovskú literatúru, ešte nepreskúmanú, z obdobia 16. až 18. storočia a sčasti aj 19. storočia, ktorá je napísaná po latinsky a ktorá len ukazuje, že naši vzdelanci boli prítomní v Európe, pretože latinčina bola jazykom Európy. Slovensko teda nemá historický deficit, že by nebolo súčasťou Európy, oddelila nás až povojnová železná opona. Niet teda dôvodu na nejaký komplex menejcennosti, že by sme neboli súčasťou Európy. My sme Európania. A to sa snažíme vštepiť našim študentom. V porovnaní s dnešnými kultúrami, ktoré vplývajú na vývoj Slovenska, je latinská kultúra prítomná v našej kultúre bezprostrednejším spôsobom a v jej základoch."

Čo dodať? Azda, že vývoj ľudstva nepôjde len v pragmatickej línii nasledovania techniky a virtuálnej reality a s ňou spojených praktických vymožeností, ktoré očaria do tej miery, že nevidno skryté hrozby. Možno raz – v akomsi novom období renesancie a humanizmu, keď človeku pôjde o skutočnú slobodu – sa opäť dostanú do popredia aj klasické jazyky, ktoré v bohatstve zachovaných umeleckých a filozofických diel dávajú ľudstvu odkaz, že to sme tu už raz žili, a možnože v intenzívnejšej podobe.

Tomaš Mikolaj
Foto: archív

Architektonické

Spolok architektov Slovenska začal udeľovať Cenu Ladislava Hudeca. Voľba je plne oprávnená, spomedzi desiatok slovenských architektov tvoriacich vo svete patrí azda medzi najznámejších. Ladislav Hudec (narodil sa 8. januára 1893 v Banskej Bystrici, 26. októbra 1958 zomrel v meste Berkeley v severnej Kalifornii, kde žil od roku 1947). Roku 1970 sa mu však naplnilo osobné želanie, jeho telesné pozostatky uložili na evanjelickom cintoríne v rodnom meste. I to potvrdzuje, že Banská Bystrica sa mu natrvalo ukotvila v pamäti. Napokon, túžbu stať sa architektom si mohol formovať (spolu s národným povedomím) už v útlom detstve. Starý otec Eduard Miloslav Škultéty bol evanjelický farár, otec Juraj Hudec vážený a úspešný podnikateľ v stavebníctve. Pri ňom získal prvé vedomosti z oblasti staviteľstva, na kurzy kreslenia chodieval k poprednému slovenskému maliarovi Dominikovi Skuteckému. Cesty Ladislava Hudeca možno vnímať ako príbeh hodný životopisného spracovania. Po maturite začal roku 1911 študovať na technike v Budapešti, kde získal titul Ing. architektúry. Hneď na to ho však rakúsko-uhorská mocenská mašinéria vtiahla na jatky prvej svetovej vojny. Ako dôstojníka ho nasadili do bojov na ruskom fronte, kde padol do zajatia. Roku 1916 sa mu (s bratom Gejzom) podarilo ujsť do Číny. Usadil sa v Šanghaji, oženil sa s dcérou bankára. Tam navrhol a postavil toľko významných stavieb s osobitým architektonickým rukopisom, že si to Číňania vážia dodnes. Skupina čínskych podnikateľov buduje v Šanghaji Centrum architektúry a múzeum Ladislava Hudeca. To posmelilo aj nás a roku 2010 počas výstavy Expo Šanghaj bola premiéra filmu Zmenil tvár Šanghaja slovenského režiséra Ladislava Kaboša.

Spojivá Štefana Šlachtu

Keď prišiel Ladislav Hudec do USA, sústredil sa väčšmi na pedagogické pôsobenie. Je to charakteristické pre viacerých slovenských architektov. O niečo mladší Emil Belluš (1899 –1979), rodák z neďalekej Slovenskej Ľupče, bol aktívny pri zakladaní Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave, na Slovensku mu patrí predná pozícia pri formovaní univerzitného architektonického školstva. Prednášať začal roku 1939 a svoju profesorskú kariéru zavŕšil roku 1970. Prof. Štefan Šlachta (1939) sa podujal dostať pod jednu „rodnú strechu“ všetkých architektov, ktorí odišli zo Slovenska a svojou prácou zanechali významnú stopu v mnohých štátoch na viacerých kontinentoch, v knižke *Návraty odídených*.

Bolo to príjemné i náročné pátranie, ktoré nemôže mať uspokojivé zavŕšenie, pretože migračné pohyby sprevádzajú aj v súčasnosti odchody ďalších.

„Poznám dva typy kolegov, ktorí emigrovali. Jedni pretrhali všetky nitky a snažia sa bývalú vlasť, priateľov, kolegov vygumovať z pamäti. Druhí stále hľadajú kontakty, spôsoby, ako pomôcť, v skutočnosti nikdy ‚neemigrovali‘ duševne, iba fyzicky,“ napísal. Myslel pritom najmä na prof. Ing. akad. arch. Petra Lizoňa, PhD., Dr. h. c., nositeľa ocenenia Fellow AIA, Americkej asociácie architektov. „Patrí nepochybne do tejto skupiny. Nikdy nestratil styk s nami, no najmä pri každej príležitosti propagoval vo svete slovenskú architektúru, staršiu i novšiu.“

Pri písaní *Návratov odídených* sa Štefan Šľachta dostal do situácie, keď mal zostaviť do knižnej publikácie jeden z takmer stovky profilov architekta, ktorého „pozná, ale aj nepozná“. Boli spolužiakmi, no ich profesionálne cesty sa po niekoľkých rokoch rozišli. Peter Lizoň odišiel roku 1968 na študijný pobyt do USA a natrvalo sa tam usadil.

Poznal ho predovšetkým z osobnej stránky. „Študiá na vtedajšej Fakulte architektúry a pozemného staviteľstva v Bratislave roku 1956 sme začínali oddelene (jeden architektúru, druhý pozemné staviteľstvo). Kontakt študentov bol však oveľa bližší, ako je teraz. Bývali sme spolu, spoločne sme viedli ‚vojnu‘ a často sme i spolu pracovali. Okrem toho sme spolu aj športovali. Nie však celkom spolu, lebo Peter bol päťbojár a plavec, ja basketbalista. P. Lizoňovi sa záujem o architektúru podarilo naplno realizovať až roku 1961, po skončení fakulty pokračoval na štúdiách na Vysokej škole výtvarných umení – oddelení architektúry u prof. Dušana Kuzmu. Tu sa prejavil ako talentovaný architekt s dostatočným rozhľadom a tvorivými schopnosťami. Po skončení štúdia odchádza ako akad. architekt pracovať na ČSAV – Ústav stavebníctva a architektúry v Bratislave, kde sa venuje vedeckovýskumnej práci pod vedením T. Zalčíka aj E. Hrušku a E. Belluša. Roku 1965 dostal ponuku na štipendium na Pensylvánskej univerzite. Bola to príležitosť oboznámiť sa s podmienkami architektúry v USA, výrazne odlišnými od situácie u nás. Peter Lizoň túto možnosť využíva. Invázia bratských armád roku 1968 a zmenené pomery vo vlasti ho prinútili zostať v USA.“

Začiatky v Amerike

Vydavateľstvo Matice slovenskej pripravuje do tlače spomienkovú knihu Petra Lizoňa. Má niekoľko pracovných názvov, jedným je *Moja cesta*, výstižnejším *Z Novosvetskej do Nového sveta*. Celkom na začiatku v nej píše: „Je jar roku 2013. Žijem na Floride s manželkou Tatianou v malom mestečku pri Golfskom zálive. Teším sa modrej oblohe a zelenej kvitnúcej prírode pri azúrovom mori s čarovnými západmi slnka. Rozkvitnuté jazmínové kríky nám šíria vôkol sladkú vôňu. Mocking bird (imitujúci iných vtákov) a červení kardináli veselo spievajú a čajky džavocú. Cesta sem bola plná zážitkov a nových skúseností. Na spolupútnikov mám pekné spomienky.“

Ani jeho začiatky v USA však neboli celkom jednoduché, no zaiste zaujímavé. Dostal príležitosť študovať na Pensylvánskej univerzite, kde prednášali viacerí profesori, ktorých tvorbu spoznával už doma. Bol medzi nimi

Slávnostné odovzdávanie Ceny Ladislava Hudeca: O tvorbe oceneného hovorí tajomník SAS Peter Mikloš, zľava sedia Ján Bahna, Peter Lizoň so svojou manželkou, vpravo Štefan Šlachta

Louis Kahn so svojou nezabudnuteľnou metaforickou obraznosťou, ktorou pobádal študentov na vlastné uvažovanie a hľadanie východísk a ciest, ktoré sú im osobne najbližšie. „Navrhovanie a projektovanie v ateliéri nášho profesora sa začínalo podrobným výskumom zadania, typológie pozemku a jeho okolia, histórie, spoločenského, kultúrneho, politického, klimatického kontextu. Nabádal nás, aby sme hľadali podstatu veci, ktorá určí základnú ideu. Tak ako projektovanie, aj pedagogická činnosť boli neoddeliteľnou súčasťou Kahnovho života. Hlboko pociťovaná potreba." Pri doktorandskej dizertácii bol Lizoňovi školiteľom dekan univerzity G. Holmes Perkins. Keď spoznal jeho záujem o funkcionalistickú architektúru, o ruský konštruktivizmus a zmeny, ktoré priniesol socialistický realizmus, navrhol mu, aj s ohľadom na jeho znalosť ruštiny, aby urobil výskum a analyzoval architektonické súťaže na *Palác Sovietov* v prvej tretine 20. storočia a ideologické zmeny, ktoré nasledovali neskôr. Po obhajobe dizertácie publikoval túto tému v publikácii *Palác Sovietov – vzor pre architektúru v SSSR*, ktorá vyšla v dvoch vydaniach.

Peter Lizoň v Amerike projektoval viaceré diela a ako pedagóg učil na viacerých amerických univerzitách aj na školách v iných štátoch. Bol prvým pedagógom v Amerike, ktorý pripravil a prednášal predmet architektúra a urbanizmus v strednej Európe s dôrazom na československú avantgardu. Bolo to v rokoch, keď v Československu platilo, že kto z našich občanov v zahraničí nepočúvol príkazné nabádania vládnej moci na návrat domov ani roku 1970, ten sa vedome vzdával možnosti urobiť tak neskôr bez hroziacich sankcií. Medzi svetom nazývaným socialistický a tým kapitalistickým zostali až do konca roku 1989 drôtené zátarasy strážené „ľudovodemokratickou" armádou. Na Petra Lizoňa tento zákaz platil dovtedy, kým po dlhých rokoch čakania získal občianstvo Spojených štátov. Potom sa stretol aj so Štefanom Šľachtom, ale najprv mimo Slovenska, v Sofii na medzinárodnom podujatí architektov. Ten dopĺňa, že Lizoň má veľkú zásluhu na tom, že roku 1982 v prvom prehľade svetovej architektúry v *AIA Journal* prezentoval tri príklady bratislavskej architektúry, AIA udelila čestné členstvo prof. Vladimírovi Karfíkovi ako prvému z našich architektov, organizoval cestu našich architektov do USA i návštevu amerických profesorov do Bratislavy, kde diskutovali o humanizácii veľkých sídlisk. „Na kongrese AIA v Chicagu sme sa s jeho pomocou skontaktovali s mnohými dôležitými osobnosťami a inštitúciami. Vďaka nemu sa rozbehla spolupráca University of Tennessee a VŠVU, výstava slovenskej architektúry putuje po univerzitách v USA. Slovenská architektúra má v Petrovi Lizoňovi nielen amerického člena Spolku architektov Slovenska, ale aj dobrého vyslanca našej architektúry v USA," dodáva prof. Štefan Šlachta.

Historicky prvé ocenenie

Spolok architektov Slovenska (SAS) sídli v Bratislave v Balassovom paláci na Panskej ulici. V Sieni Dušana Jurkoviča organizuje výstavy, autorské prezentácie, konajú sa v nej pracovné i slávnostné podujatia. V novembri v nej po prvý raz udeľovali Cenu Ladislava Hudeca. Prezident SAS prof. Ján Bahna ju odovzdal 75-ročnému profesorovi a tvorcovi Petrovi Lizoňovi za jeho výnimočné architektonické pôsobenie v zahraničí. Pripomenul, že po absolvovaní bratislavských štúdií stihol pred odchodom do USA v tomto meste okrem iného realizovať športoviská pre Vysokú školu ekonomickú, interiéry pre Živnostenskú banku či výstavu Zlatnícke cechy v Rytierskej sále na Bratislavskom hrade. Na Ústave stavebníctva a architektúry SAV pracoval na výskumných úlohách. Bol spoluzakladateľom a prvým redaktorom časopisu Architektúra a urbanizmus. Publikoval v odborných periodikách i v dennej tlači, pripravoval relácie pre televíziu a rozhlas. Roku 1997 mu jeho alma mater, Fakulta architektúry STU, udelila titul doctor honoris causa za celoživotné úspechy v umení, vede a technike a roku 2002 ho menovala hosťujúcim profesorom. V školskom roku 2006 – 2007 prednášal v anglickom jazyku v rámci programu Socrates-Erasmus zahraničným študentom zo sesterských univerzít Európskej únie.

V poslednom období Peter Lizoň študoval život a dielo slovenského Američana Ladislava Radu (narodil sa roku 1909 v Čadci, zomrel roku 1993), ktorý bol úspešným architektom americkej architektúry 20. storočia. Spolok architektov Slovenska prezentoval v októbri 2011 v Bratislave retrospektívnu výstavu životného diela Ladislava Radu nazvanú Princípy architektúry sú absolútne. Na jeseň 2012 ju inštalovali v galérii hlavného stanu American Institute of Architects a potom v galerijných priestoroch Veľvyslanectva SR v hlavnom meste USA Washington, D. C. Na jar 2013 putovala výstava do Československého klubu vo Fort Loterdale na východnom pobreží Floridy.

Dušan Mikolaj
Foto: autor

V tristoročnej Irši

Nedostatok a neúrodnosť pôdy a celkové zhoršenie sociálnych podmienok v severných slovenských stoliciach Uhorska v čase veľkých osídľovacích akcií, ktoré nastali po satumarskom mieri (1711), umožnil Slovákom v ich sťahovaní pokračovať ďalej južným smerom. Už koncom 17. a začiatkom 18. storočia sa po Novohradskej stolici začali usádzať aj v Peštianskej stolici. Aj tá ostala po vyhnaní Osmanov vyľudnená, s rozľahlými a neobrábanými roľami. Popri osídľovacích akciách kráľovskej komory na svoje majetky pozývali aj zemepanské rodiny. S prisťahovalcami uzatvárali osadnícke zmluvy.

Súvislé slovenské osídlenie na začiatku 18. storočia z Novohradskej stolice prechádzalo aj západnou vetvou. Do polovice storočia sa okolo uhorskej metropoly vytvoril veniec slovenských osád. Tvorili takmer štyridsať percent všetkých osád. Podľa Lexikónu z roku 1773 v Peštianskej stolici existovali dva slovenské ostrovy. Menší, vytvorený zo západnej vetvy na pravom brehu Dunaja, bol osídlený prevažne katolíckym obyvateľstvom. Veľký, nazývaný Kerepešský ostrov, sa tiahol od okrajovej časti Budapešti – Kerepešu juhovýchodným smerom až po Albertiršu a bol osídlený prevažne evanjelickým obyvateľstvom. Do neho patria hlavne mestá a obce Cinkota (teraz XVI. obvod Budapešti), Čemer, Kerestúr, Veľká Tarča, Domoň, Asód, Maglód, Demrov, Menďa, Peterka, Bíňa, Pilíš, Tapiovský Svätý Martin, Alberti a Irša.

Terajšie dvanásťtisícové mesto Albertirša sa skladá z dvoch do roku 1950 samostatných a blízkych obcí – Alberti a Irše. Dnes tvoria urbanistický celok a len miestni obyvatelia vedia, ktorá ulica ich rozdeľuje. Obidve časti mesta majú dodnes svoje evanjelické cirkevné zbory, kostoly a cintoríny. Vo všetkých spomenutých obciach sa o ich vzdelanosť a duchovný život od prvopočiatku starali evanjelickí učitelia, farári a notári, ktorí pochádzali zo Slovenska, ale neskôr sa tam už narodili mnohí ďalší významní Slováci. Spomeňme, že napríklad v Alberti sa narodil agrárny reformátor Uhorska Samuel Tešedík, jazykovedec Štefan Jančovič, v Domoni národný buditeľ Štefan Koreň, v Maglóde spisovateľ Ondrej Seberíni, v Bíni spisovateľ Žigmund Paulíni-Toth... V Cinkote pôsobili superintendent Pavol Jozeffy, spisovatelia Juraj Ribay, Pavol Valaský, ornitológ Ján Šalamún Petian, v Asóde spisovateľ Michal Bosý, v Pilíši a Irši spisovateľ Pavol Michalko.

Takmer plných dvesto rokov sa bohoslužobný život a vzdelanosť tunajších evanjelikov viedli v slovenskom materinskom jazyku. Svedčia o tom aj zachované dokumenty, najmä protokoly cirkevných zborov vedené v slovenčine. Podobne to bolo aj v ďalších uvedených obciach.

Dvojité oslavy v Albertirši

Kým Slováci v časti Alberti oslávili svoj tristoročný príchod pred dvoma rokmi, rok 2013 bol trojstým jubilejným pre Iršu. Keďže v roku 2013 dôvod na ďalšie jubilejné oslavy mali aj v Alberti, obidve časti sa dohodli na rovnakom dátume. V nedeľu 15. septembra albertskí evanjelici pripravili jubilejnú slávnosť na počesť 20. výročia založenia a výstavby novej základnej evanjelickej školy, ktorej iniciátorom bol farár a jej prvý riaditeľ sarvašský rodák Michal Rosík (pôsobil tam polstoročie a roku 2006 aj umrel). Súčasťou jubilejnej slávnosti bolo otvorenie školského ihriska, výstavy o tridsaťročnej existencii školy, ktorú navštevuje 220 žiakov a v interiéri školy odhalenie umelecky stvárneného reliéfu zakladateľovi školy Michalovi Rosíkovi, po ktorom pri tejto príležitosti školu pomenovali. Na želanie prítomnej manželky Melity Rosíkovej zaspievali prvý verš piesne zo starého kancionála Tranoscia Kde si môj premilý Ježiš Kristus?, ktorá mala citovú väzbu na rok 1952, keď prišiel do Alberti nový farár Michal Rosík a počas návštev cirkevníkov si overoval aj ich znalosť slovenčiny. Spý-

tal sa, ktorú pieseň si môžu spoločne spamäti zaspievať. Vybrali si práve spomenutú pieseň. A keď ju dospievali, nadšení domáci povedali: Pán farár, vy tu už zostanete naveky. A tak sa aj stalo.

Z histórie Irše

Roku 1713 priviedol miestny zemepán Ondrej Varačkai (Váracskay) pre svojich evanjelických poddaných farára Mateja Koníčeka z novohradského Uhorského. Ten tam účinkoval do roku 1732. Po ňom sa až do súčasnosti vystriedalo 22 farárov, do začiatku 20. storočia všetci viedli bohoslužby po slovensky. Do roku 1948 mal cirkevný zbor svojich 13 učiteľov kantorov. Medzi prvými slovenskými poddanskými priezviskami v Irši pred rokom 1720 boli Melicher, Makan, Oravec, Paulík, Remenček, Slivka, Turčan. Z tých už v prvých rokoch viacerí odišli južným smerom na Dolnú zem. Až do súčasnosti prevládajú mená Čelovský, Dobrovolný, Kalina, Kamenár, Koška, Koštialik, Lešťák, Lipták, Móťovský, Petro, Piecka, Slovák, Sokola, Srnka, Turček, Vrabec, Zátrok.

V jednej z priľahlých budov kostolného komplexu bola inštalovaná a otvorená výstava približujúca prierez tristoročnej histórie cirkevného zboru, nechýbali medzi nimi najstaršie knihy Tranoscia vydané v slovakizovanej češtine. Celkovú históriu cirkevného zboru v kostole zhrnul a hostí z rôznych častí Maďarska, najmä tých, kde žijú Slováci, a osobitne hostí zo slovenského Novohradu (Dolné Strháre, Pôtor) privítal zástupca dozorca cirkvi Matúš Dobrovolný.

Zo skutkov Pavla Michalka

Keďže pri Pešti vo viacerých obciach osídlených Slovákmi pôsobil a po slovensky účinkoval učiteľ, farár a významný literát slovenského národného obrodenia Pavel Michalko (1774 – 1825). Matičiar z Dolných Strhár a člen Literárnej spoločnosti A. H. Škultétyho vo Veľkom Krtíši Ján Labát položil na iršanskom evanjelickom cintoríne k pomníku Pavla Michalka veniec so slovenskou trikolórou. Aj keď v Alberti a Irši slovenčinu ovláda už iba zopár jednotlivcov, organizátori a hostia vo svojich vystúpeniach a príhovoroch slovo Slovák a slovenský na moje prekvapenie vyslovovali často.

Pavol Michalek patrí do skupiny ľudovýchovných osvietencov, literárne činných najmä v počiatkoch národného obrodenia. Slovenské encyklopédie a biografické slovníky uvádzajú nesprávne rok jeho narodenia 1752 a aj miesto Važec je iba pravdepodobné (za miesto jeho pôvodu sa v niektorých dokumentoch publikovaných v Maďarsku uvádza Starý Smokovec, hoci toto tatranské mesto v tom roku iba vznikalo). Moje osobné zistenia v miestach jeho pôsobenia v Pilíši a Irši hovoria, že sa narodil roku 1774 (potvrdzuje to nápis na jeho pomníku aj údaj v matrike). V iršanskej matrike zomrelých je z roku 1825 po latinsky písaný záznam, že 23. februára zomrel vo veku 51 rokov bývalý pilíšsky učiteľ a od roku 1821 iršanský farár Pavel Michalko. Smútia za ním jeho vdova Terézia, synovia Karol a Ján a dievča Zuzana.

Svoje učiteľské povolanie začal vo Važci a Nemeckej Ľupči (teraz Partizánska Ľupča). Z Liptova bol roku 1800 peštianskym seniorátom pozvaný za evanjelického učiteľa medzi Slovákov do okolia Pešti. Jeden rok odslúžil v Tapiovskom Svätom Martine a na jeseň 1801 prešiel učiť medzi Slovákov do Pilíšu, kde učil plných dvadsať rokov. Tam sa aj oženil s dcérou svojho nadriadeného, farára Pavla Bartholomaeidesa (1764 – 1834). Od začiatku svojho pôsobenia medzi tunajšími Slovákmi, kde všetky tri za sebou idúce dediny Pilíš, Alberti a Irša boli v tom čase výlučne osídlené jeho súkmeňovcami, mal k nim ako evanjelický učiteľ blízko, dokonale poznal ich ťažký život poddaných, povahu, ľudové zvyky a obyčaje. Aj keď žiakov vyučoval v ich rodnej zrozumiteľnej reči, učiteľské zápisy a svoje diela písal v slovakizovanej češtine – bibličtine. Zastával aj funkciu školského dekana škôl pilíšskeho obvodu.

Hneď po príchode do Pilíša vyšlo roku 1802 v Bratislave jeho najvýznamnejšie dielo s prírodovedným obsahom a názvom *Rozmlouvání učitele s nekolika sedláky o škodlivosti pověry*. Pôvodným editorom knihy bol Michal Institoris Mošovský. Michalko ju pre zrozumiteľnosť pre Slovákov viac písal po slovensky (dielo z českého originálu preložil Ján Haras, doslov napísal Jozef Ambruš a v reedícii ho vydal Tatran, Bratislava, 1977). Učiteľské vedomosti a skúsenosti zúročil v ďalšom diele s názvom *Fyzika, aněb Učenj o Přirození*. Kniha vyšla roku 1819

v Budíne a bola prvou príručkou, učebnicou fyziky napísanou vo vtedy používanom jazyku evanjelických Slovákov. Obsahovala poznatky o ľudskom tele, zemi, vode, povetrí, ohni, elektrine, hviezdach, používali ju ešte dvadsať rokov po jeho smrti.

Michalko ako dlhoročný učiteľ medzi Slovákmi v Pilíši a okolí pozoroval a zaznamenával aj národopisné údaje. Roku 1815 popísal slovenskú svadbu s názvom *Spůsob pítání a odávaní nevěst*. Zbieral aj ľudové piesne, ktoré chcel pôvodne vydať v Pešti v tlačiarni G. Ruttkaya, ale potom sa rozhodol poslať dve zbierky Jánovi Kollárovi do jeho *Národních zpievaniek*. Ako uznávaná osobnosť nechýbal medzi členmi *Učenej spoločnosti banského okolia* v Banskej Štiavnici, ktorej zakladateľom bol Bohuslav Tablic.

JÁN JANČOVIC

FOTO: AUTOR

Vladimír Škuta st.

Mária Škutová

Peter Škuta

Ak by na Slovensku existovala súťaž *Fotografuje celá rodina,* pravdepodobne by ju vyhrala rodina Škutovcov z Liptovského Hrádku. Hlava rodiny: Vladimír, neskôr sa na cestu fotografie vydali jeho manželka Mária a synovia: Peter a Vladimír. Toto leto mali v Liptovskom Mikuláši prvú spoločnú výstavu. Nazvali ju *Štyri cesty.*

Vladimír Škuta starší začal fotografovať v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Inšpirovala ho krása liptovskej krajiny, tváre ľudí, ich osudy. Bol redaktorom okresných novín, dokumentoval život ľudí v Liptove. Istý čas pracoval v Slovenskej televízii v Bratislave ako technik prenosového voza, stal sa členom bratislavského fotografického klubu Roland. Jeho tvorivý profil formovali František Tomík, Vladimír Vorobjov a Miroslav Vojtek. V Liptovskom Hrádku žije natrvalo od roku 1980. Je zakladajúcim členom tamojšieho Art štúdia, od roku 1978 je členom Zväzu slovenských fotografov, od roku 2007 predsedom mimoriadne agilného Liptovského esperantského klubu. V súčasnosti sa najviac venuje reportážnej a jaskyniarskej fotografii. Je vášnivý turista a cestovateľ. Roku 2008 bol členom expedície Sopky Ázie. Unikátne fotografie vytvoril v tureckom Ararate a iránskom Damavande. Za kolekciu týchto snímok získal 1. miesto v prestížnej svetovej súťaži Adrenfoto 2009. Prezentoval sa

Fotografuje celá rodina

na viac ako dvesto výstavách, popri Slovensku vystavoval napríklad na Kube, v Nemecku, Poľsku, Rusku, Anglicku, v Českej republike. Za svoju fotografickú tvorbu získal viaceré ocenenia, najviac si váži z celoslovenských výstav AMFO v Martine v rokoch 1997, 1979 a 1980.

V minulom roku spolu so synom Petrom pravidelne navštevovali cigánsku osadu v Pribyline, aby vydali svedectvo o našich spoluobčanoch, ktorých život je stále zahalený mágiou slobody a svojrázneho života. Syn Peter sa fotografii venuje intenzívne od roku 2005. Zúčastňuje sa na súťažiach na regionálnej, národnej a medzinárodnej úrovni, kde získal viacero ocenení. Je členom Zväzu slovenských fotografov a jeho fotografie boli vystavené aj na prestížnych salónoch v Českej republike, Číne, Francúzsku, Srbsku či vo Veľkej Británii. Prvú samostatnú autorskú výstavu mal roku 2010 v Liptovskom Hrádku, o rok nato samostatne vystavoval v Bratislave.

Mária Škutová mala podstatne menej času na fotoaparát ako muži v jej rodine. Musela sa venovať zamestnaniu i práci v domácnosti. Jej talent, umelecké snaženie i trpezlivosť priniesli svoje ovocie. Venuje sa najmä reportážnej a krajinárskej fotografii. Aj ona je členkou Zväzu slovenských fotografov, pravidelne sa zúčastňuje na domácich fotosúťažiach či prestížnych medzinárodných prezentáciách FIAP, Medzinárodnej federácie fotografického umenia. Rovnako ako muži v jej rodine vystavovala v mnohých mestách na Slovensku, v Českej republike, Poľsku, Anglicku a iných štátoch. Z ocenení si najviac váži vlaňajšie prvé miesto v medzinárodnej súťaži *Liptov vo fotografii.*

Sú ľudia, ktorí majú tituly pred menom i za menom. Z nich vieme vyčítať, akej profesii sa venujú. Vladimír Škuta mladší má za menom tajomný titul QEP (Qualifield European Profesional Photographer). Získať ho je mimoriadne náročné, na Slovensku sa ním pýši iba osem tvorcov. Uchádzačom z celej Európy ho udeľujú v Bruseli. Získanie certifikátu QEP znamená, že jeho nositeľ je osobnosťou, pre ktorú je fotografické umenie poslaním. Škuta mladší pôsobí v Bratislave, špecializuje sa na tvorbu v ateliéri a venuje sa najmä reklamnej fotografii. Vo voľnom čase fotografuje ľudí v ich prirodzenom prostredí. Je členom Asociácie profesionálnych fotografov Slovenskej republiky. Za výsledky voľnej tvorby získal viac ako tridsať ocenení, okrem iných Národnú cenu a cenu FIAP. Absolvoval sedem samostatných a dvanásť kolektívnych výstav.

Piaty člen rodiny, dcéra Mária, sa venuje dokumentárnej tvorbe, fotografuje najmä svoje deti. A robí to výborne. Na fotosúťažiach sa nezúčastňuje, jej fotografie sa objavujú vo fotografických portáloch na internete.

Každý z talentovanej a úspešnej rodiny liptovských fotografov kráča svojou vlastnou cestou, má svoj nenapodobiteľný, charakteristický rukopis. Škutovci sa neangažujú kvôli cenám zo súťaží ani pre peniaze. Fotografujú pre radosť, vlastnú i pre radosť iných. Prinášajú autentické posolstvo o živote, obohacujú naše videnie a cítenie. Stretnúť sa s výsledkami ich tvorby na Slovensku či v zahraničí je mocný zážitok.

Štefan Packa
Foto: archív

Hronského
Život bez oddychu

Hlavné pracovisko Matice slovenskej pre styk a spoluprácu so zahraničnými Slovákmi a slovanskými Maticami – terajšie Krajanské múzeum MS – sa postupne začalo formovať už od roku 1920. Jeho funkciu spočiatku plnil zahraničný odbor Slovenskej ligy pôsobiaci v Bratislave. Po skončení II. svetovej vojny sa Slovenská liga zlúčila s MS a vytvorila nové pracovisko – Zahraničný odbor MS. Roku 1953 ho premenovali na Krajanský odbor, ktorého kompetencie od roku 1983 prevzal Československý ústav zahraničný v Prahe. Roku 1968 sa do štruktúry MS včlenil Ústav pre zahraničných Slovákov. Po jeho zatvorení roku 1994 ešte v tom istom roku bolo zriadené Krajanské múzeum MS, s prvým riaditeľom Claudom Balážom. Počas roku 2011 KM MS presídlilo z Bratislavy do Martina. Približne od polovice toho roku zaradilo medzi svoje činnosti aj sprístupňovanie a lektorovanie stálej expozície venovanej životu a dielu J. C. Hronského.

Expozícia sa nachádza v autentických priestoroch spisovateľovho domu, budovala sa postupne najmä z archívnych materiálov Matice slovenskej (knihy, fotky, archívne dokumenty – listy, spisy, výtlačky časopisov) a z vecnej pozostalosti po J. C. Hronskom. Časť Hronského osobnej pozostalosti získala MS roku 2007 a v novembri 2008 ju skompletizovala. Ďalšie zbierky získala od žijúcich potomkov spisovateľa i z osobných archívov a celoslovenských inštitúcií. Vecné pamiatky, ktoré sú v expozícii vystavené, zozbierali a poskytli viaceré strediská, napríklad Slovenská národná knižnica, Vojenský historický ústav v Bratislave či Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene.

Stálej expozícii predchádzali viaceré príležitostné výstavy MS k životu a dielu Hronského (napr. *Život bez domova*, *Tvorivo kráčať žitím*, *Zahraničná MS*). Dom J. C. Hronského na Hviezdoslavovej ulici č. 5 v Martine MS postupne rekonštruovala. Stála expozícia bola v ňom otvorená 4. októbra 2010. Vychádzajúc z Hronského životných osudov dostala názov *Život bez oddychu*. Najprv verejnosti sprístupnili výstavu v prízemných priestoroch domu, neskôr k nej pribudli expozičné priestory na

poschodí. Dnes KM MS ponúka modernú a vysoko esteticky hodnotnú expozíciu, realizovanú podľa grafických návrhov Jána Novosedliaka.

Dom Hronského navštevujú prevažne školské exkurzie, ale i jednotlivci a široká, nielen slovenská, verejnosť. Od začiatku roku 2012 až dosiaľ (október 2013) sa v ňom vystriedalo 7 666 návštevníkov. Z hľadiska archívnych materiálov expozícia ponúka fotodokumentáciu celého života J. C. Hronského (rodinné fotografie, portréty, osobné fotografie, svadobné fotografie, fotografie z vojenskej služby, z čias jeho učiteľského či matičného pôsobenia, fotografie z emigračných zastávok – z Rakúska, Bavorska, Talianska a Argentíny). Okrem fotografií sú v expozícii vystavené Hronského osobné dokumenty – vysvedčenia, legitimácie, vymenovávacie dekréty, ďakovné listy, osobná korešpondencia či mnohé úradné vyhlásenia. Medzi listinnými exponátmi nájdeme aj jeho rukopisy (rozpracované prozaické diela i úradné dokumenty). V prízemnej časti expozície sú vystavené aj dva panely kníh, ktoré predstavujú zbierku jeho knižnej tvorby pre deti a mládež a pre dospelých. Celá výstava je doplnená Hronského výtvarnými prácami: nájdeme tu jeho akvarely, repliky vitráží, keramické výrobky dekorované jeho rukami, výtvarné učebné pomôcky, návrhy na pohľadnice a rozličné vzory textílií, kobercov, gobelínov a záclon.

Z trojrozmerného dedičstva sú v expozícii vystavené Hronského osobné žolíkové karty, modlitebná knižka z roku 1892, pohárik zo striebornej svadby, darčekové balenie holiacej súpravy, ktorú dostal ako správca MS pri návšteve v USA, vreckové a závesné hodinky, čierny ruženec – dar od manželky Valérie, vrecúško z relikviou, ktoré získal pri návšteve Kostola sv. Františka z Assisi, otvárač na listy, dózu na cigarety, svätý obrázok, krížik, ktorý mali manželia Hronskí zavesený dlhé roky nad posteľami, vyšívanú vreckovku, ktorú dostal spisovateľ od mamy či kroj jeho manželky Valérie.

Návštevníci môžu vidieť aj film o živote a diele Hronského. V zrkadlovej 3D miestnosti zas vie mladších žiakov zaujať sfilmovaný literárny príbeh *Budkáčik a Dubkáčik* a na poschodí sú nainštalované dva dataprojektory, cez ktoré možno sledovať Hronského sentencie či prezentáciu jeho literárnej a výtvarnej tvorby. Pre žiakov sme v tomto roku pripravili prezentácie k Hronského dielam pre najmenších, máme k dispozícii literárnu hodinu na tému *Jozef Mak*, hodinu k povestiam Hronského a hodinu dejepisu k matičným dejinám. Výklad a prezentácie sú doplnené pracovnými listami pre žiakov základných škôl, pre starších žiakov a dospelých Matica vydala katalóg k životu, dielu a expozícii venovanej J. C. Hronskému. Pripravili sme scenár na besedu s Hronského neterou M. Maculovou a autorom monografií o Hronskom A. Maťovčíkom, ktorú sme v spolupráci s IÚ natočili. Nakrútili sme aj nový, krátky film – spomienkové rozprávanie M. Maculovej v dome J. C. Hronského. Žiaci si môžu vybrať aj film týkajúci sa života Hronského *Tvorivo kráčať žitím*. V Dome J. C. Hronského máme uložené aj zahraničné zbierkové fondy, najmä zahraničné slovenské periodiká, knihy, bulletiny, pozvánky i audiovizuálny materiál, ako napr. VHS, CD, filmy, magnetofónové pásky, diapozitívy, diskety, DVD.

Kanadský „Štefan Furdek“

Začiatkom leta sme si pripomenuli 90. výročie narodenia národovca Mons. Františka J. Fugu. Významný kňaz, vydavateľ, agitátor slovenského života na severoamerickom kontinente, tretí predseda Zahraničnej Matice slovenskej, autor návrhu súčasnej slovenskej zástavy sa narodil 9. júna 1923 v zemplínskej obci Vinné. Zo svojho rodičovského prostredia si odnášal silné náboženské presvedčenie i hlboký pronárodný cit. Od raného detstva inklinoval k náboženstvu, rád chodieval do kostola, miništroval a oslavoval cirkevné sviatky. Tak orientoval i svoj profesijný život, vďaka čomu svoju prácu pretavil na srdcumilé celoživotné poslanie.

Základné vzdelanie získal vo Vinnom, strednú školu vychodil v Michalovciach. Vysokoškolské štúdiá (filozofiu a teológiu) absolvoval najprv v Bratislave, Košiciach a neskôr ich dokončil v Taliansku, kde bol v roku 1950 vysvätený za kňaza. Hneď na druhý deň samostatne viedol omšu. Na oslovenie profesora Michala Lacka sa rozhodol, že bude ochotne pomáhať gréckokatolíkom v Kanade. Postupne si osvojil byzantský obrad a od 25. apríla 1954 začal organizovať slovenský gréckokatolícky život v Hamiltone.

Národná misia

Tam začal svoju dlhoročnú národnú misiu. Budoval ju doslova od základného kameňa. Najprv vlastnými silami vystaval Osadu Uspenia Panny Márie, neskôr za pomoci 35 slovenských rodín zriadil pútnickú svätyňu a angažoval sa vo výstavbe slovenského kostola a fary. Verejnosť však Mons. Františka J. Fugu vníma najmä ako národovca a šíriteľa slovenskej kultúry na americkom kontinente. V hale pod kostolom usporadúval stretnutia Kanadskej Slovenskej ligy, oslavy štátneho sviatku prvej Slovenskej republiky či festivaly slovenskej mládeže. Pod jeho správou sa kanadský Hamilton premenil na slovenské kultúrne centrum.

Keď bol v januári 1957 prvým gréckokatolíckym biskupom O. Michalom Rusnákom prijatý do torontskej diecézy, zaujal ho nábožensky orientovaný časopis *Mária*. Počas prvých dvoch rokov do neho prispieval a redigoval ho, neskôr sa stal jeho šéfredaktorom, ba dokonca ho začal i tlačiť. Dalo by sa povedať, že sa stal jeho osobným časopisom. Do slovenského kultúrneho diania zasahoval vlastnou účasťou

na podujatiach, mnohými článkami publikovanými v *Slovákovi v Amerike*, *Kanadskom Slovákovi*, *Márii* či *Jednote* a vysielaniami na kanadských rádiových staniciach. Ako jeden z prvých Slovákov žijúcich v Kanade mával od roku 1962 päťminútové vstupy v slovenskom vysielaní rozhlasu *Niagara Falls*.

Vydavateľ a tlačiar

To však bola iba predzvesť jeho vrcholných zásluh v rozvoji slovenskej otázky v Amerike. Popri práci kňaza si dobre uvedomoval silu printových médií – časopisov i knihy. Vedel, že by bolo nanajvýš vhodné, aby Slováci mali vlastný časopis i vydavateľstvo. Preto jedným z jeho najdôležitejších činov bolo vybudovanie nakladateľstva v Hamiltone. V ňom začal postupne vydávať pohľadnice, kalendáre, časopisy i knihy. Sám publikácie redigoval, sádzal texty, tlačil ich i expedoval.

Takto vytlačil i prvú modlitebnú slovenskú knihu *Spas svoju dušu* (1959). „Obsah som si vysádzal na verityperi. Robil som, čo som len mohol, lebo nijakých fondov som nemal. Keď som už mal hotové jednotlivé stránky, nechal som si urobiť jednotlivé fotostatické platne. Vysúkal som rukávy a pekne som sa dal do tlačenia. Cez deň mi to nijako nešlo, lebo na fare, ktorá bola ukončená už v decembri 1957, som bol stále a stále vyrušovaný, ako to na farskom úrade býva. Tu nebolo iného východiska, ako sa dať do tlačenia v čase, keď telefóny nevyrušujú už ani farára, a to bolo po 11. hodine v noci. Robil som dotiaľ, dokiaľ som vládal stáť a riadiť svoj malý ofsetový stroj. Mnoho ráz už bolo nad ránom. Vtedy začali sa papiere zadierať v stroji. Keď som dal viac vody do vlhčiacich valcov, zrazu sa skrúcali stránky od vlhkosti. Neraz od únavy už mi neslúžili prsty i chytilo mi ich do stroja. Po takejto nehode niekoľko dní som prerušil tlačenie, ale potom opäť som sa pustil do práce, dokedy som ju neskončil. Tlačenie modlitebnej knihy trvalo mi tri mesiace v najhorúcejších mesiacoch od druhej polovičky júla až do polovičky septembra," spomínal na to po čase.

Azda najviac ho preslávilo vydanie monumentálneho trojzväzkového diela *Slovenská Otčina*, do ktorého na 1 652 stranách prispelo 29 autorov.

Predseda Zahraničnej MS

Dobre rozbehnutú pronárodnú činnosť Mons. F. Fuga korunoval v marci 1974, keď sa stal tretím predsedom Zahraničnej Matice slovenskej (ZMS). Slováci ju založili v Argentíne na podnet J. C. Hronského 30. augusta 1959 a pod jeho vedením mala záruky, že sa bude vyvíjať správnym smerom tak v kresťanskom, ako i národnom duchu. Avšak po jeho smrti a po smrti jej druhého predsedu Stanislava Mečiara sa na predsednícku stoličku nenašiel ani jeden vhodný kandidát. Po mnohých úvahách sídlo ZMS preniesli z Argentíny do Kanady a na jej čelo sa postavil František Fuga.

Medzi jeho najvýznamnejšie činy patril návrh na slovenskú zástavu. Aj keď nápadov vyrobiť slovenskú zástavu bolo mnoho, Fuga si ako prvý dal zostaviť jej umelecký návrh – trikolóru so slovenským znakom uprostred – a následne ju dal schváliť. Zástavu odsúhlasil Dr. Conrad, redaktor Kolégia *York Herald of Arms* v Londýne. Na počesť Slovákov a ich zviditeľnenia na americkom kontinente poslal americkému prezidentovi Ronaldovi Reganovi obraz Dr. Jozefa Cincíka, ktorý sám vytlačil ako vďaku za obranu Slovákov v Amerike. V rokoch 1983 – 1984 bola Zahraničná MS uznaná štátom za slovensko-kanadskú organizáciu. Takto mala právo existencie aj po odchode vtedajšieho vedenia a mala právo dediť v prípade, že pre ňu niekto zanechá majetok.

Obdiv a pokora

František Fuga spolupracoval s Kanadskou slovenskou ligou i so slovenskými kanadskými periodikami. Túto činnosť vykonával až takmer do svojej smrti. Keďže pracoval vo svojom vydavateľstve často i sám, z výparov a chemikálií dostal rakovinu hrdla i vnútorných orgánov. Aj napriek tomu, že mu lekári predpovedali iba dva roky života, žil dlhšie takmer o 13 rokov. Obdivoval Štefánika, Hlinku, Rázusa i Tisa. Na svojej fare v Hamiltone mal ich obrazy a portréty. Bol presvedčený, že božia sila mu zastavila jej priebeh, pretože orodoval a modlil sa za Dr. Jozefa Tisa.

Mons. František J. Fuga umrel 9. novembra 1987 vo veku 64 rokov. Na jeho poslednej ceste mu hrali hymnické piesne *Hej, Slováci* a *Kto za pravdu horí*.

Na Slovákov nezabudol ani po smrti. Chcel darovať 48-akrovú farmu Kanadskej slovenskej lige, aby sa mohla úspešne rozvíjať. To sa však úplne nepodarilo splniť kvôli nezhodne o majetkovoprávnych detailoch s KSL. A nezabudlo sa na neho ani na rodnom Slovensku. 17. a 18. júna 1994 sa uskutočnila konferencia za účasti významných činovníkov, umelcov i jeho rodiny. Predstavili na nej jeho život i dielo. Na jeho pamiatku vtedy odhalili v jeho rodnej dedinke bustu a o tri roky neskôr vznikla pamätná izba.

ZUZANA PAVELCOVÁ
FOTO: ARCHÍV

Adam Vlček
Foto: VMS

Knihy plné vôní a chutí

Koncom roka otvorilo Vydavateľstvo Matice slovenskej (VMS) svoju predajňu v Martine v priestoroch prvej tlačiarenskej budovy Neografie. Dovtedy bola umiestnená v bočnom trakte sídelnej budovy na Mudroňovej ulici, kde sa nemohla v plnej kráse ukázať vydavateľská produkcia niekoľkých stoviek publikácií tradičnej kultúrnej ustanovizne s aktuálnymi polygrafickými trendmi. V predvianočnom čase sa detskí čitatelia a ich rodičia osobitne tešili z rozprávkových, beletrizovaných príbehov či regionálnych povestí mapujúcich ústne odozvy miestnej histórie z mnohých oblastí Slovenska s výtvarne výpravným sprievodom a na čítanie všetkých generačných vrstiev.

Podobný záujem medzi dospelými vyvolávali publikácie doslova ladené na sviatočné dni, keď domáci pozývajú svojich blízkych a vítaných hostí k rodinnému stolu. Zora Mintalová-Zubercová sa medzi kmeňové autorky VMS zapísala práve svojou *Veľkou knihou slovenských Vianoc*, ktorou nás vracia do magickej atmosféry zimných sviatkov, zvykov a obyčají od príchodu sv. Martina „na bielom koni" po pochôdzky troch kráľov. Osobitnú pozornosť venovala významu a symbolike sviatočných jedál a nápojov, ktoré ľudia pripravovali v konkrétnych oblastiach Slovenska. Významná etnografka, odborníčka na materiálnu kultúru, bývanie, varenie a stolovanie je aj autorkou dvoch knižných zväzkov nazvaných *Všetko okolo stola*, v ktorých cez regionálnu históriu opisuje tradičné slovenské špeciality a receptúry, ktoré sú dodnes vítaným obohatením jedálneho lístka. V druhom pod názvom *Sladké zbrane žien* píše o „úlohe žien v dejinách i v domácnostiach, vybavení kuchýň, používaní potravín i pochutín pri varení".

Zdanlivo jednoduché jedlá našich predkov lákajú na spracovanie národopiscov, spisovateľov, kuchárov. Daniela Bednářová je napríklad autorkou knihy *V kuchyni kremnického baníka*. Vracia sa v nej do polovice 19. storočia, do jednej zo slovenských baníckych oblastí, zaznamenáva výročné sviatky a s nimi spojené domáce obrady. Ich prostredníctvom nás vovádza do robotníckeho domu, všíma si bývanie, osobitne kuchyňu „s komorou plnou voňavých lahôdok", pripravovaných z charakteristických potravín a prírodných prímesí na dochutenie jedál podľa pôvodných receptúr, so spôsobmi stolovania a stravovania. Medzi gurmánov praktizujúcich svoje vášne kuchárskym majstrovstvom patril už nežijúci Peter Ševčovič. V knihách *Z kuchyne starého Prešporka* a *Z kuchyne bohémskej Bratislavy* s beletrizujúcim majstrovstvom pri nekaždodenných receptoch zachytáva atmosféru vyhľadávaných viech, chýrnych reštaurácií, jedální vážených mešťanov s počestnými kuchárkami. A horúcou novinkou z tohto žánru je kniha Štefana Packu *Tatry na tanieri*. Do kuchýň tatranských hotelov a reštaurácií nás autor vovádza cez atmosféru tatranských hrebeňov a dolín s prvými horskými chatami, ich legendárnymi správcami, nosičmi zásob nad hranice lesov, s nekaždodennými hosťami, úsmevnými príhodami. Každý pohostinný objekt podtatranských osád od Štrbského Plesa po Tatranskú Lomnicu a od nej smerom k Tatrám Belianskym mal svojich nezabudnuteľných majiteľov, šéfov, hlavných i pomocných kuchárov, ktorí vyvíjali prinesené, miestne i vlastné recepty priam do „horských nebies".

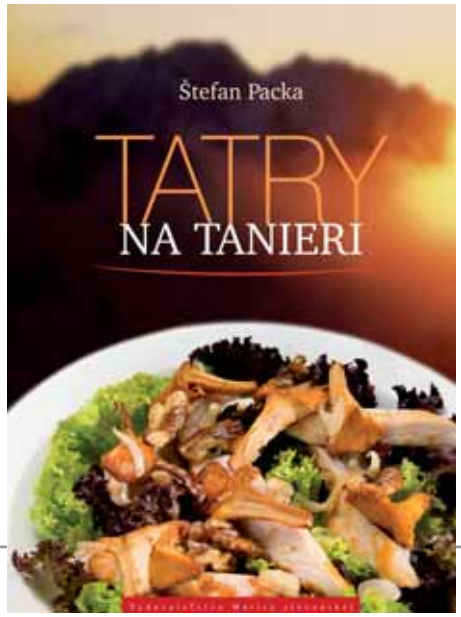

Štefana Packu sme v časopise Slovensko už predstavili, sústredili sme sa na líniu jeho výtvarných záľub a vlastnej tvorivosti s dominanciou koláže. Kniha *Tatry na tanieri* nie je jeho prvou „kuchárskou" a s ohľadom na plynúci čas možno poznamenať, že si ju začal načrtávať pred viac ako polstoročím (a podobne dlho sa gastronómii venoval – až po svoju záverečnú štáciu v Demänovskej doline pod hrebeňmi Nízkych Tatier). Už roku 1960 totiž prišiel za učňa do hotela Grand v Starom Smokovci. Tam i v ďalších zariadeniach tatranských oblastí vnímal omamné kuchynské vône, obdivoval na tanieroch dovtedy neznáme jedlá, obsluhoval skromných, vzdelaných i veľavýznamných hostí z rozličných častí sveta. Začínal študovať, aké nápoje sa k nim hodia, neskôr jedlá sám pripravoval, pričom sa nesnažil iba zasýtiť hladných. Pri používaní základných či dovážaných exotických potravín, ich netuctovej kombinácii s mnohorakými ingredienciami, pri starostlivej a zároveň tvorivej príprave sa málokedy spoliehal na povestnú „čerešničku na torte". Ba k overeným zavŕšeniam zdobiacim tanier s hotovým jedlom sa mu žiadalo pridať niečo, čo sám obdivuje na výtvarných dielach.

Inými slovami: kuchárske umenie je pre neho súbežne s každodennými potrebami príjemnou tvorivou činnosťou. A v podstate viac mojich už netreba dodávať, začítajte sa do Packových receptov sprevádzaných niekoľkými obrázkami. Desiatky ďalších sú starostlivo opatrené v jeho knihe *Tatry na tanieri*.

Tatranský hovädzí steak

Makové gule s maslovou krustou

Tatranský hovädzí steak
1 kg hovädzích steakov zo sviečkovice, 10 g oleja, 1 dl červeného vína, 150 g šampiňónov, 150 g brusnicového kompótu, 50 g paradajkového pretlaku, 80 g citrónu, soľ, korenie
Hovädzie steaky naklepeme, okoreníme, pokvapkáme citrónovou šťavou a necháme marinovať. Potom ich opečieme na grilovacej platni. Omáčku pripravíme tak, že do horúceho vína pridáme na tenké plátky nakrájané šampiňóny, pretlak, brusnice a dobre prevaríme. Do hotovej omáčky položíme horúci steak, na ktorý dáme plátok citróna a brusnicový kompót.

Jelenie na horalský spôsob
600 g jelenieho mäsa (výrez alebo pliecko), 75 g masti, 80 g cibule, 100 g mrkvy, 100 g zeleru, 100 g kukurice, 80 g sterilizovaných uhoriek, 150 g šampiňónov, 30 g paradajkového pretlaku, 2,5 dl kyslej kapusty, soľ, korenie, citrón, cukor
Na zeleninovom základe udusíme na kocky nakrájané mäso domäkka. Pridáme pretlak, na plátky nakrájané šampiňóny, uhorky a chvíľu podusíme. Zahustíme smotanou a dochutíme soľou, korením, cukrom, citrónom a horúce podávame.

Makové gule s maslovou krustou
400 g zemiakov, 120 g múky, 1 vajce, soľ, 100 g masla, 50 g cukru, 80 g maku
Zemiaky uvaríme v šupke, ešte teplé olúpeme a prelisujeme. Pridáme múku, soľ, vajce a vymiesime hladké cesto. Formujeme guľky rovnakej veľkosti a varíme v slanej vode asi 5 minút. Vyberieme, obalíme v maku a cukre a polejeme zohriatym maslom. Vhodný doplnok je jahodový toping.

Koktail štyroch syrov
100 g oštiepka, 100 g parenice, 100 g ementálu, 100 g enciánu, 2 jablká. Zálievka: 100 ml bieleho jogurtu, 2 cl brandy, 20 ml mlieka, soľ, korenie, petržlenová vňať na dochutenie
Syr nakrájame na kocky, pomiešame s jablkom pokrájaným na kocky a polejeme zálievkou. Koktail je vynikajúco namiešaný, preto si názov zaslúži. Je sviatočnejší, vznešenejší ako obyčajný šalát. Aj podávať ho môžeme ako koktail – v širokých sklených pohároch (miskách) na šampanské. Pri jeho príprave môžete použiť poriadnu dávku fantázie, koktailu tým neublížite. Okrem jablka môžete použiť aj iné ovocie. Ja som do neho vkomponoval aj dve sladučké hruštičky. Poviem rovno: nebol to zlý nápad!

Koktail štyroch syrov

Čučoriedkovník s vanilkovou polevou
4 vajcia, 1 vanilínový cukor, 400 g práškového cukru, 2 dl oleja, 3 dl mlieka, 500 g polohrubej múky, 1 kypriaci prášok do pečiva, 350 g čučoriedok.
Vanilková poleva: 0,5 l mlieka, 1 vanilkový puding a cukor podľa chuti
Žĺtky, práškový a vanilínový cukor zmiešame dokopy, pridáme mlieko, olej, preosiatu polohrubú múku s práškom do pečiva a nakoniec sneh z bielkov. Na vymastený a múkou vysypaný plech vylejeme pripravené cesto, posypeme čučoriedkami obalenými práškovým cukrom a pečieme v rúre vyhriatej na 180 °C asi 30 minút. Pri podávaní polievame jednotlivé kúsky koláča vanilkovou polevou.

Jelenie na horalský spôsob

Čučoriedkovník

Od Hronského k súčasným migrantom

Nová predajňa Vydavateľstva MS v Martine sa nachádza v priestoroch pôvodnej budovy Neografie

Pri odporúčaniach na koncoročné čítanie z diel našich krajanov z Vydavateľstva MS na prvé miesto kladiem dvanásťzväzkové Zobrané spisy J. C. Hronského. S ohľadom na ich publikovanie v zahraničí najmä tri posledné zväzky: *Cesta slovenskou Amerikou*, v ktorej príchod neveľkej matičnej delegácie roku 1936 medzi našich krajanov je citovou symfóniou a zároveň nehasnúci príklad koncepčnej a vytrvalej práce inštitúcie, podnetnej i pre súčasné vedenie. XI. spis *Človek na cestách* a *Zažíhanie svetiel* je ukážkovým výberom žánrovej rôznorodosti autora v jeho tvorivých začiatkoch i po odchode do exilu roku 1944. V nateraz záverečnom – *Niet krajších slov* spoznávame publicistický štýl a prostredníctvom referátov, oficiálnych príhovorov a iných dokumentov verejného charakteru zdanlivo nenápadné, no organizačne dôsledné riadiace pôsobenie predného matičiara.
V Južnej Amerike zbieral skúsenosti aj Ján Čičmanec, autor knihy *Vyrastal som v brazílskej Bratislave*, ktorú spomínam na začiatku časopisu vo svojom príspevku o tohtoročnom jubilejnom Slovensku.
Žánrovo i generačne z iných zdrojov čerpá Elena Cengelová-Carinová v poviedkovej knižke *Silná talianska káva*. Je jednou zo súčasných slovenských autoriek, ktoré sa z osobných dôvodov rozhodli žiť v zahraničí. Vydala sa do Talianska, žije neďaleko Milána, kde založila asociáciu Združenie krajanov a priateľov Slovenska, čo potvrdzuje trvalým záujmom o svoje rodisko a úprimným vzťahom k nemu. Absolvovala viacero univerzitných štúdií, aktívne ovláda niekoľko jazykov, má tvorivý vzťah k hudbe, poézii i divadlu, pozorovací a rozprávačský talent, čo býva dobrou základňou na písanie čitateľsky príťažlivých príbehov.

(AJ)
FOTO: VMS

MATICA
SLOVENSKÁ

Ďaleko od vlasti,
no blízko k Vianociam,
pozdravy krajanom,
nech letia v diaľ...

Matica slovenská je naším symbolom,
za morom a či tu,
hrdým sme národom.

Raz v roku majú k sebe slovenské srdcia tak blízko,
raz v roku preletia oceán i mesto,
raz v roku sa spoja s vlasťou i rodinou,
raz v roku vytvoria tak silné spojivo.

Mesiac sa strieda s ďalším mesiacom, v kalendári ostáva posledný list, ktorý signalizuje, že onedlho zatvorí za sebou dvere ďalší rok. Červenou farbou sú v ňom vyznačené dni, ktoré naznačujú, že sa blížia aj najkrajšie sviatky.
Je december – čas Vianoc. Za oknom poletujú snehové vločky, mráz svojím ostrým perom píše na okná mnohoraké odkazy, všade je chlad a ticho. No i v čase najtuhšej zimy nás hreje viac ako po iné dni roka naše srdce. Silná láska k blížnym, cit k rodine, radosť zo stretnutí, možnosť spraviť niekomu radosť, ale i čas myslieť na tých, ktorí tu s nami nie sú, spomenúť si na všetko, čo máme radi, na to, kde patríme, kde sme prežili najkrajšie detstvo – to sú Vianoce.
Niet na celom svete azda človeka, ktorý nemiluje svoju vlasť. A práve na Vianoce mnohí z nás, ktorí sú ďaleko od svojho rodiska, spomínajú na pravé slovenské Vianoce. V prvom rade sa v spomienkach vynára pocit tepla rodinného kozuba a spolupatričnosti. Spomeňme si na vôňu hubovej polievky chudobnejších, na chuť kapustnice bohatších, na tvar bobáľkov, pupáčikov, pupákov či opekancov, na atmosféru štedrovečernej omše i na pocit, že niekam patríme a sme niečoho súčasťou. Preto, milí naši krajania, aj keď nás delia stovky, ba až tisíce kilometrov, verte, že na Vianoce sa táto vzdialenosť kráti. Zasielame vám pozdrav priamo z Matice slovenskej, ktorá sa snaží o to, aby ste na svoju domovinu nikdy nezabudli. Ste našou súčasťou i radosťou.
Zo srdca a sídla nášho vlastenectva vám chceme zaželať tie najkrajšie, šťastné, veselé a najmä slovensky láskyplné Vianoce.
Buďte zdraví i milovaní!

Daniel Zemančík a Zuzana Pavelcová
Krajanské múzeum Matice slovenskej
Foto: Dušan Mikolaj

ISSN 0231-7312
9 770231 730007 12